

A LELÁNCZOLT
PROMÉTHEUSZOK

ÍRTA:

II-ik KÁKAI ARANYOS.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM B. TÁRSULAT KIADÁSA.

1881.

Gróf Andrásy Gyula.

Mindenekelőtt foglalkozzunk a még mindig érdekes Gyulával, a kinek azonban az utóbbi időben nyilvános és nem épen kellemetes pechjei vannak.

Vadászatközben ugyanis nyakig belelép a pocsolyába, és sárosan összekelve, kénytelen begyalogolni valamelyik tisztjéhez, kinél az asszonyok és gyerekek, mint valami, mumust, sikoltozva fogadják, – hogy száraz ruhát vegyen magára, a mi aztán úgy áll rajta, hogy ezer szerencséje a pechben az, hogy az embert nem a ruha teszi.

Majd kedves hölgyek társaságában családi gözsiklóra ül, és a sikló a pálya közepén elszakad. A kedves hölgyek megint sikoltoznak, mert bukás esetén az életveszély bizonyos. De itt is ezer szerencse a pechben, hogy Gyula nem szokott bukni soha, és itt is fölhalálja magát, s nyugodtan kilép az elszakadt gözsiklóból, mint a hogyan kilépett a Ballplatzi palotából.

Nemsokára mint autómata, viaszfigurák közé kerül, és a szerencsétlen poroló leüti a fejét. A fejetlen Andrásyt ki kell szállítani a berlini congressus ensemblejából, s a malitiosus automat-tulajdonos azt a tréfás megjegyzést teszi, hogy mindazok közt, a kik a berlini congressuson résztvettek, az érdekes Gyulának állt legkevésbé erősen a feje. Ez a tréfás megjegyzés bejárja a világ összes lapjait, sőt még a »Pester Lloyd« is tiltakozás nélkül reprodukálja, Itt is csak az a szerencse a pechben, hogy valamint Andrásyt már egyszer in effigie akasztották fel, úgy ezúttal is csak in effigie ütötték le a fejét. És ezeknek az effigiéknek Andrásyval annyi bajuk van, hogy soha sem bontakozhatik ki belőlük. Innen van, hogy Andrásyt még ma is sokan külügyministernek tartják. Persze, hogy csak – in effigie.

Es ezek a pechek annál kevésbé lehetnek kellemesek, mivel nem egyedül állnak. Ez talán onnan van, mert a pech rendszerint seregesen jár, mint a költöző madár. Tény azonban, hogy Gyula gróf egészen malapropos vadászatott Stíria fenyves bércei közt ugyanakkor, mikor ő Felsége a király külön vonaton bámulta azt a föl-múlhatatlan vasúti kombinációt, mely Lebenye-Mihály-falvánál a legmesterségesebb görbevonalakkal kerüli ki az egyenes utat, és valóságos serpentinákat művel a sík alföldön, – mely azonban másképp nem történhetett, miután stratégiai vonalnak építették. Tény az is, hogy Gyula gróf – ki mint távozó külügyminister is megbánással említi, hogy a sajtóra kevesebb gondot fordított, mint kellett volna, – ezúttal sem olvasván újságot, nem lehetett figyelmes arra, hogy a király mikor lép Galicziából magyar földre, mikor érinti az Andrásy uradalmakat, és így természetesen elmulasztá a kedvező alkalmat, hogy ha csak átfutólag is, mint vendégét üdvözölhesse a királyt; – s így történt, hogy ő Felsége, az útjában érintett Andrásy uradalmakon csak az Andrásy úrhölgyeket tüntethette ki. mialatt, mint biztos forrásból írják, gróf Andrásy Gyula ritka szerencséjével lövöldözte a szarvas-bakokat Stíriában. s egyetlenegy lövése sem hibázott. Tény az is, hogy gróf Andrásy Gyula, nem olvasván újságot nem lehetett figyelmes arra sem, hogy Felsége Galicziából a honvédség hadgyakorlatait jött megnézni, s bizonyosan nagyon jól esett volna legfőbb Hadúri szívének, ha a honvédtábornokok közt nem látja távollétével tündökölni gróf Andrásy Gyulát, s nem valószínű, hogy a király előtt kipótolhatta volna e hiányt a mindig a király közelében settenkedő Tisza Kálmán, mert Tisza Kálmán a parádés honvéd-hadgyakorlatokhoz annál kevésbé illik, miután ő akkor, mikor az igazi h Ő n v é d-h adgyakorlatok tartattak, jobbnak látta nem lenni jelen azokon.

Mindezek tehát már nem is egyszerű, hanem kumulatív pechek, és ha ő Felsége, Galicziából érkezvén a magyar földre, abban a kiváló szerencséjében nem részesül vala, hogy a határállomáson Trefort Ágoston úr fogadja vala, zsebében éppen azzal a levéllel, melyet akkor az egri érsektől zsebre tett, s oldalán a munkácsi rabbinussal, a kit zsebre nem tehetett, – akkor talán ő Felsége sem vette volna az érdekes Gyula távolmaradását oly közönyösen, mint a hogyan vette így, teljesen kibékítve, sőt talán fölviszonyozva Trefort Ágoston

fogadtatása által.

És hogy a jeles Trefortnak mennyire sikerült ő Felségét minden irányban teljesen megnyugtatni, bizonyítja az is, hogy ő Felsége még az Andrássy úrhölgyektől sem tudakozódott Gyula gróf holléte iránt, – holott úgy a miskolci, mint a hatvani deputációk hódolata alkalmával, két ízben is tudakozódott a szintén távol levő egri érsek felől. És Ő Felsége, két ízben is tudakozódván az egri érsek felől, megtudta, hogy az egri érsek nincs Egerben, hanem Pusztá-Szikszőn medítál arról, hogy miként egészíti egymást a Tisza aera alatt az iskola és az élet? Azt azonban valószínűleg nem tudta meg Ő Felsége, hogy a Tisza-kormány mily ármányosan tette lehetetlenné az egri érsekre nézve azt, hogy az Ő Felségét üdvözlő küldöttségek egyikét vezethesse. Mert a Tisza-kormány valószínűleg attól félt, hogy az egri érsek, csupa lojalitásból és a trón iránti igaz hűségéből és ragaszkodásból, el találná mondani Ő Felsége előtt ugyanazt, a mit a jeles Trefortnak levélben irt meg. S hogy ez valahogy meg ne történhessék, mindenütt megbízható főispánokat rendelt a küldöttségek vezérletére s az egri érseknek nagy kegyesen csak azt engedte meg, hogy ott állhasson a főispán háta mögött, a saját plébánosai és káplánjai közt, mint »népség és katonaság.«

De hogy gróf Andrássy Gyula pechjeihez visszatoljunk, – melyek közé nem akarom sorozni azt, hogy e sorok írója újból ő vele foglalkozik, mert hisz e sorok írójának, mint a hogyan ez ki fog derülni, nincs hőbb óhaja, mint hogy a megváltozható gróf Andrássynak igaz tisztelője lehessen, – föl kell említenünk még azt is, hogy az előbb elsorolt tények – bármily kellemetlenek, – de mégis tűrhetők volnának, ha nem járulna azokhoz még a világ magyarázata is. Ez adja meg azoknak azt a fanyar ízt, mely, mikor a lenyelésre kerül a sor, próbára teszi a legedzettebb államférfiúi arcizmokat is. Mert a világ magyarázata ilyenkor nem elégszik meg az officiózusok magyarázatával, s miután a világ érzülete olyan delejtű, melynek csak két pólusa van: a tragikum és a komikum, s mindjárt, mihelyt mozgásba jő, ezeket keresi, ezek felé hajlik, természetes, hogy a világ, ha bizonyos pecheknek olyan magyarázatot adhat, mi fölött nevetni tiltva nincs, bizony az idegeknek oly kéjesen eső nevetést még gróf Andrássy Gyula kedvéért sem engedi el. S azt valószínűleg maga gróf Andrássy sem fogja tagadni, hogy az, ha egy mindenható államminister akként válik meg tárczájától, hogy lelépése diadalmenethez hasonlíts utódja csak egy szegény figurának tűnik föl, a kire előre ki van mondva az ítélet, hogy az ő ministeri bölcsessége csak ama maradványokkal táplálkozhatik, melyeket elődje hagyott neki, s ha mégis egy év múlva ez a néhai mindenható államminister szarvasbakokat lövöldöz akkor, mikor az uralkodó az ő kastélya előtt állítja meg az udvari vonatot, – nem fogja tagadni Andrássy sem, hogy ez annyira komoly, hogy már csak egy hajszálnyira áll a nevetségéstől.

Gróf Andrássy Gyulának tehát az utóbbi időben pechjei vannak, ez az első, a mit róla constatalnnnk kell, akár akarjuk, akár nem. És ez nem kis dolog.

A ki az életet ismeri, a ki magán is, máson is folyvást éber figyelemmel kísérte és tanulmányozta a szerencse játékaikat, az érteni fogja, hogy mily megdöbbentő jelentősége van annak, ha valakiről azt lehet constatalni, hogy pechjei vannak.

Mert a pech az, a mi borzasztóbb, mint a balsors.

A balsors ellen lehet küzdeni, de a pech ellen küzdeni lehetetlen.

A balsorsban lehet nagygyá lenni, a pechben csak eltörpülni lehet.

És mi ennek oka?

Az az oka, hogy míg a balsors meghat, megindít, addig a pech csak kacajra indít.

A pechnek speciális pechje az, hogy lehetetlen rajta segíteni.

A kit a balsors üz, gyötör, földre sújt, azt föl lehet emelni. Nagy lelkek pártját foghatják s az önfeláldozás kihívhatja a balsorsot, és legyőzheti.

De a kinek pechje van, azon segíteni lehetetlen. Mert a pech ragad mint a szurok, s a ki hozzá ér, menten pechbe kerül. És a ki belekerül a pechbe, az el van veszve. Hiába foglalkozik nagy dolgokkal, folyvást kis dolgok malheurözik. És a kis emberek pechje

korántsem oly veszedelmes, mint a nagy embereké. A nagy emberek pechjei világra szólnak. A Rothschild-ház alapítója annyira tisztában volt ezzel, hogy családi jelvényül egy arany szamarat hagyott, melynek mottója az, hogy: sohse kezdj semmit olyan emberekkel, a kiknek pechjük van. Ilyen nagy dolog a pech. És éppen ezért nem lehet kis dolognak tartani azt, ha gróf Andrassy Gyuláról mindenekelőtt azt kell constataálnunk, hogy neki az utóbbi időben pechjei vannak. Nem lehet, főként ő nála, a ki megmutatta, hogy pusztá szerencsével mire viheti az ember. Nem lehet különösen ő nála, kinek egész pályája alatt sohasem volt más talizmánja, csak a szerencse. Sors bona nihil aliud! – Ez volt apai öröksége, és kezdve az első konstantinápolyi expeditiótól, mely éppen akkor küldte ki Magyarországból, mikor a forradalom már bukni kezdett, egészen a külügyminiszterségig, a mivé akkor lett, mikor a magyar miniszterelnökség már hanyatlani kezdett, ez idő alatt mindenben kedvezett neki a szerencse és minden sikerült neki. És ha ilyen fényes és szerencsés múlt után, egyszerre csak mutatkozni kezd nála a pech, ez annál megdöbbenőbb jelenség, mert valamint a szerencse, úgy a pech sem jár egyedül soha!

És aligha tévednénk, ha gróf Andrassy Gyula pechje! közé sorolnánk azt is, ha ő ez idő szerint nem látna magára nézve jobb, hasznosabb és méltóbb szövetségest, mint – Tisza Kálmánt.

Gróf Andrassy Gyula pechjei közé kellene sorolnunk ezt, már csak annál fogva is, mivel Tisza Kálmánra nézve sem volna valami kiváló szerencsének mondható az, hogy ő vele már nem szövetkezik más; csak gróf Andrassy Gyula,

És ha Tisza Kálmánért éppen nem kár, ha ő vele csak gróf Andrassy szövetkezik, bizony gróf Andrassy Gyuláért még ma is kár, ha ő csak Tisza Kálmánnal szövetkezik.

Mert akármennyi pech üldözze is az utóbbi időben gróf Andrassy Gyulát, az a pech talán még sem kívánatos előtte, hogy a nemzet szemében ő is oly mélyre szálljon le, mint Tisza Kálmán.

Pedig ez, egy újabb szövetkezés esetén, kikerülhetetlen exigentia lenne Andrassy grófra nézve.

Mert meg van írva, hogy per quoci quis peccat, per idem punitur et idem.

Gondolkozzék csak gróf Andrassy Gyula a fölött, hogy – mint ő magát szokott szellemességével kifejezte, – miért kellett neki leszállania a lóról, minekelőtte ledobott volna róla? És rá fog jönni, hogy semmi egyébért, mint azért, mivel ő Tisza Kálmán ügyessége által Magyarországot fölfelé teljesen n u l l i f i c á l t a.

Hej! Tisza Kálmán nagyon jó és nagyon hasznos volt gróf Andrassy Gyulára nézve mindaddig, míg Magyarország ellen kellett valamit cselekedni: de éppen ezért nagyon elvesztette értékét arra, hogy hasznos szövetséges lehessen, ha valamit Magyarországgal együtt válnék szükségessé cselekedni!

Az a nagy többség, melvlvel Tisza Kálmán fel tóti e-nul rendelkezett, alkalmas volt arra, hogy gróf Andrassy Gyula hivatkozhassék rá, míg fölülről lefelé tekinthetett; de bizony, ha most, mikor megint csak alulról tekinthet fölfelé, ha most ama már nem is igen nagy többsége akarna hivatkozni, hát bizonyos lehet abban, hogy míg Tisza Kálmán ül a kormány élén, ezt a hivatkozást odafönn kaczajjal fogadják!

És föltéve, hogy ebben a kaczajban odafent nem rejlik ex principle a magyar alkotmány és a parlament iránti tiszteletlenség.

Kérdjük akkor is:

Ez a kaczaj neme csak szükségszerűleg és lélektanilag beállott nemezsis, melynek jelszava ez: T e akartad D a n d i n G y ö r g y?

Méltóztassék csak gondolkozni felette!

És még egyre akarjuk figyelmeztetni egész tisztelettel gróf Andrassy Gyulát.

Ne higyeje magáról, hogy a ki mint külügyminiszter, a diplomatiában nem tudott jó politikus lenni, ne higyeje, hogy ő a politikában jó diplomata lehessen.

Ha valaki úgy tartja a kártyát, hogy ő maga háttal a világosságnak ül, annak a kezében minden kártya keresztül látszik.

És gróf Andrassy Gyula háta mögött oly fényes múlt áll, hogy ha megint kártyát vesz a kezébe, elhiheti, hogy azon – éppen múltjánál fogva – mindenki keresztül lát.

Ne higgye azt sem, hogy az a clair obscur, mely lemondását oly érdekesen árnyalta körül, még ma sem nappalodott volna ki a világ szemében.

Ne higgye, hogy ne tudnók céljait és célzatait, s ne ismernők minden politikai húzását, miket azóta tett, mióta a külügyérségtől visszalépett.

Ne higgye gróf Andrassy Gyula, hogy mivel korcsolyázni megtanult, bennünket is jégre vihetett.

Hisz ő maga tett, őszinte perczeiben olyan vallomásokot, melyek, ha lettek volna is kételyeink, teljesen eloszlatták volna azokat.

Nem azokat a vallomásokot értjük ezek alatt, melyeket gróf Andrassy Gyula az őt kíváncsian körülsegülő bájos főúri hölgyek előtt tett úgy a jégen, mint a salónok sima parquetjein. S ezeket nem is vesszük tőle komolyan.

Nem vehetjük tőle komolyan, ha ő a bájos főrangú hölgyek előtt azzal dicsekszik, hogy »ő akkor ugrik az asztal közepére, a mikor akar.«

Ezzel Andrassy nem akarhatott a bájos hölgyek előtt mást mondani, mint csupán azt, hogy izmainak fiatalos ruganyossága még mindig megvan, s ha kell, az asztalra is föl tud ugrani, a mi nem akart mást jelenteni, mint azt, hogy az ő udvarlása még mindig elfogadható, s még nem jutott el abba a stádiumba, hol már ő neki lehet minden veszély nélkül udvarolni. Más értelme alig lehetett a gróf Andrassy asztalugrásának, és csak is a magas politikában járatlan úrhölgyek magyarázhatták ezt arra, hogy gróf Andrassy ezzel azt akarta mondani, hogy ő akkor lesz megint külügyminiszter, mikor ő akar. Mert ez a magyarázat semmi esetre se felelne meg a valóságnak. Ez iránt még Kállay Béninek sem lehet semmi kétsége, a ki ugyanis azzal az oraculumszerű kijelentéssel foglalta el őt nagyon is megillető fényes hivatalát, hogy »Andrassy ugyan nem bukott meg, de azért külügyminiszter még se lesz soha!«

Az udvarnál beavatott férfiak pedig éppen nem csinálnak maguknak titkot abból, hogy Ő Felsége már csak azért sem hívná vissza gróf Andrassy Gyulát, nehogy azt mondhassák, hogy ő Felsége r á s z o r u l t gróf Andrassy Gyulára.

Ez pedig nem jelent mást, mint azt, hogy az a királyi kegy, mely Andrassyt elbocsátá, nem fogja visszahívni.

És hogy gróf Andrassynek más emberré kellene lennie, hogy újra külügyminiszter lehessen.

Vagyis előbb megint a helyzet u r á v á kell fölemelkednie.

És vájjon ezt a célt elérheti-e gróf Andrassy Gyula Tisza Kálmán által?

Nem tudja-e gróf Andrassy Gyula azt, hogy azok a grand seignörök, a kik elpazarolták kincseiket maîtres-seikre ha csődöt mondanak, hasztalan számítanak arra, hogy elpazarlott kincseiknek legalább kamatait visszakaphassák attól, a kire elpazarolták.

És ő, a ki a maga hagyományos szerencsáját örülten pazarolta Tiszára, s maga immár pechbe jutott, ő most arra számít, hogy Tisza Kálmán vissza fog neki adni valamit abból a szerencséből, a mit egykor Andrassy pazarolt Tiszára?

A lehető legmalheurösebb diagnózis lenne tehát az gróf Andrassy Gyulára nézve, ha őa medicinát Tisza Kálmánban keresné.

Míg Andrassy külügyminiszter volt, hasznát vehette Tiszának, mert k ü l használatra mint kenőcs lehet alkalmas, miután egyik forcesza az, hogvy meg tudja k e n n i az embereket.

De ha Andrassy most bevenné Tiszát, ez nála a legszerencsétlenebb b e l p o l i t i k á t eredményezhetné.

Igaz, hogy az ellenzék sok ideig együtt nevezte Andrassyt és Tiszát, – de azért mégis a legnagyobb baklövés lenne Andrassytól, ha ő magát ma is összetévesztené Tiszával.

Igaz, hogy az ellenzék gyűlölte Andrássyt, és tapsolt, mikor »leszállt a lóról«, – de sohse felejtse Andrassy, hogy az ellenzék kevésbé gyűlölte és kevésbé üldözte Andrássyt Andrassyért, mint a mennyire gyűlölte és üldözte Andrássyt Tiszáért.

És ha most gróf Andrassy Gyula ezért, mivel őt az ellenzék Tiszáért gyűlölte és üldözte egykor, most, hogy bosszút álljon az ellenzéken, beleszerelmesednék Tiszába, ez a szerelmi viszony csak a helyzet komikumát növelhetné Andrassyra nézve, valaminthogy csak komikussá válhatik a világ előtt az olyan parthie vadász, a ki egy notóriusán kellemetlen úrhölgyet feleségül vesz, csak azért, mivel azt hiszi, hogy gazdag s menyegző után kisül, hogy a menyasszonynak semmije sincs, sőt még a haja és foga sem az övé!

Szakasztott így járhat gróf Andrassy Gyula Tisza Kálmánnal, és ha még nem vált egészen neveltséges alakká, liát ezután már könnyen azzá lehet.

Mert az Andrassy mai situatiója, úgy az udvarral mint a nemzettel szemben, olyan, hogy ha Andrassyról kistűnne, hogy Tiszával fogott kezét, senki sem gondolhatna mást, mint azt, hogy Andrássyt még ma is csak egyéni érdek vezet, csak önző célok sarkalják, és csak jellembeli hiányai azok, a mikre hallgat.

Mert azt a bolondot ugyan senki sem teheti fel gróf Andrassy Gyuláról, hogy azért fogta kezét Tisza Kálmánnal, mivel Magyarország boldogítására és a monarchia erősítésére ezt tartja a legüdvösebb politikának.

Ha gróf Andrassy Gyula kezét fogta Tiszával, ebből mindenki csak azt következtethetné, hogy gróf Andrassy-nak semmi más célja nincs, mint veszélyes, s talán buktató állást foglalni el báró Haymeriével szemben.

És ezt következtetni azoknak, a kik a politikában csak egy kicsit tájékozva vannak, annál természetesebb, sőt kikerülhetlenebb, mivel mindenkinek tudni kell, hogy az ellentétes állás Andrassy és Haymerle közt nemcsak ezután fog még kisülni, hanem kisült már azonnal a berlini congressus után, s Haymerle báró a leghatalmasabb tényező volt Andrassy buktatására már akkor, mikor még a világon senki sem beszélt Haymerléről, úgy mint Andrassy utódjáról.

Ez a harc kiütött Andrassy és Haymerle közt mindjárt a berlini congressus után, s először lett acuttá 1879. június havában, mikor Haymerle az albán kérdésben nyíltan föllépett Andrassy ellen. Andrassy akkor már sejtette azt, hogy uralmának vége bekövetkezett, s onnan kezdve már nem is akkori positiójának megmentésére, hanem csak arra dolgozott, hogy leendő positióját erősítse, leendő utódjával szemben.

De Haymerlének is volt esze, s ő is jól látta Andrassy célzatait, s így történt, hogy mikor gróf Andrassy Gyula elérkezettnek látta az időpontot arra, hogy fölhúzza a függönyöket, s bemutassa a világnak az ő diadalmas visszavonulását, mely hasonlított vala a megváltás nagy munkája után a Krisztus mennybemeneteléhez, és Andrassy is, mint Krisztus, nem mondott mást, mint azt: én mindent elvégeztem, ti most csak az én munkámat folytassátok! – tehát mikor Andrassy Gyula gróf a visszavonulásnak ünnepi pompájában, mialatt a magyar és német Tisza-officiózusok vérkönyeket sírtak, és átkozták a pogány ellenzékét, mely még örülni tud Krisztus mennybemenetelén; tehát mikor Andrassy, nehogy a világ az ő önkényes visszalépését a bukás kikerülésének magyarázná, azt irattá és maga is azt beszélte, hogy ő rendben hagy mindent, hogy ő minden nagy dolgot elintézett, s most már csak kis dolgok következnek, melyekkel foglalkozni ő ambícióján aluli dolognak tartja: tehát ugyanakkor jelent meg báró Haymerle öccsétől, Haymerle lovagezredestől az »Italicae res« című röpirat, mely egész nagyságában és hitelességében tárja fel ama veszélyeket, melyek monarchiánkat Olaszország részéről fenyegetik – Ez volt báró Haymerlének udvarias válasza Andrassy gróf ama állítására, hogy: Andrassy rendben hagyott mindent!

De ez még csak az udvarias túsúrássok csatározása, valamint hogy az udvarias túsúrássok csatározása volt az is, mikor később az Andrassy emberei a bécsi szalonokban gúnyos élecek alakjában hirdették, hogy báró Haymerle felesége (nem lévén nemesi születésű) csak »Gn adenacte« által tétetett udvarképessé, a mi azonban báró Haymerlét legkevésbé sem hozta

zavarba, lévén előtte egy eclatans precedens, melyben a férjnek érdemei a király és udvara előtt teljesen feledtetek a felesége születését. Ez a báró Edelsheim-Gyulai példája, volt. Ennek nejét, mikor a budapesti magas aristocratia nem akarta acceptálni, sőt gróf Andrassy Manoné még később sem hívta meg arra a soiréra, melyet Rudolf trónörökös tiszteletére rendezett, – a király az egyik lóverseny alkalmával azzal tüntette ki, hogy elhagyva a saját páholyát, odament az Edelsheimné páholyához, és hosszasan társalkodott vele, miközben a magas aristocratianak többi tagjait ugyanekkor nem részelteté hasonló kitüntetésben.

Hasonló túsúrás akart lenni a múlt évi delegatió alkalmával az is, hogy mikor a magyar delegatió tagjai első ízben voltak báró Haymerléhez hivatosak, Haynald bíbornok- érsek vezetése mellett megjelentek ugyan az új külügyminiszternél, de a gazdagon servírozott buffethez demonstrative nem közeledtek, hanem rövid idő múlva eltávoztak, a nélkül, hogy kíváncsiak lettek volna a báró Haymerle konyhájára.

De báró Haymerlét ez sem hozta zavarba, mert meghívta a magyar delegatió tagjait harmadnap ebédre, s miután ekkor már nem buffet volt, hanem teríték, bizony mindenki leült az új külügyminiszter asztalához, és végigette kitűnő étvágygyal az egész ebédet. Sőt ebéd végén abban a lekötelező szívésségben részesült, hogy a külügyminister neje személyesen hordozta körül a pompás szivarokat, melyeknek illatos füstje mellett ment füstbe sok Haymerle-ellenes kiszámítás.

Az iránt tehát ne ringassa magát gróf Andrassy Gyula semmiféle illusióban, hogy annak, ha ő nyíltan kezet akarna fogni Tisza Kálmánnal, igazi célját minden ember ki nem fogja találni.

Megengedjük azonban, hogy gróf Andrassy Gyula eként cselekedvén, egy esetben igenis követhetne helyes és öntudatos politikát.

Abban az egy esetben ugyanis, ha gróf Andrassy Gyula ilyen úton akarná megbuktatni Tisza Kálmánt.

Mert hogy gróf Andrassy-nak ez a politikája előbb-utóbb és biztosan a Tisza Kálmán bukására vezetne, ezt mindenki megértheti, ha okosan tud ítélni.

Mert hát tegyük fel azt az esetet, hogy gróf Andrassy Gyula nem azért fogna kezet Tisza Kálmánnal, hogy őt megbuktassa, s nézzük, mi sülne ki belőle?

Nyilvánvalóvá lenne mindenekelőtt az, hogy gróf Andrassy Gyula azon kormány és azon többség támogatása által, mely a múltban nemcsak Andrassy hozzájárulásával keletkezett, hanem sok éven át elválaszthatlanul az Andrassy-politikához volt csatolva, s melynek kedvéért báró Haymerle eleve úgy lón bemutatva, mint gróf Andrassy Gyula marionette, kinek nem szabad (de a ki nem is tudna) más politikát csinálni, mint azt, melyet gróf Andrassy Gyula hátrahagyott: nyilvánvalóvá lenne tehát az, hogy gróf Andrassy Gyula ezen kormány és ezen többség támogatásával nem akar mást, mint biztosítani a helyzetnek ezen Andrassyra nézve hízelgő látszatát és kényszeríteni Haymerlét arra, hogy ennek ellenkezőjét kimondani vagy bevallani ne legyen bátorsága.

Nyilvánvalóvá lenne továbbá az, hogy bármi történjék is Haymerle alatt, ha az jó, akkor ne lehessen azt mondani, hogy azt Haymerle csinálta, hanem csak azt, hogy ez az Andrassy-politikának szükségszerű folyománya; ha pedig rossz, akkor ne lehessen mondani, hogy az az Andrassy-politika szükségszerű folyománya, hanem csak azt, hogy Haymerle csinálta.

Vagyis kisélné az, hogy Andrassy Gyulának nincs más célja, mint az, hogy az ő hiúsága védve legyen és hogy a magyar kormány és a magyar parlament többsége ma se legyen egyébre való, mint arra, hogy gróf Andrassy Gyula egyéni ambícióit szolgálja.

És ezt a célját gróf Andrassy Gyula (ha így gondolkozik) csak úgy érheti el, ha báró Haymerle kénytelen Magyarország részéről csak olyan kormányra és olyan többségre támaszkodni, mely a múltban egészen Andrassytól függött, s mely jelenleg is nem lehet független Andrassytól. S innen van, hogy Andrassy, ha így gondolkozik, nem láthat magára nézve nagyobb érdeket, mint azt, hogy minden erővel és tehetséggel megakadályozza azt,

hogy a Tisza-kormány helyébe olyan kormány, s a mai többség helyébe olyan többség üljön, mely a múltban az Andrassy-politikát ellenezte, s mely a jövőre nézve teljesen független lehetne gróf Andrassy Gyulától.

És az, hogy Magyarország és a közös monarchiának ö s s z e s k ü l- é s b e l ü g y e ezentúl is A n d r á s s y - kérdéssé reducáltassék, nagyon okos és bölcs politika lenne, ha Magyarországnak úgy mint a közös monarchiának nem volna fontosabb és életbevágóbb érdeke, mint az, hogy harcz és háború folyjon a fölött, hogy jó volt-e a múltban az Andrassy politikája?

És ez a politika – ez esetben – nemcsak okos és bölcs politika lenne, hanem egyszersmind kivihető is, ha báró Haymerlének ebben ugyanaz az érdeke lenne, a mi gróf Andrassy Gyulának.

A bökkenő azonban az, hogy báró Haymerlének e tekintetben egészen ellentétes érdekei vannak.

És ha gróf Andrassy Gyulának van elég esze, úgy cselekedni, a mint az ő érdeke kívánja, hát báró Haymerlének is van esze akként cselekedni, a mint az ő érdeke kívánja, S a mi a fő, nemcsak esze van hozzá, hanem ez idő szerint hatalma is.

Báró Haymerlének, vagy az ő helyében bárkinek, nem áll érdekében az, hogy az ő kezei gróf Andrassy Gyula által kötve legyenek.

És ha ez a külügyminiszternek nem áll érdekében, akkor neki egyenesen az áll érdekében, hogy Magyarországon olyan kormány és olyan többség alakuljon, mely a múltban nem Andrassy-politikát csinált s mely a jövőben is teljesen független lehet az Andrassy-politikától.

És innen van, hogy gróf Andrassy Gyula azon inertekekben járulna hozzá a Tisza-kormányának már úgylis kikerülhetetlen bukásához, a milyen mértékben kiszülne, hogy kezet fogott vele.

Azért mondtuk, hogy Andrassy így cselekedvén, csak egy esetben csinálhatna az által helyes és öntudatos politikát, akkor t. i., ha Tiszát buktatni akarná.

Természetesen egészen másképen áll gróf Andrassy Gyulára nézve a kérdés, ha Tisza Kálmánt az Andrassy-Haymerle-kérdésen kívül semmi veszély nem fenyegeti s csakis akkor bukhatnék, ha az Andrassy-Haymerle kérdésben játszaná szerepét ügyetlenül.

De ebben az esetben Tisza Kálmánnak oly erősen kell állania, hogy nem szorul sem Andrassy, sem Haymerle támogatására és a félelmes Braunnak, a kabinet irodafőnökének, éppen semmi kilátása nem nyílik szerepre

Ha ez a premissa áll, s ha Tisza sem Andrassyra nem szorul, sem Haymerle, hanem Andrassy és Haymerle szorulnak Tiszára és a félelmes Braun kénytelen volna vesztegelni bürokratiai teendőinek magaslatán: akkor persze gróf Andrassy Gyula nagyon hatalmas ember lenne fölfelé, ha ő vele véd- és dacszövetséget kötne Tisza Kálmán.

De hát ítélje meg maga gróf Andrassy Gyula, hogy állhat-e ez a premissa? Van-e Tisza Kálmánnak annyi hatalma, hogy szembe merhessen szállani akár Andrassy-val, akár Haymerlével? Hisz a melyik pillanatban ő nyíltan vagy az egyikhez vagy a másikhoz csatlakoznék, nem sokára buknék akár az egyik, akár a másik által. Haymerle felülről, Andrassy alulról aknázná alá.

És ha Tisza Kálmánnak ilyen helyzete van, hát tehet-e szolgálatokat akár Andrassy-nak, akár Haymerlének? Bizony egyiknek sem teljét, hanem csak azt teheti hogy megcsalja mindakettőt. És abban is bizonyos lehet Andrassy, hogy ha Tisza Kálmán olyan erősen állana, hogy nem szorulna Andrassyra, hogy akkor eszeágában sem lenne gyengíteni magát Andrassy-szövetséggel.

Gróf Andrassy Gyula tehát határozottan a pechnek legcomicusabb nemét hívná ki maga ellen, ha neki az a szerencsétlen ötlete támadna, hogy ő minden körülmény közt kezet akarna fogni Tiszával.

Mert Andrassy átélte már a maga nemeziséét, és ha ezzel nem elégednék meg, hanem

odaállana Tisza Kálmán és a Tisza nemezise közé, akkor Andrásynak duplán kijutna még a Tisza nemeziséből is.

Mikor Andrassy visszalépett, Tisza legerősebb támaszát vesztette el. Hogyan lehessen most a támasztól megfosztott miniszter támasza annak, a ki maga is megszűnt támasz lenni?

Vagyis más szóval, a helyzet úgy fordult, hogy Tisza nem használhat többé Andrásynak, – Andrassy pedig nem használhat többé Tiszának.

És nem lehetne comicusabb situációt képzelni, mint azt, ha ez a két ember mindenáron használni akarna egymásnak.

Azért a betléri családi conferentián nagyon bölcsen határozták el a testvéri kibékülés ünnepén az Andrassyak azt, hogy Gyulának nem szabad magát engagierozni Tisza Kálmán mellett. Igaz, hogy ennél többet nem határoztak, de a többit elhatározni nem is az Andrassyaktól függ, hanem magától gróf Andrassy Gyulától.

Mert gróf Andrassy Gyula maga tudja, legjobban azt,, hogy: mily körülmények közt vált meg a külügyminisztériumtól.

Emlékezzék vissza arra a jelenetre, melyben Széll Kálmán, a távozó pénzügyminiszter elbúcsúzott tőle, – és emlékezzék vissza arra a vallomásra, melyet egy fél évvel később maga Andrassy Gyula tett Széll Kálmánnak a nemzeti k a s z i n ó ban.

Erre a vallomásra czéloztunk az előbb, mikor gróf Andrassy k omol y vallomásairól beszéltünk.

Ez a vallomása gróf Andrassy Gyulának kétségtelenné teszi, hogy külpolitikája által oda jutott, a hova nem akart eljutni.

És Andrassy, a ki a legkeserűbb szemrehányásokkal illette Széll Kálmánt, mikor a pénzügyi állást odahagyta, kénytelen volt beismerni egy fél év múlva azt, hogy Széll Kálmánnak éppen abban volt legnagyobb igazsága, ami akkor l e g j o b b a n s é r t e t t e gróf Andrassy Gyulát.

Ha tehát gróf Andrásynak vannak percei, melyekben ő maga is tisztán látja a saját situációját, – van okunk kívánni tőle, úgy a saját mint az ország érdekélen, hogy ezek a percek minél gyakoribbak és minél állandóbbak legyenek ő nála.

Ha Andrassy Gyula olyan szerepet akar játszani, mint egy hiúságában megsértett asszony, akkor megengedjük, hogy még egy ideig nyílhatik alkalmá és tere kicsinyes intriguákra, apró boszantásokra úgy Haymerle báró, mint a magyar ellenzék ellen.

És La Andrassy Gyula ilyenekre akarja adni a fejét, akkor azt elérheti, hogy őt a Tisza officiózusai időnkint fölmagasztalják, sőt Haymerle politikáját itt-ott meg is csipkedik, de ugyanekkor azt is eléri, hogy szánalmas gúnymosolyt nyer mindazok ajkairól, a kik nyomára jönnek, hogy gróf Andrassy Gyula miben tetszeleg magának. Sőt bizonyos lehet benne, hogy még Ő Felsege is megengedné, hogy gróf Andrassy Gyula fölött kacagjanak előtte, mert az uralkodó szemében nem képzelhető nevetségesebb situáció, mint az olyan, melyben valaki titkon elégtelenkedik, és nyíltan föllépni nem mer.

Gróf Andrassy Gyula, mikor Bécsből Budapestre jött, maga is körülnézett.

Szerette volna, ha az ő visszalépése után azonnal megváltoznak a pártviszonyok, s ha a lelépett Andrassy kedvéért visszatértek volna a szabadelvű pártba azok, a kik Andrassy a külügyminiszter politikáját nem helyeselték; s mit tapasztalt? azt, hogy ninncs az érdekelt ellenzéken egyetlen egy olyan államférfi, a ki bárkinek a kedvéért hajlandó lenne lepactálni Tiszával.

Az az ábrándja tehát, hogy ő a szabadelvű pártnak megadhatj a azt az erkölcsi és szellemi súlyt, mely imponálhatna fölfelé; az az ábrándja eleve elenyészett.

De ha szeme van, látnia kell, hogy a trón érdeke ma már nem elégedhetik meg olyan többséggel, mely nem tud imponálni fölfelé; mert a trón érdeke olyan többséget kíván, mely lefelé tudjon imponálni.

És ha Andrásynak van szeme, és látja ezt a fordulatot, akkor lehetetlen, hogy meg ne lássa

a saját szerepét is, meg ne lássa a saját hivatását.

Ne az legyen a gróf Andrassy Gyula törekvése, hogy az ő külügyminiszteri szereplését el ne felejtsek: hanem inkább oda törekedjék, hogy – elfelejtsék.

Az ő külpolitikája kudarcot vallott, és sem őt nem elégítette ki, sem azokat, a kik miatt visszalépett, és legkevesebbé elégítette ki hazáját.

Az ő külpolitikája fölött döntött az ő visszalépése, és döntöttek az azóta fölmerült események.

És Andrassy eljutott oda, hogy a nevetségesség veszélye nélkül ő már személyes politikát többé nem csinálhat.

De visszalépése által lehetővé tette azt is, hogy ha okult a múltak hibáin, ha kiismerte önmagát, és ha még nem halt ki szívéből a hazaszeretet, tehet még jó szolgálatokat hazájának és a monarchiának.

Tehet jó szolgálatot az által, ha segít kiirtani ebből az országból a politikai corruptiót (melyet nagyúri felületességével ő protegált legelőször), ha segít megváltoztatni a jelen pártviszonyokat olyképen, hogy gátot vethessünk a szélsőségek elterjedésének, és végre tehet szolgálatot, ha segít ellensúlyt állítani azon áramlat ellen, melynek Andrassy mint külügyminiszter eleinte gyöngye volt engedni, aztán ugyanannak gyöngye lett ellenállni.

Gróf Andrassy Gyula, ha akarja, meg fog érteni bennünket; gróf Andrassy Gyula, ha akarja, be fogja látni? Hogy szólhatnánk sokkal nagyobb részletességgel az ő külügyminiszterségének utolsó korszakáról, és visszalépésének történetéről, ha nem akarnók tiszteletben tartani azt a discrétiót, melyet azonban gróf Andrassy Gyula csak addig érdemel meg, míg nyilván valóvá nem teszi azt, hogy ő visszalépése után is csak az akar maradni, a mi visszalépése előtt volt. És ez esetben késő lesz már gróf Andrassynak tiltakozni az indiscretió ellen, s kutatni a kezeket, melyek bizonyos dolgokról lelebbentik a fátyolt.

És a mi részünkről abban, hogy gróf Andrassy Gyulával szemben ilyen álláspontot foglalunk el, nincs semmi alakoskodás.

Mi mindig elismertük, hogy gróf Andrassy Gyulában briliáns tulajdonságok vannak, de azért haragudtunk rá, mivel e jó tulajdonokat nagy egyéni hibái és hiányai falták fel, mint az egyiptomi hét sovány telién a hét kövér tehenet. Azért haragudtunk rá, mivel azt tettük fel róla, hogy ő is, mint Tisza Kálmán, kész a hatalomért feláldozni mindent, s oly kevés önállósággal és oly kevés önuralommal rendelkezik, hogy környezete mindig döntő befolyást gyakorol rá, – s valamint ő neki csak jó tulajdonságai fejlődhetek ki, míg Deák Ferencznek volt rá döntő befolyása, úgy ő neki csakis rossz tulajdonságai kezdtek túlnyomókká lenni, mihelyt ellensúly nélkül az udvari körök befolyása alá jutott.

Ezt volt véleményünk Andrassyról, s ezt igazolták a múltak eseményei. Igazolta az, hogy ő a magyar minisztereket csak inasainak tekintette; igazolta az, hogy Magyarország belügyi és gazdasági érdekeit sohasem respectálta; igazolta az, hogy ő másra is szemet tudott hunyni a corruptio előtt; s igazolta, hogy Magyarországot egészen kiadta Tiszának.

Mikor azonban gróf Andrassy Gyula visszalépett, habár tudtuk, hogy ez nem volt egésze n önként e s visszalépés, de tudtuk azt is, hogy volt része benne az Andrassy önkéntes elhatározásának is. és ennél a pontnál éreznünk kellett, hogy lehet oly eset, melyben véleményünket gróf Andrassy Gyula fölött módosítanunk kell.

S ez eset az lehet, ha gróf Andrassy Gyula érezni fogja Magyarország földjén, hogy ő mindenekelőtt magyar ember, s hogy az ő providentiális jelentősége nem abban áll, korlátlanul Magyarország vakon kövesse őt m i n d e n h o v á, hanem abban, hogy ő ne legyen vak Magyarország érdekei iránt.

Ha ez az eset csakugyan beállana, akkor elvesztenék jelentőségüket azok a részletek, melyeket ezúttal elhallgatunk. Mert a megváltozott Andrassyra már azok jellemzők nem

lennének.

Ha azonban ez az eset nem állana be, s ha azt kellene látnunk, hogy Andrásy ma is az, a ki az utóbbi évtizedben volt, akkor bizonyos részletek megint nagy jelentőségűek lennének, mert világot vetnének arra, hogy kicsoda és micsoda ember az, aki a Grössenwahn tetején tánczolja, mint egy úristen, úgy akarja intézni a világ dolgát, természetesen isteni jósaig, isteni bölcsesség és isteni hatalom nélkül!

Vigyázzon magára gróf Andrásy Gyula, s ne törekedjék erőnek erejével arra, hogy nevetséges alakká legyen az egész világ előtt.

Mert az őszi nap még fényesen ragyoghat, de ha egyszerre csak nagy csoportokban kezdenek repdesni és károgni a varjuk, a gazda megmondja, hogy nagy hideg közeledik!

Ilyen jövőmondók a csoportosan megjelenő apró pehek is, melyek után mindig nagyobbak szoktak következni, ha csak az ember rögtön abban nem hagyja hiu törekvéseit, fel nem mond önzésének, és előre le nem mond mindazokról, melyeket csak a szerencsétől nyerhet. Szóval, ha rögtön megszűnik szerencsejátékos lenni. Mert csak az önzetlenség, szerénység és lemondás az, a miben az ember erősebb lehet, mint a végzet!

Gróf Andrásy Gyulát már sűrűn környezi a pech, – de jószerencséje még nem hagyta el végkép.

Mert az már a képzelhető legnagyobb szerencse, ha valaki, a ki annyi bűnt követett el hazája ellen, annyi hibát a monarchia ellen, mint gróf Andrásy Gyula, mégis még mindig oly helyzetben legyen, hogy expiálhassa múltját, és tehessen jó szolgálatokat hazájának és a monarchiának!

Hanem az is igaz, hogy az olyan ember, a ki még ezzel az utolsó szerencséjével is vissza akar élni, az olyan ember nem érdemel mást, mint hogy éppen akkor, mikor Phönixmadár akar lenni, a legfelségesebb P e c h - V o g e l gyanánt röpüljön ki hamvaiból, és még a verebek, szarkák és gimplik is mulathassanak fölötte a levegőben.

És ha gróf Andrásy ezt keresi, hát bizonyos lehet, hogy meg fogja találni.

Csakhogya arra kérjük, hogy ne keresse.

Az ő kezei meg vannak kötve, de lábai még szababadok. Mehet még azok közé, a kik kezeit is feloldozhatják. De ha hibás lépést tesz, akkor lábai is kötve lesznek, és olyan lelánczolt Prometheus lesz, a ki nem a mythológiában, hanem valami új Offenbach operettjében fog szerepelni!

Cave pulchram Helénám!

Szlávy József.

Tisza Kálmán hatalmának egyik sarka abban áll, hogy az emberek, minekelőtte actióba mennének ellene, eleve ama hittal saturálják magukat, hogy Tisza Kálmánt megbuktatni »ez idő szerint« nem lehet.

Ámde, hogy ez a sark is csak Achilles-sark, és van nyíl, mely odatalálhat, ennek bebizonyítására elég egy név. A Szlávy József.

Szlávy József az az államférfi, a ki Tisza Kálmánt 1877-től kezdve akkor buktathatta volna meg, és jelenleg is akkor buktathatná meg, mikor neki tetszik.

És ha Szlávy ezt mindeddig meg nem tette, sőt ha még most sem teszi meg, ennek bizonyosan megvan a maga oka. Mert Szlávy József nem az a férfi, a ki valamit ok nélkül tegyen vagy ne tegyen. De mi lehet ez az ok? – Hát bizonyosan az, hogy Szlávy József nagyon hálás férfin, és ő sohasem felejt, mennyi hálával tartozik ő Tiszának.

Szlávy József tetőtől talpig gentleman; ha tartozik, fizet. Adósa nem marad senkinek soha; és ne tartson attól senki, hogy Szlávy Tisza Kálmánnak is ne fizesse vissza mindazt, a mit egykor Tisza Kálmán adott neki kő-eső. És Szlávy folyvást fizet, és Tiszának nem akar adósa, Maradni.

Csakhogy a tartozás igen nagy; a fizetés rátákban történik; és még nem jött el a végleszámlolás. A General quitt. De messzi nem lehet már.

És hogy Szlávy Józsefnek ez az eljárása mennyire érthető, arról mindenki meggyőződhetik, ha nem csupán a jelent és a jövőt nézi, hanem egy kicsit a múltba is visszatekint.

Be fogja látni azonnal, hogy ha Szlávy József nagyon sok hálával érzi magát kötelezve Tiszának, abban Szlávy-nak igaza van, mert hisz Tisza Kálmán ellenzéki vezér korában Szlávy Józsefet, az akkori kormányférfit, állandón protegálta.

És ha Szlávy Józsefnek az egykori miniszterelnöknek másfél éven át kellett éreznie Tisza Kálmán protectió-ját, nem lehet csodálni Szlávy Józsefnél a gentlemannél, ha ő még hosszabb időn át érezteti Tisza Kálmánnal, a jelenlegi kormány férfiúval, a Szlávy József protectióját.

E hálás és bőkezű viszonzással Szlávy József sok, sokféle okokból tartozik Tisza Kálmánnak, és ezen sokféle okok közt talán nem is a legutolsó ok az, hogy Tisza Kálmán, a Szlávy József iránti nagy devotió következtében. per tu pajtása még Szlávy Gyurinak is, a volt honvédkapitánynak, kihez pedig még maga Szlávy József is, ha írni akar neki, ily tisztelettel címézi levelét: tisztelt uram!

Nos. a ki oly rendkívüli regarde-dal viseltetik a Szlávy név iránt, mint Tisza Kálmán, lehet-e azt egy Szlávynak hasonlóval nem viszonzni? Nem lehet, nem szabad!

Nos tehát, ha kíváncsiak vagyunk arra. és tudni akarjuk, hogy Szlávy József e pillanatban hányadán van Tisza Kálmánnal, mindenekelőtt tisztába kell hoznunk a »Soll und Haben« rovatokat, s az utolsó krajczárig ki kell számítanunk, hogy mennyivel volt adósa Szlávy József Tiszának? mit törlesztett már a tartozásból? s minek a visszafizetése van még hétra?

A kimutatás végén, a hitelesítésre, illetőleg a Saldierozásra Falk Miksát fogjuk fölkérni.

Most azonban lássuk a számlát tételenként.

Tisza Kálmán, az egykori ellenzéki vezér, tehát másfél éven ált protegálta Szlávy Józsefet, az egykori miniszterelnököt. Sőt Tisza Kálmán lordprotectorsága Szlávy fölött már akkor kezdetét vette, mikor Szlávy József még csak kereskedelmi miniszter volt az Andrassy s később a Lónyay-kabinetben.

Tisza Kálmán devotiója Szlávy József iránt már az Andrassy-miniszterium idejében olyan nagy volt, hogy Tisza Kálmán, előre látván sok más emberrel együtt, hogy gróf Andrassy Gyula mihamarább Bécsbe tétetik át külügyminiszternek, gróf Andrassy helyére magyar miniszterelnökül már eleve Szlávy Józsefet kívánta,

És ebben Tisza Kálmán részéről hogy mennyire nem volt semmi önzés és semmi roszakarat, azt bizonyítja az, hogy Tisza Kálmán soha sem vágyott a miniszterelnöki székbe;

bizonyítja az, hogy ő a hatalmat – mint ezt múlt évi budgetbeszédében maga mondta – csak úgy nyerte el, hogy sohasem törekedett arra, s hogy neki – mint ezt Csernátony közelebb írta róla, – a legnagyobb örömet az okozná, ha megválhatnék a kormányhatalomtól.

Tisza Kálmán tehát a legnagyobb önzetlenséggel és jóakarattal kívánta Szlávy Józsefet a magyar miniszterelnöki székbe, hova ő maga Tisza Kálmán sohasem kíváncsított, s így a legnagyobb tévedésben élnek azok, a kik azt hiszik, hogy Tisza Kálmán eleve csak azért protegálta a Szlávy József miniszterelnöki jelölését, mivel Tisza Kálmán Szlávy Józseffel eleinte Lónyayt kikerülni, aztán pedig Lónyayt buktatni akarta. Szóval, hogy Tisza Kálmán Szlávy Józsefet csak gesztenyekaparónak használta fel.

Ez tévedés, és ha az, akkor azt sem lehet önzésre vagy más mellétekintetre visszavezetni Tisza Kálmánnál, hogy ő folyvást bókoltatott Szlávy Józsefnek Csernátony által, mikor Szlávy még csak kereskedelmi miniszter volt, sőt az 1872-ki választások után a Tisza Kálmán sajtója nem is az akkori miniszterelnökkel, hanem az akkori kereskedelmi miniszterrel csináltatta meg a trónbeszédet: szóval Szlávy akármit csinált, nem tudott menekülni Tisza Kálmán kedveskedéseitől és szívességeitől, melyek aztán, mint látni fogjuk, »valódi« barátsággá fejlődtek ki, mikor Lónyay megbukott, és helyét Szlávy József foglalta el.

Mielőtt azonban tovább mennénk, nem akarunk elsuhanni ama kérdés fölött, hogy minő szerepe volt Szlávy Józsefnek a Lónyay buktatásában, s hogy megérdemli-e Szlávy József azt a szemrehányást, hogy nem viselte magát correctül a Lónyay-krízis alatt?

E kérdéssel tisztába kell jönnünk, mert a nélkül bajosan érthetnők meg Szlávy József politikai jellemét, valamint későbbi eljárásait, úgy a kormány férfi, mint a pártembernél.

Szlávy József nem rokonszenvezett Lónyaival. Talán ő, a ki czélul tűzte ki, hogy a megtestesült loyaltás legyen és pedig nem csupán a korona, hanem ama párt irányában is, a melyhez tartozik; ő, ki a megbízhatóságot mindennek föléje teszi, és az önmegtagadást sok esetben kötelességnek vallja: talán Szlávy épen ezen hajlamainál fogva hajlott ama nézet felé, mely et a Lónyay ellenfelei formuláltak Lónyay ellen, s mely szerint rosszalták, hogy Lónyay, ámbár önmagát némelykor félreismerte, de önmagát megtagadni nem tudta soha; hogy Lónyay, a ki ámbár változtatta egyéni nézeteit, de azokat alárendelni nem akarta soha. És ha Szlávy József e nézet felé hajlott, akkor természetes, hogy eleve nem tudta helyeselni, hogy Lónyay már pénzügyministersége alatt kevesebb gondot fordított a párttal való személyes érintkezésre, és a felvilágosításokban nem volt oly bőkezű, mint azt a párt egyes tagjai megkívánták volna, ugyanakkor Lónyay a párt egyes tagjai iránt koronkint figyelmetlenségeket követett el, mialatt olyanokat, a kiket meg akart volt nyerni, demonstrative tüntetett ki, vagyis ugyanakkor, mikor okot adott föltenni róla, hogy nem tud az emberekkel bánni, ugyanakkor demonstrálta, hogy mily szeretetreméltó s mily lekötelező finomsággal tud bánni az olyan emberekkel, a kik az ő emberei; ez az ellentét természetesen nem szülhetett mást, mint ellentéteket Lónyay és a párt bizonyos elemei közt, s innen keletkezett csirája ama hangulatnak, mely később a hallgatag conspirációnak talaja lett, s mely az embereket solidárisá tette Lónyayval szemben, a nélkül, hogy erre nézve nyílt vagy titkos pactumot kellett volna kötniök.

De Szlávy József habár bizonyos individuális ellentétnél fogva sohasem rokonszenvezett Lónyayval, de nem is tartozott soha azok közé, a kik az ellenszenvet nemcsak magukban táplálták, de másokban is élesztették iránta. Nem tartozott soha azok közé, a kik pletykázni jártak Lónyay ellen az öreg úrhoz, s a kik folyvást tízszeresen nagyítva vagy egészen hamisítva referálták, hogy Lónyayhoz a párt tagjai közül bárkinek is lehetetlen bejutni, mert a miniszterelnöki előszoba folyvást bankárokkal és faiseurökkel van tele; nem tartozott azok közé, a kik Tóth Vilmoshoz jártak conspirálni; szóval Szlávy József, ha tett valamit, alig tett többet Lónyay ellen, mint hogy fájdalommal látta folyvást mérgesedni a viszonyt Lónyay és miniszterársai közt, s még inkább Lónyai és a Deákpárt közt, és bizalmasabb barátai előtt nem titkolta el e fölötti aggodalmait. Az a kérdés merülhet föl itt, hogy hát miért nem követett

el Szlávy József mindent, hogy e viszonyok javuljanak? – A válasz erre a Lónyay ellenfelei által következőleg van formulázva: Mikor Lónyay lejött, értekezett-e ő miniszter társaival arról, hogy mi az ő politikája? keresett-e miniszter társaival politikai solidaritást? nem. Ő a minisztereket csak ad hoc minisztereknek, a pártot csak ad hoc pártnak tekintette. Céljai a jövőben voltak, solidáris társait a jövőben kereste. Ily körülmények közt a közvetítő szerep tolakodás lett volna, s így a közvetítő jutalma annyi lett volna akkor, mint a fogadatlan prókátoré. Csengery Antal a szó szoros értelmében ellensége volt Lónyaynak és folyvást ártani akart neki: Tóth Vilmos, Kerkapoly, Tisza Lajos ellenségei voltak Lónyaynak, mert azt hitték, hogy őket akarja kiküszöbölni a kabinetből. Az Andrássy emberei üldözték Lónyayt, mert félték, hogy Lónyay a Deákpártot megnyeri önmagának. És az összes ellenzék gyűlölte Lónyayt, mert érezte, hogy rengeteg sokat fog ártani az ellenzéknek a választásokon. És ezek együtt véve hibának tartották Lónyaytól, hogy ő az ülészak végén ment bele a választási törvény tárgyalásába, s lehetővé tette a parlamenti strikeot, ők hibának tartották, hogy az 1873-ki költségvetést nem ellenőrizte, és Lónyayt azzal gyanúsíták, hogy éppen annak rossz eredményét akarta Kerkapoly ellen fordítani, s azt hitte, hogy kibújhat a solidaritás és felelősség alól. És végre a legszembetűnőbb hibának tartották, hogy a választások alatt nem a párttal egyetértve járt el, hanem szerintük catilinárius existenciát választott be a parlamentbe, s fegyvert adott ellenfeleinek kezébe, a kik azzal izgattak ellene, hogy Lónyaynak nincsenek a Deákpárttal közös érdekei, hanem ellenkezőleg, a Lónyay egyéni érdekei a Deákpárt érdekei ellen irányulnak. Nagy visszatetszést keltett Lónyay érintkezése is Ghyczy Kálmánnal, kivel, a párttól kért megbízatás nélkül, a fusió iránt tárgyalt. Szóval szerintük Lónyay maga elárulta, hogy nem bíz a Deákpártban, s ezzel feljogosította a Deákpártot is, hogy ne bizzék Lónyayban. Az óriási többség meg volt a választások után, de a Deákpárt gyengébbnek érezte magát, mint valaha. Ez az érzés félelmet, majd haragot, és gyűlölséget szült. Az agitáció Lónyay ellen egész nyáron át folyt, s oly mérveket öltött, hogy Szlávy József kénytelen volt elcsapni egy fogalmazóját, a ki azt hirdette lapjában, hogy »Lónyay inog.« Ezen a nyáron volt a Lévy affair, mely a Tóth Vilmos és Bródy Zsigmond közös actiójából került a »Pesti Napló«-ba, s melyet Lónyay annak idején el nem foghatott, mert Angliában járt, s a miniszterelnökségben azt sem tudták, hova sürgönyözzenek utána. Erre az időszakra esik Szlávy József és Falk Miksa találkozása Kisshígenben, és ebből sokan azt következtették, hogy ott történt meg Lónyay ellen a formaszerinti conspiráció, s ott dőlt el a Lónyay sorsa; ez azonban csak pusztá föltevés, mert az egész Lónyay-krízis alatt nem történt semmi, a mi épp úgy be nem következett volna akkor is, ha Szlávy József és Falk Miksa nem is ismerték volna egymást. Ezzel korántsem azt akarjuk mondani, hogy Szlávy József még csak nem is beszélt Kisshígenben a párt és a kabinet helyzetéről. Sőt ellenkezőleg, nagyon valószínű, hogy legtöbbet erről beszélt. De hisz akkor tájban azok is csak erről a témáról beszéltek, a kiknek eszük ágában sem volt conspirálni Lónyay ellen.

Nyolcz év múlt el azóta, mióta Lónyay visszalépett a miniszterelnökségtől; miniszter társai közül ma csak kettő ül a miniszteri széken. Trefort, a kit ő nevezett ki közoktatási miniszterré, és Pauler, a kit ő helyezett be az igazságügyminiszteri székbe. Hogy e két ember nem conspirált Lónyay ellen, arról Lónyay lehet legjobban meggyőződve. Hisz Pauler még a Szlávy kabinet egyik minisztertanácsán is azt indítványozta, hogy a kormány szövetkezzék újból Lónyayval. Tehát mindazok, a kiket vádolni lehet a Lónyay elleni conspirációval, nem miniszterek többé; sőt régóta nem azok. Némelyikük fölött az események régen napirendre tértek. Ha ők olyan complotot szőttek volna Lónyay ellen, hogy Lónyay e g y e d ü l csak annak következtében lett volna kénytelen megbukni, – régen kiderült volna felőlük. Bizonyára maga Lónyay megírta volna visszalépésének történetét, ha ennek teljes leleplezése mindenben csak neki válhatott volna előnyére. Vagyis ha ebből kiderült volna, hogy Lónyay bukásának nem maga Lónyay volt egyik oka, hanem csak miniszter társai. Ma már higgadtan és elfogulatlanul ítélnünk az egész affair fölött; megmondhatjuk, hogy a

Deákpárt történetének legszomorúbb lapját képezi az; megmondhatjuk, hogy onnan veszi kezdetét a Deákpárt bukása: de azt nem mondhatjuk, hogy Lónyay miniszterelnök maradhatott volna akkor is, ha társai árulást nem követnek el ellene. De Lónyay már akkor meg volt ingatva a pártban is és az udvarnál is. Ezekhez járult a Csernátony botrány, mely Lónyayt rossz perczen érte, s kevesebb önuralommal, mint jogos indignációval kijelenté, hogy megveti Csernátonyt, mire Csernátony hasonlót mondott; de a szóváltásnak ez a neme túllépte azt a határt, melyen belül a párt mint p á r t discutiálhatta legyen azt, mikor arról volt szó, hogy Lónyaynak elégtételt adjon, – s így az elégtétel adás formája sehogysem felelhetett meg a sértés mivoltának. És nehezítette a dolgot az is, hogy Csernátony másnap bocsánatot kért a háztól, s szavait a házra nézve nem mondottaknak kívánta tekinteni. De Lónyaytól nem kért bocsánatot, íme ezek az okok működtek döntőleg közre a Lónyay-krízis történetére: s ezekhez képest csak ártatlan komédia volt az a manőver, melylyel a miniszterek e helyzetet Lónyay ellen aknázták ki.

Szlávy Józsefnek tehát az egész affairben nagyon szomorú szerepe jutott, és ha absolut correctségről – mert az egész situatio nem volt correct, – egyáltalában nem lehet beszélni: ámde Szlávy Józsefnek senki sem tehet szemrehányást azért, hogy incorrect viselte volna magát, Ily szemrehányással Szlávy akkori eljárását illetni nem lehet. Szlávy mindenben a többség akaratának hódolt, de nem ő adott irányt a többség akaratának. Az bizonyos, hogy a miniszterek maguk közt megegyeztek abban, hogy Lónyay után Szlávy legyen a kabinet elnöke: de az is bizonyos, hogy ha ez conspiratio volt Lónyay ellen, épp oly conspiratio volt Szlávy ellen is, s Szlávy, a mit tett, nem azért tette, hogy ő legyen a miniszterelnök, ámbár sejtette, hogy e sorsot ki nem kerülheti. Mert ha Szlávy Józsefnek egyéni ambíciója lett volna az, hogy ő miniszterelnök legyen, és conspiratio útján jutott volna hozzá, akkor mint miniszterelnök nem tűrte volna, hogy e pártban nyíltan conspiráljanak ő ellene. Ha Szlávy rang- vagy hatalomvágyból törekedett volna a miniszterelnöki székre, akkor mindent elkövetett volna, hogy megtarthassa azt. Mert aki rang- vagy hatalomvágyból és conspiratio útján jut hatalomra, az nem tűri, hogy ő ellene conspiráljanak, s az a hatalmon is folyvást conspirál, és egyébbel sem foglalkozik, csak hogy hatalmát megtarthassa. Mert mindenki ugyanazon eszközökkel törekszik megtartani a hatalmat, a milyen eszközökkel azt megszereznie sikerült. És ha Szlávy valami nagyon boldog lett volna abban, hogy miniszterelnökké lett, akkor örömeiben bizonyára elfeledte volna számadásra vonni elődjét bizonyos állami részvények elzalogosítása miatt, melyekről tudta, hogy azok választási célokra költettek el, hanem egész csöndben kiváltotta volna a rendelkezési alapból. Szlávy azonban a burokratikus lelkiismeretességben annyira ment, hogy Lónyayhoz fordult, és őt kérte föl a kiváltásra, És ha volt Szlávy eljárásában Lónyayval szemben valami tapintatlan, úgy csak is ezt az egy momentumot lehet annak nevezni. Mert Szlávy ezáltal csak fokozta Lónyayban a revanche szenvedélyét, amire visszalépése után a nélkül is nagy hajlama volt, s ezáltal csak nagyobbította a bajt a Deákpártra nézve, holott a baj úgy is elég nagy volt. A Deákpárt igazságtalanul járt el Lónyay iránt, de Szlávy nem lehetett elég erős, hogy ezt az igazságtalanságot helyreigazítsa. A Deákpárt hibái bűnbakot követeltek, s a bűnbak Lónyay volt, ki azonban ugyanakkor a Deákpárt nemezise lett.

Mindezeket ina már nyíltan és elfogulatlanul bevallhatják azok is, a kik egykor a Lónyay-politika áramlatában úsztak és bízva Lónyay nagy pénzügyi geniejében, azt hitték, hogy a Deákpárt meggyengüléséért kárpótlást fog nyerni az ország, ha ezen az áron Lónyay újból hatalomra kerül és akadály nélkül concipiálhat Magyarország javára önálló pénzügyi és mezőgazdasági politikát.

Ma Lónyay-politika nincs többé – s Lónyay-párt sincs. Maga Lónyay, kit annyi év keserű tapasztalatai közt súlyos sorscsapások is értek, maga sem aspirál többé olyan szerepre, melyből a régi viszályok és versenygek sárkányfogai újra kikelnének. Lónyayra nézve, bukása óta, csak egy momentum volt, melyet ha fölhasznál, újra a helyzet ura lehetett volna.

Ez 1874 végén volt, mikor Bittó István akkori miniszterelnök, s vele a Deákpárt zöme, fenyegetve egy részről Tisza, másrészt Sennyey által, kész lett volna őszinte szövetségre lépni Lónyayval. De Lónyay azt hitte, hogy most érkezett el a kellő pillanat, hogy valamennyi ellenségén egyszerre bosszút álljon és nem azokkal szövetkezett, a kik ő rá szorultak, hanem azok felé hajlott, a kik nem szorultak ő rá. Ezzel nála a politikusnál az akták bezárultak. De nem a közügy nagyszellemű bajnokánál. Hibáit igenis felejteni, de hosszú pályájának nagy érdemeit soha sem fogja felejteni az ország. Az akadémia, melynek tőkét minden után gyarapította, a földhitelintézet, mely valódi áldása lett a magyar földbirtokosságnak, az első kiegyezés nagy pénzügyi vívmányai és az első alkotmányos budget, melyben nem volt deficit, hanem plus, mind mind a Lónyay-névnek emelnek emléket aere perennins! És az ő tanácsai ma is becsesek és ő ma is díszé bármely pártnak, melyhez tartozik és díszé lenne bármily kabinetnek, melynek mint szakminiszter tagja lenne.

De térjünk vissza Szlávy Józsefre, a ki, mint miniszterelnök, a Lónyay helyére ült, ámbár Lónyayt nem ő buktatta meg s a kit, mint miniszterelnököt, részben Lónyay buktatott meg, noha helyére nem ülhetett.

Hogy Szlávy József, ha nem a tényekből, hanem csak a következményekből akarunk ítélni, mennyire nem követhetett el semmi incorrectséget sem a Lónyay-krízis előtt, sem azalatt, sem azután, ezt bebizonyítja az a tény, hogy habár semmiféle kabinetnek nem volt szomorúbb története, mint a Szlávy-kabinetnek, ma mégis Szlávy József a legpossibilisebb államférfi minden possibilis államférfi közt, sőt ő az egyedüli, a ki Tisza Kálmánt akkor buktathatja meg, a mikor neki tetszik, mert Szlávy-ban minden párt egyaránt bizik s alatta mindenki szívesen vállal tárczát s a korona minden magyar államférfi közt őt nevezi legörömebb Magyarországi miniszterelnökének.

Az általános bizalomnak ily magas fokára soha és sehol sem emelkedhetik fél olyan államférfi, a kit bármiben is az in corrects ég vádjával illetni lehet, Mert államférfiak követhetnek el 1 libákat, – de azokat jóvátehetik; államférfiak tévedhetnek s tévedéseiket felejtethetik: de államférfiak, a kik incorrectek voltak, maradhattak örökké jeles államférfiak és találhatnak elismerést és tiszteletet mindenfelé: de a bizalmat többé meg nem nyerhetik és ha egyszer megbuktak, soha sem válhatnak possibilisekké.

De hogy a Lónyay-krízisre ily részletességgel kiterjeszkedtünk, ez nem csak azért történt, hogy abban Szlávy József politikai jellemét vizsgáljuk, hanem inkább azért, mivel ebből a krízisből fejlődtek ki később ama viszonyok, melyek Szlávy gondolkozására és későbbi eljárására nagy befolyással lehettek.

Szlávy sokak előtt probléma. Olyan ellentéteket látnak benne, melyeket összeegyeztetni nem képesek.

Mondják, hogy gyógyíthatatlan pessimista s mégsem vonul félre a politikától.

Tudják, hogy Tisza Kálmánt nem szenvedheti, politikáját károsnak és rossznak tartja, környezetétől undorodik és még sem buktatja meg.

Ezekhez az ellentétekhez járul az is, hogy sokan a Szlávy mai positióját abnormitásnak tartják.

Mert mint miniszterelnök Dobzse László volt, s azóta soha sem állt előtérben és nem mutatja magát Mátyás királynak.

Azok azonban, a kik ily eszmemenetből akarják maguknak összerakni Szlávy Józsefet és mai positióját, felületesen Ítélnék.

Nem ott keresik a tényeket és motívumokat, a hol fekszenek. Pedig ezeket nagyon érdemes megtalálni. Mert nem elég, hogy Szlávyt a maguk szemével nézzék, hanem szükséges, hogy sok mindent Szlávy szemével nézzenek. Mert nem elég, hogy nézzünk: az is kell, hogy lássunk.

Szlávy József nem aspirált a miniszterelnökségi-e, de elvállalta, mert belátta, hogy a Deákpártban senki sem volt, a ki a vélemények és érdekek találkozásából jobban ki lett volna

jelölve arra, mint ő. A Tisza Kálmán-féle kedveskedések, melyektől nem tudott menekülni, igyekeztek Szlávyt népszerűvé tenni, mielőtt miniszterelnökké lett; a Deákpárt, mely mihelyt elejté Lónyayt, azonnal félni kezdett Lónyaytól, érezte, hogy az ellenzék Szlávyval rokonszenvez leginkább, és ugyanakkor szükségét érezte egy olyan kormányelnöknek, a ki iránt az ellenzék rokonszenvet mutat. Ghyczy Kálmán pedig a balközép nevelten eleve biztosította a Deákpártot, hogy ha Lónyayt elejti, Szlávyval simán fogja tárgyalni a budgetet, (daczára annak, hogy akkor maga a pénzügyminiszter sem tudta kiszámítani, hogy mennyi a deficit?) Mindezen okok kézzelfoghatólag hatottak közre, hogy ne más, hanem Szlávy József legyen a miniszterelnök, a ki – conservativ múltjánál fogva – arra is alkalmasnak látszott, hogy az éppen akkor küzdőre lépett Sennyeyvel érintkezési pontokat találjon. Így lett Szlávy miniszterelnök, és noha nem aspirált rá, elvállalta. És mikor elvállalta, érezte, hogy a magyar miniszterelnöknek nagy kötelességei vannak. Hogy nagy dolgokra önfeláldozó munkásság kell. Hogy nem elég csak azokat elvégezni, a mik a kormánynak már a körmére égtek, hanem teremteni is kell a kérdéseket és megalkotni a meg nem levőket. Szóval, miután a vízbe dobatott, érezte, hogy úszni kell. És akármilyen pessimista volt is, lángot vetett benne a hivatás és kötelességérzet. De mialatt nagy dolgokról álmodozott, mire kellett ébrednie?

Mindenekelőtt arra, hogy a kik hajlandók voltak őt a miniszterelnökségbe fölemelni, nem hajlandók őt megtérni a miniszterelnöki álláson sokáig. Arra kelle ébrednie, hogy a kormány nem rendelkezik amaz eszközökkel melyek az actióra szükségesek. Mert minden actió olyan természetű, hogy nem elégíthet ki mindenkit és harczok nélkül nem valósítható meg. Harczolni pedig csak olyan sereggel lehet, mely vagy harczolni akar, vagy engedelmeskedni tud. De olyan sereggel, mely csak egymás közt tud harczolni, engedelmeskedni pedig nem akar, olyan sereggel actióba menni képtelenség. A nagyszabású csataterveket tehát félre kellett tenni s a kormánynak minden figyelmét a pártviszonyok rendezésére kellett fordítani. És a kormánynak, nehogy a közjogi ellenzék diadalra jusson, alá kellett rendelni a közjogi alap érdekeinek a kormányzás érdekeit. Éz volt Szlávy József első ébredése.

Aztán jöttek a sorscsapások. Alig néhány hónapi kormányzása után kiütött az európai hitelválság. Ez megrendíté az egész világot. A pénz elbűjt, a hitel és bizalom megfagyott. Korcsolyázni lehetett rajta, de meríteni belőle nem. S a mire szükségünk volt a deficit fedezésére, azt az uzsora és jelzálog kemenczében kellett felolvasztani. De minek e szomorú korszakot tovább részletezni? – Ki az, a ki Szlávy helyén másként tudott volna cselekedni, mint ő? – Rövid idő múlva kízó gyötrelmévé vált rá nézve a miniszterelnökség, és ő, a ki nem aspirált arra, most nem tudott tőle szabadulni. Soha senkinek nem volt alkalm a személyes érdekek harczát oly közről látni, és oly Sunyira megutálni, mint Szlávynek. Soha senki nem szerezhetett magának a pártéletről annyi tanulságot, mint Szlávy József. Oh nem az olműzsi börtön! nem azok a lánczok, melyek kezén-lábán oly sok éven át csörögtek, nem az a fogság, melyet a börtön sötét falai közt kelle átszenvedni, – nem az a börtön, nem az a fogság, és nem azok a lánczok voltak azok, melyek meggyújték Szlávyban azt a gúnyos pessimismust, melyet sokan a Szlávy nihilismusának neveznek, – nem azok halmozták föl Szlávyban a bizalmatlanságot dolgok és emberek iránt, és szoktatták a közönyös szemlélődésre, mely hasonlít a semmittevéshez: hanem az a börtön, mely a Pallavicini-palotában környezte őt, az a fogság, melyből másfél évig nem tudott szabadulni, és azok a lánczok, melyeket az a párt rakott kezére-lábjára, mely követelte, hogy miniszterelnökké legyen, s mely képtelenné tette arra, hogy kormányozni tudjon.

Ennek a helyzetnek a politikai momentumait nagyon kevésben foglalhatjuk össze.

Szlávy József nem utasíthatta vissza a Tisza Kálmán protectióját – és részesült benne másfél évig. És mert Tisza Kálmán nem tűrte a kabinetben Tóth Vilmost, az 1872-ki választások emléke miatt, és mivel Tóth Vilmost a Lónyay-párt is buktatni akarta, Szlávy mindenekelőtt Tóth Vilmost volt elejteni kénytelen.

Azután kénytelen volt elejteni Kerkápolyt, a ki nem volt ugyan pénzügyminiszternek való,

de még mint rossz pénzügyminiszter is hatalmas támasza volt a pártnak és a kabinetnek. És ezeken felül Tisza Kálmán még azt a szívességet is megtette Szlávynak, hogy Tisza Lajostól is megszabadította.

Ily körülmények közt Szlávny tisztán látta, hogy ő mint miniszterelnök csak kegyelemből élhet, s mintán azt is látta, hogy olyan kormánynak sem actiója, sem létjoga nem lehet, a mely csak kegyelemből élhet, tehát Szlávynak természetsszerűen nem lehetett fontosabb törekvése, mint az, hogy oly situatiót teremtsen, mely normális helyzetet biztosítson úgy a kormánynak, mint a pártnak. Ha nem is a maga, de legalább az utódja számára.

Ezt a situatiót a balközépen történt dolgok és a Tisza Kálmán által folyvást adott aquik következtében Szlávny József egy coalitionális kabinet alakítása által vélte elérhetőnek. Mert ha a kormány a többségből belülről nem merítheti a szükséges támaszt, akkor e támaszt a többségen kívül kell keresnie. És ez annyival czélszerűbbnek látszott, mert coalitió esetén a balközép tényleg erősítette volna a Deákpárt helyzetét, holott így a Deákpárt csak Tiszát erősítette.

Így jött létre a huszonegyes-bizottság, mely arra volt kigondolva, hogy a Deákpárt és balközép vezeterei közt, az államháztartás rendezésére nézve, egység jöjjön létre és ez által eleve megvetessék alapja a coalitió-kabinetnek.

Ha ezt a czélt nem tudjuk, s ha ennek kényszerűségét nem ismerjük el, akkor a huszonegyes-bizottság úgy áll előttünk, mint a parlamentáris kormányzat paródiája.

De ismerve a czélt, melyért az létrejött, elismerve a kényszerűséget, mely ez eszmét sugalta, – egészen másként kell felfognunk azt, sőt az akkori helyzetben az államférfiúi inventiót sem lehet megtagadnunk tőle.

A huszonegyes-bizottság tárgyalásait követte Ghyczy Kálmán kilépése a balközépből. Ez oly tény volt, méhről Szlávny nagyon jól tudhatta, hogy az Tisza Kálmán akaratával történt meg. És ez egy okkal több volt, hogy igazolja Szlávny reményeit.

A helyzet érettnak látszott a coalitióra. A percz, melyben Szlávny szabadulhatni vélt, méltatlan és már alig elviselhető helyzetéből, közeledni látszott.

Szlávnyt már csaknem beteggé tette a sok munka. (Öt hónapon át ő vezette a pénzügyminisztériumot is, – és pedig nem S z é 11 K á 1 m á n távozása ut á n!) kedélye, a deákpárti fractiók folytonos malitiája közt, már régen beteg volt. Minden nap degoutval ment fel a Pallavicini-palotába, és csak akkor pihent, ha a Liphay-palotába haza juthatott.

A keleti vasút tárgyában történt szavazás után Szlávny eljöttnek látta a pillanatot, hogy véget vessen e tarthatatlan situációnak. A király előtt beadta lemondását. Előadta a helyzetet, s kimondta, hogy a kormányzást csak coalitió teheti lehetővé, miután a Deákpárttól a kormány nem nyerhet annyi támogatást, a mennvi föltétlenül szükséges arra, hogy kormányozni lehessen. Ő Felsége helyeselte Szlávny nézeteit és elfogadta Szlávny javaslatait. A coalitionális tárgyalások megindultak – és most sült ki, hogy Szlávny Józsefre nézve mennyi értéke volt a Tisza Kálmán több évi protectiojának.

Ő Felsége kihallgatásra hívta Tisza Kálmánt – és miután Tisza Kálmán Szlávny József által már mindent elért, a mit elérhetett, s miután eddig csak Szlávnyt használta, s most arra került a sor, hogy Tisza Kálmán tegyen Szlávnynak szolgálatot: tehát Tisza, mikor ide eljutott, ezen túl visszautasított mindent. Sőt többet tett. Ghyczynek sem engedte meg, hogy egy Szlávny-kabinetben belépjen pénzügyminiszternek.

Szlávny bevégzettnak tartotta missióját, megköszönte Tiszának másfél évi szives támogatását – és visszalépett

Ez megtörténvén, Ghyczy belépett pénzügyminiszternek a Bittó-kabinetbe.

Ezek a kiemelkedő momentumok a Szlávny-kabinet történetéből. Ezeknél azonban sokkal fontosabbak a lélektani motívumok, melyek ezekből a Szlávny nézetvilágában, sőt talán világnézetében is meggyökeredztek.

És a mint a fentebb elsorolt politikai momentumok alapjait képezték a későbbi

fejleményeknek (melyeket Szlávy már akkor minden illúzió nélkül látott előre;), úgy azokkal folyvást parallel működtek ama lélektani motívumok is, melyek a Szlávy lelkében mély gyökeret vertek.

Szlávy átélte azt a helyzetet, melyben a kormány és a párt közt nem volt meg a kellő egyensúly.

Átélt azt a helyzetet, melyben nem a kormány uralkodott, hanem a párt. És a pártban nem uralkodtak más tényezők, csakis a személyes érdekek és önző versenyek.

Szlávy József egészen tisztába jött az iránt, hogy mit lehet várni egy olyan kormányzástól, mely mögött ilyen pártviszonyok állnak?

És nem lehet csodálni, ha Szlávy előtt semmi, de semmi sincs, a mitől annyira iszonyodnék, mint egy olyan situáció, melyben az ő általa már egyszer átélt pártviszonyok ismétlődhetnének.

És ha ezt Szlávy Józsefnél nem lehet csodálni, akkor Szlávy Józsefnél teljesen érteni lehet azt is, hogy miként van az, hogy Szlávy József mindeddig nem buktatta meg Tisza Kálmánt, noha mindenki tudja, hogy Szlávy József Tisza Kálmánt nem szenvedheti, politikáját rossznak és károsnak tartja, környezetétől pedig undorodik.

Mindenki megértheti ezt, és sok ember levonhatja a tanúságot belőle. S ezért mondtuk, hogy nem elég, hogy Szlávvt folyvást a magunk szemével nézzük, hanem szükséges, hogy sok dolgot a Szlávy szemeivel lássunk.

Szlávy József előtt tisztán áll az, (hisz keserű tapasztalatok győzték meg róla,) hogy hiába áll a kabinet jeles szakemberekből, kiváló államférfiakból, hiába van a kabinet szelleme *SL*” legjobb és legüdvösebb intenciókkal tele· a kellő actiót még sem fejtheti ki, ha a többséggel, melyre támaszkodik, organicus összhangban nem áll.

Erre nézve, ha valaki nem hinné el, az események mutatnak egy *e l l e n p r ó b á t*.

Az események, méhek a lefolyt öt év alatt képződtek, fényesen (vagy ha tetszik gyászosan) demonstrálták, hogy egy olyan kormány, mely a saját kebléből kidob minden szakértőt, kidob minden kiváló államférfit, egy olyan kormány, melynek szellemében sem jó, sem üdvös intenciók nem léteznek, egy olyan kormány, mely nemcsak a szellemi, de még a szükséges erkölcsi súlyt is nélkülözi: tehát még egy ilyen kormány is lehet erős kormány, és képesítve van minden actióra; ha pártjával, melyre támaszkodik, organicus összhangban áll.

Nos, és ha ez a suppositió helyes és igaz micsoda consequentiákat vonhatott le ezekből Szlávy József?

Levonta azt, hogy bármilyen hiányos lelvén is valamely kormány, bármennyire érezze is mindenki azt, hogy eme kormány nem képes megoldani ama nagy feladatokat, melyek az állam erejét növelnék, de a kormány erejét túlhaladják: mégis, az ilyen kormány is, mely csak a saját imbecilitása folytán képtelen kormányozni, de a parlamentáris külső kellékek szerint kormányképes, – tehát még az ilyen kormány is, bármily nagy és bármily joga legyen is iránta az elégtelenség, mindaddig *f e n t a r t a n d ó*, míg teljesen nincsenek megadva a garantiák arra, hogy ezen kormány megbuktatásának esetén, nem csupán olyan kabinet léphet a bukottnak helyébe, mely bírja mindazon tulajdonokat, melyek az előbbiből hiányoztak, hanem az előbbeni többség helyébe is olyan többség léphet, mely mint párt compact és az új kormánynyal organicus összhangot képez.

Meglehet, hogy Szlávy József ezeket a consequentiákat vonja le, és ha a politikai helyzet objectiv szemléletéből nem is látszik jogosultnak az ily foka skrupulózitás, nem akarjuk tagadni, hogy Szlávy József subjectiv nézpontjaiból ítélve, e skrupulusok lehetnek Szlávyra nézve mérvadók.

Mert az ország és vele az egész ellenzék csakis azokat a bajokat érzi ma, melyeket Tisza Kálmán a kormányon okoz.

De Szlávy érezte ama bajokat is, melyeket Tisza Kálmán az ellenzéken okozott.

És innen lehet, hogy Szlávy csak a teljes garantiákban tudna megnyugodni, mert ő előtte

csak a garanciák teljessége biztosíthatja az új kormányt és az új többséget arról hogy Tisza Kálmán az új többségben bent ne maradjon, és ha bent nem marad, odakint személyes ármánykodással semmit se érthessen, – avagy ha ennek dacára még is bent maradna a pártban, ott minden ártalomra képtelen maradjon.

És így természetes az, hogy Szlávy előtt arra, hogy valamely situáció, mely ha nem is másképp, mint pusztán a formalismus erejével, ámde még mindig tarthatja magát, akár belülről, akár kívülről támadt lökés által megváltoztassák, arra előbb feltétlenül szükséges az, hogy megtisztul tan álljon, vagyis látható legyen az a situáció, mely után a következni fog.

És arra, hogy az a situáció, melynek a Tisza-kabinet bukása után bekövetkeznie kell, tisztán látható legyen, arra a Szlávy álláspontjából mindenekelőtt, sőt egyedül csak az, ámde az az egy feltétlenül szükséges, hogy a mérsékelt ellenzék megszűnjék önmagának ellenzéke lenni.

De Szlávy József talán még tovább megy. Előtte világos, hogy az események megmutatták, bebizonyították, hogy a mérsékelt ellenzék elemeit a kormányban és kormánypártban egy ideig nélkülözni lehet: de a mérsékelt ellenzék ezen elemei nélkül sem jól, sem tartósan kormányozni nem lehet.

Ámde a mérsékelt ellenzéknek ezen elemei nem bizonyították be még eddig valamennyien, hogy tudják, miszerint a joghoz, uralkodni az ország felett, első qualificatif az önuralom. És hogy ellenfeleink legyőzése mindig az önlegyőzésen kezdődik el.

Hogy az új kormánynak, ha a Tisza-kabinet megbuknék, többsége lenne, az nem szenved kétséget,

Hiszen a Szlávy-kabinetnek is nagy többsége volt.

Ad hoc többséget, mesterséges eszközökkel, mindig lehet csinálni, azt mesterségesen és minden tevékenységnek odafordításával lehet összetartani: de ha csupán ez a cél, akkor, Szlávy szerint, erre sokkal alkalmasabb férfiú Tisza Kálmán, mint Szlávy József.

A mérsékelt ellenzék a kormánypárttól várja az első lépést a Tisza regime megbuktatására, A kormánypárt azonban ugyanezt, – és nézetük szerint jogosan, – a mérsékelt ellenzékétől várja,

Mert a kormánypárt már megmutatta, hogy tud n e m egységes lenni.

Most a mérsékelt ellenzéken áll a sor, megmutatni, hogy tud egységes lenni.

Szlávy József, az ő keserű tapasztalatainál fogva talán nem fojthatja el azt az aggályt, hogy ha a mérsékelt ellenzék ez a szomorú situáció sem képes megtanítani arra, hogy saját magának ellenzéke ne legyen: akkor őt erre a kormányhatalomban való részvétel még kevésbé tanítaná meg.

És Szlávy József, ha talán óhajtja is a jelen kormány bukását, és bármennyire nem is tesz semmit, a mi a jelen kormány situációját erősíthetné: nem elég bátor felelősséget vállalni olyan situáció előidézéseért, melyben netalán a chaoszhoz kellene fordulni világosságért.

Ezeket kellett előrebozsátanunk, hogy megérthessük Szlávy Józsefnek nemcsak politikai egyéniségét, de tisztában legyünk politikájával és eljárásával is, melyet a Tisza Kálmán uralkodása óta követett.

Szlávy József eljárásából, ha azt minden stádiumon keresztül figyelemmel kísérjük, kiviláglik, hogy őt sohasem a Tisza iránti bizalom vezérelte abban, hogy Tiszát el ne ejtse, hanem a bizalmatlanság az új situáció iránt, melynek a Tisza bukását követnie kellett volna.

Szlávy eljárásából 1877 óta kiviláglik, hogy habár Szlávy József bent is maradt a kormánypártban, sohasem tartozott a Tisza-kormány hívei közé, és a Tisza-kormány által képviselt nagy kérdésekben soha sem helyeselte a Tisza-kormány politikáját. És ebből viszont világossá lesz az, hogy Szlávy József folyvást fentartotta magának azt, hogy részt vegyen a Tisza-kormány buktatásában, mihelytt megérik arra a helyzet, s megjön a biztosíték, hogy az új kormány nem lesz a pártviszonyok által meddő küzdelemre kárhozható. És csak az kár, hogy erre mindeddig a legjobb alkalmakat éppen ő szalasztotta el.

Szlávy József nem helyeselte a Tisza-kormány kiegyezési politikáját, s ezt nyíltan

bevallotta a pozsonyi választókhöz irt levelében.

Szlávy József nem helyeselte a Tisza-kormány külügyi politikáját, s ezt nyíltan kijelentette az 1878. országgyűlés felirati vitájában.

De Szlávy skrupulusai szerint a pártviszonyok sem a kiegyezés alatt, sem a bosnyák occupatio után nem voltak annyira megtisztulva; hogy Szlávy József felelősséget vállalhatott volna ama bonyodalmakért, melyek a Tisza-kormány bukása után, esetleg újra Tisza Kálmánt tehetnék volna a helyzet urává.

Szlávy József politikáját ellenzéki szempontból nagyon erősen lehet bírálni, és el is lehet ítélni. Mert ha abban igaza is lehet Szlávy-nak, hogy míg az ellenzék nem egységes, addig az új többség jövője bizonytalan, de abban nincs igaza, ha azt hiszi, hogy az ellenzék házi bajainak csak maga az ellenzék az oka. Mert vannak a belső okoknál sokkal fontosabb külső okok is, melyek az ellenzékre zsidbasztólag hatnak, és az utóbbiakért a felelősség sokkal inkább illeti Szlávy Józsefet is, mint az ellenzékét.

Annyi azonban kétségtelen, hogy ha valaki azt állítja, hogy Szlávy azért választotta ezt a politikát, mivel ez ő rá nézve a legkényelmesebb, miután az csaknem egyenlő a semmittevéssel, az nem mond igazat.

Mert ne mondja senki kényelmesnek azt, bent lenni a kormánypártban olyan politikusnak, a ki nem ahhoz a politikai iskolához tartozik, melyhez Tisza Kálmán.

Bent lenni a kormánypártban, s látni, hogy üz ki Tisza Kálmán a kormánypártból systematicusan minden önálló tehetséget; látni, miként uralkodnak a bihariak, s miként alkotják ők a legfőbb és legtitkosabb tanácsot; látni, miként helyez Tisza Kálmán jóra való, de képtelen embereket a miniszteri székekbe, és látni, miként compromittálják a miniszterelnök úr egynémely kebelbarátai nemcsak a pártot, hanem az országot is. És e közben látni azt is, miként szaporodnak a közigazgatás terén a botrányok és a sikkasztások, s miként kedvez ez eszmétlen mindent az önző hatalmi vágyra fektető politika a szélsőségek terjedésének. Bizony mindezt látni nem lehet kényelmes dolog, és mindezt elnyelni olyan embernek, a kinek van gyomra, nem semmittevés. De hát miért nem lépett ki Szlávy József a kormánypártból, ha neki gyötrelme volt benn maradni a kormánypártban? kérdik némelyek talán.

A kérdés jogosult, – de immár tárgyaltan.

Mert Szlávy József már akkor kilépett a kormánypártból, mikor a képviselőház elnöke lett. És még inkább kilépett akkor, mikor felment Bécsbe közös pénzügyminiszternek.

Mikor Szlávy József Bécsbe ment közös pénzügyminiszternek, akkor sokan úgy magyarázták ezt, mint Tisza Kálmánnak egy ügyes sakkhúzását.

Mondták: Szlávy veszedelmes Tisza Kálmánra Budapesten, – tehát felexpediáltatta Bécsbe.

Pedig Szlávy közöspénzügy-minisztersége annyira nem Tisza tudtával és akaratával történt, hogy, inkább történt Tisza – ellen.

Annyi tény, hogy Tisza Kálmán csak akkor értesült arról, hogy Szlávy József Bécsbe hivatott közöspénzügy-miniszternek, mikor Szlávy József már tudta, hogy el fogja fogadni.

A meghívás egészen Ő Felsége kezdeményezése volt, és pedig három főindokból.

Egyik az volt, hogy a közös minisztériumban legyen magyar ember.

A másik az, hogy Szlávy József pótolja Ő Felsége előtt báró Wenckheim Bélát.

A harmadik az, hogy miután a mérsékelt ellenzék nem tudott egy compact párttá tömörülni, s így a mérsékelt ellenzéken senki sem volt, a kit presumptiv miniszterelnöknek lehetett volna tekinteni, non putáremek pedig olyan problematicus kormányzat alatt, minő a Tisza Kálmáné, mindig fordulhatnak elő; hogy tehát legyen egy férfin, a ki pártokon kívül állva, és minden párt által egyaránt tisztelve és acceptálva, mindig kéznél legyen, ha a koronának váratlan válság esetén szüksége lenne egy kisegítőre.

Egyébiránt, daczára annak, hogy így történt a dolog, mégsem lehet azt mondani, hogy Tisza Kálmánnak is ne lett volna része abban, hogy Szlávy József oly készséggel elvállalta a

közös pénzügyminiszterséget.

Volt abban része Tiszának is.

Annyi része volt benne Tiszának, hogy Szlávyra nézve napról napra tűrhetlenebbé tette a situációt Buda-Pesten.

Bármilyen történt a kormánypártban, a mi Tiszának nem szolgált ínyére, rögtön Szlávyhoz menesztette embereit – panaszra.

Ha Szlávy Olivér szidta Tisza Kálmánt, rögtön Szlávy Józsefet hívták segélyül.

Erőnek erejével abba a színbe akarták feltüntetni Szlávyt, mintha ő a pártban intrigálna Tisza ellen, s rá akarták hárítani a felelősséget mindenért, a mi a kormánypártban nem a Tisza óhaja szerint történt.

Ehhez járult még az is, hogy az emberek úgy a kormánypártból, mint az ellenzékéből, folyvást Szlávyt ostromolták, hogy m e n t s e meg ő k e t, é s b u k t a s s a m e g Tiszát!

Szlávy hagyta beszélni őket, ő maga is velük szidta a kormányt, de a vége az lón, hogy a kormánynak többsége van!

Az emberek nem voltak e válaszszal meglegedve, mert úgy gondolkoztak, hogy Tisza Kálmánnak rögtön nem lenne többsége, mihelyt Szlávy József úgy akarná. És e tekintetben az embereknek, a kik így gondolkoztak, igazuk volt.

Csak hogy ugyanakkor az emberek nem gondolkoztak arról, hogyha Szlávynek van is hatalma arra, hogy Tisza Kálmánnak többsége ne legyen, de arra nincs elég hatalma, hogy az a többség is meglegyen ugyanakkor, a melyre az új kormánynak szüksége lesz, mert hisz a mérsékelt ellenzéken épen akkor folyt a belső válság, és senki sem tudhatta, hogy mi lesz belőle?

És így, mintán sem az emberek nem voltak meglegedve Szlávyval, sem Szlávy nem volt meglegedve az emberekkel, – jobbnak látta elmenekülni Bécsbe. És így van ebben része Tisza Kálmánnak is. Hanem abban már semmi része nincs, hogy Szlávy búcsúzása hetekig tartott, és hogy olyan ovatiók tárgya volt Szlávy József, mintha már visszaérkezett volna Bécsből, mint Magyarország kormány elnöke. És ezekben az ovatiókban a mérsékelt ellenzék vitte a főszerepet. És senki Szlávy Józsefet oly ékesen föl nem köszöntötte, mint Szilágyi Dezső és gróf Apponyi Albert.

És az is egy különös véletlen volt, hogy a pozsonyiak Szlávy József helyére nem kormánypárti férfiút léptettek föl, hanem fölléptették báró Sennyey Pált.

Azért mondjuk véletlenségnek, mert Szlávy József csak akkor tudta meg ezt, mikor Bécsbe utaztában a pozsonyi választók a vasúton keresték fel, s ott tudatták vele, hogy báró Sennyey Pál elfogadta a jelöltséget.

És ennek Szlávy nagyon örült, és a hírvivő választók észrevették rajta, hogy szívéből örült.

A vonat aztán tovább ment – Bécsbe.

Nos, és most itt az ideje, hogy – miután a mérsékelt ellenzék helyzete báró Sennyey Pál belépésével új stádiumba jutott – hogy visszatérjünk ama kérdésünkhöz, melyet e sorok elején tettünk, hogy hanyadán van hát Szlávy József ez idő szerint Tiszával?

Vagyis hogyan áll a Soll und Haben?

Azt tudjuk már, hogy Szlávy József mikkel tartozik Tiszának, a ki Szlávyt másfél éven át protegálta, s miután nem engedte meg sem Lónyaynak, sem Sennyeynek, hogy Szlávyt ők buktathassák meg, ezalatt szépen megszabadította Szlávyt minisztereitől, s nem engedte meg, hogy kabinetjét reconstruálni tudja; végül a koalícionális (vagy fusionális) tárgyalásokra kényszerítette, s mikor mindez megtörtént, akkor Tisza Kálmán nem tehetett többé semmit a Szlávv érdekében.

Ezeket tette Tisza Kálmán Szlávy val, – és hogyan fizette mindezeket vissza Tisza Kálmánnak Szlávy József?

A másfél évi protection visszafizette már öt évi protectióval.

Nem engedte ugyan megbuktatni Tiszát az »Egyesült ellenzék« által, de ő is hozzájárult, hogy Tisza Kálmán elvesztvén kiváló minisztereit, ne tudja rekonstruálni kabinetjét.

Valamint Tisza nem akart bemenni a Szlávy-kabinetbe, akként Szlávy sem ment be soha a Tisza-kabinetbe.

Valamint Ghyczy visszautasította Szlávynek az általa felajánlott pénzügyi tárczát, akként utasította vissza gróf Zichy József a Tisza által felajánlott közlekedési tárczát.

Mindezek tehát már eddig le vannak fizetve. És hogy több apróságot ne említsünk, még csak a fus ion ál is tárgyalás van hátra.

Még Szlávy József azzal adós Tisza Kálmánnak, hogy valamint Tisza tette Szlávy val, úgy Szlávy is fusionális tárgyalásokra kényszerítse Tisza Kálmánt, és mikor kiderül, hogy Tisza Kálmán nem képes arra, hogy a fusió általa és vele történjék meg, akkor Szlávy József se legyen abban a helyzetben, hogy tehessen valamit a Tisza érdekében.

Ezzel Szlávy József még adósa Tiszának, és reméljük, hogy miután már mindent visszafizet e 11, tehát ezt az egyet is vissza fo gj a fi z e t n i.

Annál inkább, mert ha sokáig vár vele, akkor könnyen odajuthat maga Szlávy József is, hogy fizetés képtelenné válik, és kénytelen lesz feltétlen udvaronczzá lenni, vagy nem marad más hátra, mint hazamenni Okányba, és nézni, miként lesz szélsőbalivá egész Magyarország.

Széll Kálmán.

Vas megye szélén, közel a stíriai határhoz, a nyugoti vasút vonalán van egy kis állomás, Illába-Szent-Mihály. E kis állomás tőszomszédságában fekszik Hatót. Az utas, a ki ismeri a nevet, kinéz a coupé ablakából, és nézi a helyet, nézi a vidéket, a hol Deák Ferencz annyit időzött életében. És a vasúti állomás közelében, alig néhány lépésnyire, lát egy kertet, mely csak nem régen lehetett kertté alakítva, Mert növényzete nagyrészt bokor, fái fiatalok, és a sűrűn illtetett fenyűsorok törpék. Befelé a kert közepéből kilátszik egy földszintes fehér ház. líegi módú nemesi kúria. Ma már a nagyurak, gazdatisztjeik számára is több komforttal és több luxussal építenek. Csak a ház körül lehet a nagyobb fák alatt árnyékot találni. Tsupa szerénység, csupa egyszerűség mindenütt. De a szemnek oly jól esik látni mindezt a mai önző, pompázó, szédelő világban! A kedély megnemesedik itt, s megérti, miért szerette Deák Ferencz annyira e helyet, ezt a vidéket. Ha egy tájfestő akarná vásznán jelképezni Deákot, csak ezt a vidéket festhetné le. Nyájas, összhangzó, derült és vonzó. Mindenütt cultura, mindenütt szorgalom és jólét, de hivalkodás sehol. Ezen a helyen, ebben az egyszerű házban lakik Széll Kálmán. Eggyel több, a ki Deák Ferenczre emlékeztet itt.

Ide vonult vissza Széll Kálmán, mikor nem is anynyira lemondott, mint inkább kitépte önmagát a pénzügyminiszteri méltóságból és hatalomból. Ide vonult vissza remetének. És egy évig nem tett egyebet, mint olvasott és gondolkozott. Gondolkozott és olvasott, gyakran ama tölgyek alatt ott a patak mentén, a hol még ma is áll a Deák Ferencz lóczája, melyen Deák a kora reggeli órákat töltötte el. Vagy a kert egyik bokros szögletében, a hol az öreg úr a délutáni tekézés mellett szórakozott. És Széll Kálmánnak ez egy év alatt állandó társasága csak családja volt. Neje és anyósa. Az idősebbik hölgy, a legnagyobb magyar költőnek: Vörösmarty Mihálynak özvegye, a másik Vörösmarty Mihály leánya. E két nemes hölgy volt az, a ki Deák Ferencz gyöngéd kezekkel ápolta a sírig. Ah! milyen tradíciók egyesülnek ebben az egyszerű kis földszintes házban! A legnagyobb magyar költőnek és a haza bölcsének élő emlékei olvadnak itt egybe. És mindezek a puritán jellemnek és a lángoló hazaszeretnek hagyományai. A mit a nemzet költője az inspiráció isteni hevében mondott a hazáról, azt Deák Ferencz a jellem és okosság erejével valósította meg. Vörösmarty a hazaszeretben Deák Ferencz vette például: Deák Ferencz pedig Vörösmartyt követte. Az ő szíveik és szellemeik frigyben álltak, és a barátság, mely köztük oly nagy volt, csak szükséges következménye volt e frigynek. Ő köztük nemcsak érzés, hanem gondolatközösség is uralkodott. Nékik nemcsak céljaik voltak közösek, hanem az eszközöket is egyformán keresték. Vörösmarty azt zengi a hazáról:

*„Tégy érte mindent; éltedet
Ha kell csekélybe vedd:
De a hazát könnyelműen
Koczkára sohse tedd.
Te meg oh! honfi ébren állj,
Remélni tenni hő:
Míg a honból kin lelked függ
Van egy darabka kő!”*

És Deák ugyanezt mondja, mikor így szól a nemzethez: »Mindent föl kell áldozni a hazáért: de a hazát koczkára tenni semmiért sem szabad!« – »Jobban szeretem a hazát, mint gyűlölöm ellenségeimet.« »Nemzetet erőszakkal megölni nem lehet; a nemzet, gyáva csüggedéssel csak önmagát semmisítheti meg.«

És mikor Vörösmarty e szavakat mondatja Deákkal, (Deákhöz írt dystichonjaiban):

*„Munkabíró lelket kívánok, félni tudatlant
S félni merőt!”*

Deák erre később ily viszhangot ad: »Van egy félelem, mely becsesebb minden bátorságnál, s ez: féltetni a hazát. «

És mintha Deák maga mondaná, mikor Vörösmarty így folytatja:

*„És emberszerető szívet, ha vad, indulatokkal
És áleszmékkal küzdeni síkra kelek;
Tűrni viszályt és pártharagot, s ha kerülni lehetlen,
Régi baráttól is tűrni a néma döfés,
S mindezekért a díj, a mellyet elérni reményem:
Vajha kicsiny legyenek, a nagy haza hősei közt.”*

Az a szellemi rokonság, mely Vörösmartyt összekötötte Deákkal, melyet a történelem halhatatlanná tett, az élet által is meg van testesítve Meg van testesítve a Széll Kálmán családi életében. Ő maga Deák Ferencznek nemcsak tanítványa, hanem nevelt fia is. És ugyanakkor veje Vörösmarty Mihálynak. Neje Deák Ferencz gyámleánya, a ki a Vörösmarty édes leánya: és anyósa a legnagyobb magyar költő özvegye, méltán tarthatja magát Deák testvérjének.

Milyen példátlan gonoszlelkűségnek, bűnös vérnek és megátalkodott szívnek kellene laknia Széll Kálmánban, hogy így nevelve, ily körben élve, és folyvást e körnek nemes levegőjéből táplálkozva, ne vette légyen föl e környezetnek jellemvonásait? És ha Széll Kálmánban nem lakik gonosz lelkűség, nem kering bűnös vér, és nem dobog megátalkodott szív, hanem lakik ezeknek éppen ellenkezője, mert hisz máskülönben Deák Ferencz nem tudta volna igazán szeretni, és gyámleányát, Vörösmarty édes leányát, a kinek boldogságáért Deák vállalt felelősséget, Széll Kálmánhoz nem adta volna nőül: tehát ha Széll Kálmánban e környezet, és e tradíciók nélkül is a természettől beléje oltott nemes character nem praedominálna, – ki tudhat csodálkozni a fölött, hogy Széll Kálmán sem a budavári miniszteri palotában, sem a császári városnak büszke falai közt, sem az udvarnak kápráztató fényében soha, de soha egy pillanatra sem tudta elfelejteni a, rátóti szerény kis fehérházat, és ki tudhat csodálkozni azon, hogy mikor a hatalom, a fény, a magas méltóság, és – meggyőződése közt kelle választania, hogy akkor odadobta a hatalmat, a fényt és a magas méltóságot, és elmei it tisztán megőrzött meggyőződésével ama egyszerű kis fehér házba, olvasni és gondolkozni a tölgyek alá, a patak mentén, hol a, Deák-tradíciók üdítő forrása fakad, melyből a, ki iszik, meggyógyul a földi hiúságok nyavalyáitól, és boldog lésszen a maga, öntudatában; – ki csodálkozhatik azon, hogy Széll Kálmán elment a piros bársony székből rátóti remetének?

Bizony e felett csak azok csodálkozhatnak, a kik megfordítva Deák Ferencznek a hazáról mondott jeligéjét, akként okoskodnak és éreznek, hogy a hatalomért mindent, a hatalmat semmiért. E fölött csak azok csodálkozhatnak, a kik nemzetüknek megvetését is gyönyörrel tudják hordozni az uralkodónak egy kis egymosolyáért. Csak azok csodálhatják ezt, a kik szívükre érdemjelt akasztanak és szívüket megtagadják. De miután ilyenek nagyon sokan vannak, és fájdalom, folyvást szaporodnak, tehát éppen nem lehet csodálni, hogy a csodálkozás Széll Kálmán visszalépése felett igen nagy volt. És valamint a mahomedán nem képes érteni, hogy más emberek hogyan tudnak más istent imádni, mint Alláht és az ő profétáját Mahometet: épp úgy ezek sem tudták megérteni, hogy miként lehet más parancsnak hódolni, mint egyedül Ő Felseje parancsának? mert micsoda más parancs lehet erősebb és hatalmasabb, mint a király parancsa? Talán a lelkiismereté? – Nevetséges! – Hát mit adhat nekünk a lelkiismeret, ha azt követeli, hogy parancsát kövessük? Adhat rangot? nem. Adhat kitüntetést? nem. Adhat hatalmat? nem. Adhat nagy fizetést? nem, – Hát akkor mit adhat? egy

nagy semmit, a mit úgy neveznek, hogy tiszta öntudat. – Hát nem örült az, a ki ezért a nagy semmiért képes odadobni – mindent?

És így lett Széll Kálmán »örült,« az ő visszalépése idejében, sok ember szeme előtt.

A nemzeti kaszinóban maga Wenckheim Béla hirdette ezt, és a szabadelvű körben is nagyon sok ember elhitte, hogy Széll Kálmán megörült. Mert más különben nem tehette volna, meg azt, a mit megtett. Nem tehette volna meg azt, hogy ámbár Tisza, Andrássy két kézzel marasztják, sőt maga a király is kérve kéri őt, hogy maradjon meg pénzügyminiszternek, ő mégis elmegy. Ily ellentállásra csak rögeszme lehet képes, mert a meggyőződés, bármily erős legyen is, okokra hallgat és capacitálható. És hol képzelhető olyan erős meggyőződés, melyet egy király ne tudna capacitálni? És csak rögeszme lehet oly elfogult, hogy meg tudjon valamit tagadni a királynak. Sőt meg is sértse vele, nem csak az által, hogy kosarat ad neki, hanem az által is, hogy a legváltóságosabb pillanatban távozik ehhez nemcsak nem illedelmes, de még nem is lovális. És ezért történt, hogy a király, mikor látta, hogy Széll Kálmán meg van bikacsolva, öszszeütötte sarkantyúját és elfordult Széll Kálmántól, mire Széll Kálmán oly dúlt arczczal jött ki a király szobájából, hogy a melléktéremben álló hadsegéd, elijedt tőle. Ilyen mendemondák és ilyen rémmesék keringtek a kormánypárti körökben Széll Kálmán lemondása után, meri senki sem tudta e váratlan fordulatnak meglelni a nyitját, és legtöbb ember csak önmagáról ítélvén, nem hihette, hogy a mit Széll Kálmán tett, azt meg lehessen cselekedni józan észszel.

Voltak azonban olyanok is, a kik annak daczára, hogy nem ismerték Széll Kálmán lemondásának részletes indokait, és nem voltak tájékozva ezen indokok működéséről: mégis megsejtették, hogy ebben az örülségben van valami nagy, van valami tiszteletre méltó. És ezek szükségét érezték annak, hogy tudassák Széll Kálmánnal azt, hogy nem tartoznak azok közé, a kik elhiszik azt a rágalmat, a mit hajdani jó barátjai hirdetnek fölöle. És Széll Kálmánt az ő rátóti remeteségében sokáig nem hagyták nyugodni azok az üdvözlő levelek, melyeket ő az ország minden vidékéről kapott. De ha ezek nem is hagytak neki nyugalmat, de m e g n y u g v á s t bizonyosan hagytak. B á r ó K a s I v o r volt az első közt, a ki Széll Kálmánt fölkereste levelével, és e levél annyira jellemző az akkori situációra és annyira találó Széll Kálmánra, hogy érdemes a szószerinti megismerésre.

A levél a következő volt: Kegyelmes uram!

Oly csekély ember vagyok, hogy illetlen dolognak gondolom Excellenciádnak ily nagy események közben levéllel alkalmatlankodni. Napokig tűnődtem, hogy tegyem-e vagy hagyjam abba? Szerénytelenségnek látszik, ha írok, mégis bátorkodom nem követni az ész tanácsát, s inkább szívem sugallatának engedek.

Nem hiszek az emberekben. Sokszor és nagyon megcsalatoztam bennök. Ha valami képes lenne elhált hitemet feléleszteni, oly magaviselet eszközölheti azt, minőt Excellenciád tanúsított.

Reményem hazám nagyságában s nemzetein boldogsága iránt régen eltűnt. De nem esem kétségbe, mivel nem érdemes s megnyugszom abban, hogy a jövőt senki sem tudja, és abban, hogy sem Magyarország el nem sülyed, sem a magyar faj ki nem pusztul. És ha mégis föltehető, hogy a nemzet maga segítsen önmagán, ez csak oly férfiak vezetése mellett történhetik, a milyennek Excellenciád bizonyult.

Sokat hallottam beszélni hazafiságról, nem találtam sehol Három évig voltam tagja a törvényhozásnak s mindenféle indokot felismertem a politikai tényezőkben, csak a hon és az igazság tiszta szeretetét nem fedezhetem fel. Azon meggyőződéssel váltam ki, hogy hazámnak legnagyobb szüksége van jellemekre, politikai, de egyszersmind privát-characterekre. Excellenciád e lemondásából meggyőződtem, hogy ilyenek vannak.

Excellenciád hatalmas ember volt; nagyot gondolt, nagyot mert. Sokat dolgozott és sokat végzett, Excellenciádat miniszternek hívták. Sok ezer hivatalnok szolgálta, főurak és képviselők hízelegve keresték barátságát, A sajtó dicsérte és egy ország engedelmeskedett

parancsainak.

Most pedig lemondott és egyszerű polgár.

Excellenciád érényes ember.

Mert nem kényszerítve mondott le, hanem tartóztatva, de lemondott, mert kötelességéhez ragaszkodott. Mert meggyőződését követte, nem hiúságát.

Elvesztette a király kegyét.

Elvesztette a miniszterek és a kormánypárt rokonszenvét.

Elvesztette magas állását.

Elvesztette kedves foglalkozását.

Elvesztette terveit és munkája gyümölcsét.

De a haza visszanyerte önt.

Kétes viszonyok közt, fenyegető események előtt, romlott vagy esztelen politikusoktól körülveve, ingatag pártok és változó népkegy közepette az államférfi bizonytalan esélyeknek van kitéve.

Nincs szerencsém Excellenciád barátai közé számíttatni s intentióit nem ismerem, mégis hiszem, hogy jövőre azok társaságában fogom látni, kiket a legönzettelenebb, a legtehetségesebb, a legtisztességesebb hazafiaknak ismerek.

Fogadja Excellenciád szívesen tisztelem kifejezését.

Maradok, stb.

Báró Kaas Ivor.¹

Széll Kálmán visszalépése nemcsak egyénileg, hanem politikailag is nagy esemény volt.

Seregeink még bent harcoltak Boszniában, az orosz seregek még bent voltak Bulgáriában és Ruméliában. A magyar országgyűlés az egybehívás küszöbén, és egy olyan választás után, mely alatt a kormánypárti jelöltek nem voltak képesek igazolni a kormány külügyi politikáját. A kormány az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül, sőt az országgyűlés egyenes félrevezetésével vitte keresztül az occupatiót, és a kormánynak erre utólag kellett megnyernie az országgyűlés beleegyezését. És a kormány a Széll Kálmán lemondása után szintén beadta lemondását, mert mint aktivitásban levő kormány, nem mert az országgyűlés előtt megjelenni. A hadi költségek óriásilag szaporodtak, és nem tudta senki, hogy az occupatio hol fog megállni? – Csupa zavar, kapkodás és fejveszettség állt be a Széll Kálmán lemondása után. Tisza állása meg volt rendítve: maga Ő Felsége sem ragaszkodott Tiszához, és mindazok előtt, a kiket kihallgatás végett magához hivatott, akként nyilatkozott, hogy előtte csak a megkezdett külpolitika folytatása lebeg; Ő Felsége nem köti magát személyekhez, csak azt óhajtja, hogy a kormány (akár maradjon Tisza, akár nem,) az occupatio eddigi eredményeit biztosítani képes legyen.

Az akkori chaoszban és kapkodásban senkinek sem volt tiszta átnézete, s így történt, hogy csakhamar a Széll Kálmán visszalépésének lélektani hatása után, különbözőképp kezdtek alakulni a vélemények a Széll Kálmán visszalépésének politikai jelentősége felől. Persze a tények valódi egymásutánja felől csak kevesen lévén tájékozva, és még kevesebben lévén a tájékozottak közt is, akik személyes érdekeiktől eltekintve, higgadtan tudtak volna ítélni fölötte, a vélemények legtöbb irányban csak kombinációk és föltevéseken alapultak.

Némelyek nem elégedtek meg azzal, hogy a Széll Kálmán visszalépésében nemes és hazafias rugók működtek, hanem azt abból a szempontból bírálták, hogy helyes volt-e, és hasznos volt-e politikailag?– és mihaszna lehet annak a jövőben? És e szempontok a legfuresább variációkon mentek keresztül. És végül olyanok, a kik eleinte tapsoltak Széllnek, mikor visszalépett, utóbb már azt kívánták volna tőle, hogy buktassa meg Andrássyt, Tiszát,

¹ E levél közlésére szerzőjétől már két év előtt, mikor a gróf Andrássy Gyuláról szóló jellemrajzot írtam, kértem és kaptam felhatalmazást; de akkor csak mellékesen foglalkozván Széll Kálmán visszalépésével, nem használhattam fel, most azonban alkalmoszerűnek vélem felhasználni.

és buktassa meg az egész occupationális politikát. És mivel Széll Kálmán ezt nem tette, ellene fordultak. És azt mondták, hogy Széll Kálmánnak kár is volt visszalépnie. Némelyek pláne politikai szempontból egyenesen elítélték Szélit. Mondák, hogy ha az occupatiót nem helyeselte, nem kellett volna bevárni, míg hadaink bementek Boszniába. Vagy ha az occupatiót nem kárhoztatta, nem lett volna szabad épen a legválságosabb pillanatban dobni el a felelősséget magától. Egy szóval némelyek szerint későn, mások szerint korán lépett vissza. És mikor a Tisza-kormány helyén maradt, és kiállta a Széll-krízist, sőt meg is erősödött utána, – még többen akadtak, a kik nem tudták Széll eljárását helyeselni, és hajlandók voltak Szélit nemcsak rossz politikusnak, hanem gyöngye jellemnek is tartani, a ki megijedt a katonai kiadásoktól, és egyszerűen megugrott. És mikor a rente rohamosan kezdett emelkedni, sokan gúnyos szánakozással tekintettek Széll Kálmánra. De habár a vélemények ekként hullámoztak, és a zavart situációban nem volt tiszta átnézete senkinek, egy dolog mégis állandó maradt. És ez az volt, hogy bárki bármiként vélekedett is Széll Kálmán felől, egyet kénytelen volt elismerni, azt, hogy Széll Kálmán visszalépése óta nagyobb factor lett, mint valaha volt. És ez a nézet ma is állandón fennáll, annak daczára, hogy Széll Kálmán politikáját sok ember még ma sem érti, és még több ember nem tartja helyesnek.

És ebből a körülményből, a nélkül, hogy Széll Kálmán eddigi szereplésének tényeit egész részletességgel kellene ismernünk, eleve levonhatjuk azt, hogy a Széll Kálmán eddigi politikájának nemcsak érthetőnek kell lenni, hanem helyesnek is, mert máskülönben merő lehetetlenség lenne az, hogy ő ma nagyobb factor lehessen, mint valaha volt.

És e nézetünkben, melyet egyelőre csak a természetes logica, vagy maga az egyszerű józan ész következtetése sugall, annál inkább meg kell erősödnünk, minél jobban ismerjük a Széll tetteinek és elhatározásainak indokait, valamint következményeit, s ha a tények és a helyzet ismeretéből tudjuk azt is, hogy miknek kellett volna történni a Széll Kálmán kezdeményezései és elhatározásai nélkül?

Kétségtelen azonban, hogy abban, miszerint Széll Kálmán ma nagyobb factor, mint valaha volt, vagyis, aki hatalmas volt mint miniszter, még nagyobb hatalommá vált a miniszteri hatalom nélkül, – tehát kétségtelen, hogy ebben a Széll Kálmán politikáján kívül nagy szerepet játszik az is, hogy Széll Kálmán a benne levő államférfíúi tehetségek és képességek mennyisége által factor lenne minden körülmény közt, sőt factor lenne még akkor is, ha esetleg politikai hibákat követne is el.

Ha volt idő, melyben némelyek a Széll Kálmán tehetségeinek rovására emlegették azt a kiváló szerencsét, hogy Széll Kálmán, mint egészen fiatal ember, a Deák Ferencz pártfogolása mellett juthatott be a képviselőházba, e\$ ott is folyvást a Deák Ferencz támogatásában és pártfogásában részesült; tehát ha ezt némelyek a Széll Kálmán tehetségeinek rovására, emlegették, azok ezt ma többé nem tehetik. Mert Széll Kálmán távolról sem volt az, a míg Deák Ferencz élt, mint a mivé lett a Deák Ferencz halála óta. Sőt kiderült, hogy a mily nagy szerencséje volt Széll Kálmánnak Deák Ferencz, később ép oly mértékben hátránya lett. Mert bármit tett is Széll, mindig Deák Ferenczet képzeltek mellé, és Deák Ferencz nagy alakja mellett a Széll Kálmáné mindig háttérbe szorult. Míg Deák Ferencz élt, addig Széll Kálmánnak minden sikerét és minden befolyását a Deák Ferenczének tulajdonították. És a kik akkor Széll Kálmánnak irigyei voltak, azok Széll Kálmántól nem a tehetséget, hanem Deák Ferenczet irigyelték.

Széll Kálmánról sok ideig az volt az emberek véleménye, hogy az ő jelentőségét két tényező teszi. Az egyik Deák, a másik a szorgalom. A vasszorgalom! ez volt a Széll Kálmán mellékneve, És ha az emberek egy ilyen alkalmas szót találnak, melyben megvan részben az elismerés is, melyet meg nem tagadhatnak, de megvan a gáncs is, melylyel az elismerés olcsóvá és könnyűvé tétetik, akkor az emberek az ilyen szón nagy következetességgel szeretnek lovagolni. És aztán ez a szó, mint bizonyos háznál a házi gyógyszer, mely külső és

belső használatra egyformán jó, melyet bevesznek, ha a gyomor rász, melylyel bekenik a testet, ha csúz fájdalmai gyötrik, – ott van mindenütt. Ha Széll Kálmán a pénzügyi bizottság előadója lesz, – ez szerencse és Deák-protectió. Ha Széll Kálmán mint a pénzügyi bizottság előadója, a kis ujjában hordja az egész államháztartást, és jobban ismeri az egyes miniszteri tárczákat, mint maguk a szakminiszterek, – ez szorgalom. Ha Széll Kálmán, fontos pénzügyi kérdésekben a párt által úgy a házban, mint a klubban kijelöltetik a párt szónokának, ez megint csak szerencse és Deák-protectió. És ha Széll Kálmán, mint a párt szónoka, fényes diadalt arat, ez csupán – szorgalom. Ha Széll Kálmán a legfontosabb conferentiákra meghivatik és szerepel, – ez szerencse és Deák-protectió. Ha Széll Kálmán a fontos conferentiákon kiválik nézeteinek alapossága és érveinek igazsága által, és ha a polémiában sorra legyőzi ellenfeleit, – ez ismét csak szorgalom. Szerencse és szorgalom, és szorgalom és szerencse, ez volt az Eduárd és Kunigunda nótája Széll Kálmánról mindaddig, míg az öreg úr élt. És ez határozottan hátrányára vált Széll Kálmánnak, míg Deák Ferencz oldala mellett látták. De ez a hátrány azért távozói sem volt oly nagy, mint az előny, hogy Deák oldala mellett lehetett. Nem az elismerésért, hanem a bölcsesség megismeréseért.

Ma már azonban a Széll Kálmán szorgalmát nem vonják le tehetségéből, hanem hozzáadják jelleméhez. A szorgalomból ma már munkaerő lett; vagyis a tehetség képessége. Széll Kálmán munkaereje bámulatra ragadta a parlamentet ép úgy, mint a királyt. Három éven át ő dolgozott az egész kabinet helyett. Vezette a kiegyezési tárgyalásokat, vezette a pénzügyminisztériumot, kidolgozta reformjait, megcsinálta a rentét, tárgyalt a bankárcsoportokkal, a közös hadügyminiszterrel, és folyvást harczolt a parlamentben. Mindaz, a mit a Tisza-kabinet eredménykép tud felmutatni, egyedül a Széll Kálmán érdeme: és mindaz, a mi megakadályozta, hogy ezek az eredmények célta érhessenek, mindaz a Tisza Kálmán hibája. Széll Kálmán volt a Tisza-kabinetnek nemcsak fő munkaereje, hanem fő ereje is. Széll Kálmánban egyesült az, amivel Homér megkülönbözteti Achillest Ulyssesstől, mondván, hogy amaz állva, emez ülve volt nagyobb. Mert Széll Kálmán állva is, a parlamenti csatatéren ép olyan volt, mint ülve a zöld asztal mellett. Minisztersége alatt mint parlamenti szónok is rendkívül kifejlődött. Előadásának ereje nyert a sokoldalúságban. A legszárzabb kérdésekben szingazdag tudott lenni, és magával tudta ragadni a pártot. A legcomplicáltabb számításokat átlátszóvá tudta tenni, érvei gondolatbőséggel párosultak, és nagy ismeretei folyvást ép oly találók voltak, mint találhatók. Nála a hév, melylyel beszél, együtt jár a higgadtsággal, melylyel gondolkozik. Heve elragad, higgadtsága meggyőz. Parlamentáris rutinja odáig fejlődött, hogy a rögtönzésben senki sem tudott oly szabatos és oly kimerítő lenni, mint ő. Igazi bravourral tudta megvédeni a legnehezebb positiót is, és ez erejével sohasem élt vissza ellenfelei irányában. Sohasem volt kíméletlen azok iránt, a kiket legyőzött. Szóval Széll Kálmán ép a Deák Ferencz halála után qualficálta magát pártvezéri szerepre, a mikor tudvalevőleg már nem sokat használhatott neki a Deák Ferencz protectiója; s ha Széll Kálmán Deák örököse lett a pártban, ezt már akkor kevésbbé köszönhette Deák Ferencznek, mint inkább saját magának. Mert a politikai örökség nem olyan hagyaték, mint a milyen a földbirtok, hogy elég csupán beleülni. A politikai örökség olyan, mint a sárkányoktól őrzött tündérgert, hova csak az juthat be, a ki a sárkányokat le tudja győzni. És a kik Tisza Kálmánt közletről ismerték, azok nem egyszer vettek rajta nyugtalanságot észre, mikor Széll Kálmán diadalait aratta. Tisza Kálmán sokszor nem tudta palástolni féltékenységét, s a ki e féltékenységnek jelenségeit akarja kutatni, annak útbagiazításul csak annyit mondunk: *cherchez la femme*.

Lesznek azonban talán, a kik kérdeni fogják: ha Tisza Kálmán csakugyan féltékeny volt Széll Kálmánra, akkor Tisza mért nem örül annak, hogy megszabadult Szélltől? és miért követ el mindent, hogy Széll Kálmán visszatérjen a Tisza-kabinetbe?

A válasz egyszerű.

Míg Széll Kálmán nem látott kényszerítő okot arra, hogy a kabinetből kilépjen, addig Széll Kálmán bent a kabinetben volt veszedelmes Tiszára,

Mióta kénytelen volt kilépni a kabinetből, azóta az ellenzéken még veszedelmesebb. És ha Széll Kálmán az eddigi események után újra visszatérne a Tisza-kabinetbe, akkor Széll Kálmán többé nem lehetne veszedelmes Tisza Kálmánra nézve, mert ezzel az egy lépésével már le volna járva. És innen van, hogy bár Tisza régóta féltékeny Szélire, mégsem örült kilépésének, mert Széll nem a Tisza akaratával lépett ki a kabinetből; és innen van, hogy épen mivel Tisza féltékeny Szélire, azért követ el mindent, hogy Széll Kálmán visszatérjen a Tisza-kabinetbe.

Abban tehát, hogy Széll Kálmán ma is factor, kétségtelenül kiváló része van az ő nagyszabású tehetségének és államférfiúi képességeinek.

Ő mint Deák tanítványa lön miniszterré: ámde mint önálló államférfi vonult vissza a miniszteri székről. És ez jellemző nemcsak Széll Kálmánra, hanem Tiszára is. Mert azt jelenti, hogy önálló államférfi nem maradhat tagja a Tisza-kabinetnek.

De abban, hogy Széll Kálmán ma nagyobb factor, mint valaha volt, ebben kétségtelenül főrésze van Széll Kálmán eddigi politikájának.

E politika az, melylyel foglalkoznunk kell, ha összhangban akarjuk látni Széll Kálmánt a minisztert, Széll Kálmánnal a képviselővel; s ha látni akarjuk a szerepet, mely a jövőben Széll Kálmánra vár.

Széll Kálmán nem tartozott azok közé, a kik a fúsiót óhajtották.

Még kevésbé tartozott azok közé, a kik a Deákpárt és a Bittó-kormány ellen cselet szöttek Tiszával.

Széll Kálmán azok közé tartozott, a kik mindenkor a Deák-pártnak benső regenerálását tartották szemek előtt, s ezért fogadta Széll Kálmán is nagy örömmel az 1872-ben belépő Sennyeynek ama nyilatkozatát, hogy ő minden utógondolat nélkül lép be a Deák-pártba. Maga Deák Ferencz örömmel fogadta ezt, mert ő nagyra becsülte Sennyeyt, s nem egyszer nyilatkozott úgy, hogy Sennyeynek nagy szerepe lehet a Deák-pártban ő mellette is, még nagyobb azonban az ő halála után. (Az öregúr már 1872-ben sokat beszélt bekövetkező haláláról.) És hogy Deák Ferencz és Sennyey Pál közt a baráti viszony nem tudott fölmelegedni, noha erre eleinte mindkét részről teljesen meg volt a kellő dispositió, ennek oka nem más, mint az hogy Sennyey Pál nem tudott sohasem tolakodni, Deák Ferencz pedig nem tudott sohasem udvarolni. Sennyey helyzete sokban hasonlított a visszatérő Odysseuséhoz, a ki nem tudott bejutni a saját házába a házi koldusok miatt, a kik a küszöböt elállták. De ha a viszony Sennyey és Deák közt ilyen okok miatt nem tudott fölmelegedni, annál szívélyesebb és őszintébb lett ez Sennyey és Széll közt, nemkülönben Sennyey és Horváth Lajos közt. Mert köztük a találkozások nem keresettek voltak, hanem szükségszerűek. Együtt ültek a pénzügyi és a horvát regnicoláris bizottságokban, és itt kikerülhetetlen volt köztük a folytonos érintkezés. Itt ismerte ki Széll és Horváth Lajos báró Sennyey Pált. És kiismervén, mindkettő őszinte tisztelője lett. Mert senki a dolgok részletei iránt annyira beavatva nem volt, mint Sennyey. Senki a vitás kérdéseket egyszerre és oly szabatosan formulázni nem tudta, mint Sennyey. – Senki a szöveget úgy fején találni nem tudta, mint Sennyey. Igazi élvezet volt vele együtt tanácskozni, tanácsalt hallgatni, és szónoki rögtönzéseiben gyönyörködni. És ama jó benyomásokat, melyeket Széll és Horváth Lajos nyertek Sennyey felől, ők nem zárták magukba, hanem hirdették mindenfelé. Nem titkolták el, hogy ők Sennyeyben látják azt a férfiút, a kire a Deák-pártnak szüksége van. Sennyey tekintélye és népszerűsége Széll és Horváth által rohamosan emelkedett a Deák-pártban, – de fájdalom! épen ez az emelkedés okozta, hogy azok, a kik a múltnál fogva jogot éreztek arra, hogy báró Sennyeyhez közelebb álljanak, mint mások, lassankint ép olyan udvart képeztek Sennyey körül, mint a milyen Deák

Ferencz körül volt, és hízgeléseikkel annyira megszedítették Sennyeyt, hogy Sennyey már előre beleképzelte magát ama positióba, mely ugyan nyitva állt számára, de még megadva nem volt, és mikor báró Sennyey Pál érkezettnek látta az időt úgy szólni, hogy az ország az ő nyilatkozatait várja, és hogy ő kibontja a zászlót, melyre a takarékoság van felírva, ez a Deák-pártban nagy visszatetszést szült, mert egy meglevő zászló alatt új zászlót bontani nem illik: és ettől kezdve Sennyey és a Deák-párt közt meglazult a bizalom. Sennyey speciális hívei folyvást több befolyást nyertek Sennyeyre, és Sennyey folyvást kevesebb befolyást gyakorolhatott a Deák-pártra s innen kezdődött ez a sikertelen politika, mely csak azzal végződhetett el, hogy Sennyey elhagyta a parlamentet, s letette mandátumát.

Széll Kálmán tehát nem óhajtotta a fusiót és nem intriguait Tiszával. Ő a legnagyobb humbugnak tartotta Tisza Kálmán akkori pénzügyi politikáját, melylyel a deákpárti kormányt buktatni akarta, Tisza Kálmán tudvalevőleg megtagadta az adóemelést, és adóemelés nélkül akarta rendbehozni az államháztartást. Ez azonban csak egyszerű kortesfogás volt, a mit Széll keresztül látott, és éppen ez okból harczolt még az 1875-ki budgettárgyalás alatt is a leghevesebben Tisza Kálmán ellen. De a Deákpártban már meg volt a többoldalú árulás, és így a fusiót, vagy más szóval a honmentést nem lehetett többé kikerülni. Tehát Széll Kálmán is elfogadta, A pártok közt a fusionális tárgyalások párhuzamosan haladtak az új kormány megalakításával. A miniszteri jelöltekben nagy szegénység uralkodott, mert a kik a Deákpártból beváltak volna minisztereknek, azokat Tisza nem akarta, a kiket pedig Tisza akart, azok nem mindenben váltak volna be minisztereknek. Széll Kálmán azonban minden oldalról egyformán volt a pénzügyi tárczára kijelölve, sőt ő rajta fordult meg az egész fusió, mert ő nélküle az új kabinetet nem lehetett volna megalakítani. A kabinetalakítás két hét hétig tartott, s ez idő alatt már eklatánsul kitűnt a Széll Kálmán politikai jellemének soliditása, s ugyanakkor kitűnt az a nagy könnyelműség is, melylyel Tisza Kálmán minden skrupuluson túlteszi magát, mihelyt a hatalom elnyeréséről vagy megtartásáról van szó.

Széll Kálmán tisztában volt önmagával. Neki volt pénzügyi programja, s ez a programú reális volt. Ő minden oldalról számításba vette a pénzügyi és közgazdasági helyzetet, és a megoldandó feladatok helyes egymásutánjára fektette a fösúlyt. Tudta, hogy új kiegyezés előtt állunk Ausztriával, és előre látta, hogy éppen pénzügyi ziláltságunknál fogva nem lehetünk Ausztriával szemközt oly helyzetben, hogy a kiegyezési tárgyalások alatt a teljes győzelemhez szükséges prestige-zsel léphessünk fel. Tudta, hogy míg a hitelünkön rágódó 153 millió zálog-adósságot nem convertáljuk, addig még a fizetéseképtelenség veszélyeitől sem lehetünk mentek. És absurdumnak tartotta, hogy mi, anélkül, hogy a saját erőnkől magunk teremtenők meg a háztartásunkat rendező eszközöket, Ausztriától várjuk, hogy a pénzügyi és gazdasági előnyöket ő adja meg nekünk.

A feladat tehát kettős volt.

Egyikre nézve Széll Kálmán önmagában bízott. A másikra nézve a parlamenti többség és a kormány erélyében, melyet Ausztriával szemben kifejtethetett.

Széll Kálmán tehát eleve tisztában volt azzal, hogy a legelső teendő a rendes kiadások és rendes bevételek közt állítani helyre az egyensúlyt, továbbá megszabadulni a váltóadósságtól, és helyreállítani hitelünket az európai pénzpiacz előtt. Igaz, hogy ezekkel a kormány úgyszólván ki fogja meríteni az ország adóképeségét, és olyan áldozatokat fog a nemzetből követelni, melyekért az első időben az állam rögtöni recompensatiót nem nyújthat. De miután a nemzetnek csak olyan állam nyújthat recompensatiót, mely maga is meg tud állani a maga lábán: tehát mindenkéj) az volt az első feladat, hogy az állam megtudjon állani a maga lábán. Ez így egyoldalú pénzügyi politikának látszott: de nem volt egészen az. Széll Kálmán semmi körülmények közt nem vállalkozott volna pénzügyi politikára, ha nem látta volna lehetőnek a fiscális politika mellett a productiv pénzügyi és közgazdasági politikát. És az ő pénzügyi politikájában az is, a mit csak fiscális politikának neveznek, nem volt csupán fiscális politika.

Mert nem elég az új adót behozni, vagy a régit fölemelni, ámde tudni is kell az adóforrásokat megtalálni, és tudni kell ahhoz az adókezelési szervezetet létrehozni. Széll Kálmán megtalálta mind a kettőt. Csakhogy a mit ő megalkotott, már nem hajthatta végre. És így történt, hogy Magyarországon nem annyira az adó okozza a pusztulást, mint inkább az adóbehajtási eljárás. Ez az igazi vagyon pusztítás, és pedig egyesek tönkretételével, az állam haszna nélkül. Mert legtöbb esetben még a költségek sem kerülnek ki a végrehajtásból, nem hogy az adó. Az az adóvégrehajtási szervezet, melyet Széll Kálmán megalkotott, csak annak biztosítására szolgált, hogy a kivetett adók befolyjanak, – de az ellen nem tudott biztosítékot nyújtani, hogy azzal egy ügyetlen alkalmazás vissza ne tudjon élni. És Széll Kálmán arról nem tehet, hogy az ő behajtási rendszere, mely az adók biztosítására czéloz, vagyon pusztításra fordíttatik. Vagyis, hogy nem tudnak vele bánni. Helyesebb és jobb institúció nem képzelhető, mint a keresztény vallás, és mégis időnkint mivel éltek jobban vissza, mint ezzel? Krisztus a szeretetre és türelemre építette vallását, és későbbi hívei balomra gyilkoltatták az embereket. Első tekintetre Széll Kálmán posztíójának egyik gyöngesége az, hogy ő a Tisza-kabinetben jórészt csak azokat a reformjait vihette keresztül, melyek az országra terhesek és áldozatkövetelők; s mintán csak ezeket vihette keresztül, még ma is kénytelen hordozni ezeknek ódiúmát. De ez csak első tekintetre látszik hátránynak Széllre, mert e hátránynál nagyobb az előny, mely vele jár. Az előny, mely vele jár, az, hogy ez is egyik döntő körülmény, mely igazolja, hogy Széll Kálmán nem léphet vissza a Tisza-kabinetbe. Ez is egy döntő körülmény, mely Széll Kálmánt az ellenzék vezérévé qualificálja a Tisza regime ellen. Sőt ez a főtenyező arra, hogy Széll Kálmán politikáját ugyanazon ellenzék igazolhassa és tehesse magáévá, mely egykoron megtámadta Széll Kálmán pénzügyi politikáját.

Mert azt a mérsékelt ellenzéknek egyetlen egy árnyalata sem állította soha, hogy azok a reformok és rendszabályok, melyeket Széll Kálmán az államháztartás rendezésére behozott, nem szükségesek vagy jobbakkal pótolhatók. A mérsékelt ellenzék maga elismerte ezeknek szükségét, és nem tagadta, hogy ezek pozitív eredményeket értek el, és tetemesen előmozdíták az államháztartás rendezését,

A mérsékelt ellenzék csupán azt állította, és ezt ma is fentartja, hogy ezen reformok és rendszabályok magukban véve nem elégségesek. Hogy ezen reformok és rendszabályok az éremnek csupán egyik lapját képezik: a másik a productív pénzügyi és közgazdasági politika. És Széll Kálmán annál competensebb ezen az állásponton állni, mert senki sem competensebb arra, hogy az érem másik oldalát is felmutassa, mint ő, a ki legjobban tudja, hogy mik azok, a miket ő a Tisza-kabinetben keresztül vitt, és mik azok, a miket már keresztül nem vihett? És világos, hogy a mérsékelt ellenzék és Széll Kálmán, már akkor lényegileg közös alapon álltak, mikor Széll Kálmán még tagja volt a Tisza-kabinetnek. Mert a mérsékelt ellenzék azt követelte a Tisza-kabinettől, a mit Széll Kálmán keresztül akart vinni a Tisza-kabinetben. És mikor bizonyos lett a felől, hogy nem viheti keresztül, kilépett belőle. És kilépése után még inkább közös és természetesen összhangzó alapra jutott a mérsékelt ellenzékkel.

A kérdés most még csak az, hogy nem könnyelműen és elhamarkodva ítélte-e Széll Kálmán, mikor meggyőződéssé érlelte önmagában azt a bizonyosságot, hogy ő a Tisza-kabinetben pénzügyi és közgazdasági politikájának azt a részét, melynek rögtön kell vala következnie az első rész után, nem viheti keresztül?

A felelet erre az, hogy: n e m. Mert hiszen ezen bizonyosság megszerzésére az adatok és indiciumok már a Tisza-kabinet alakulásakor kezdődtek el.

Széll Kálmán eleve tisztában volt a maga pénzügyi politikájával, de mert tudta, hogy e programm első része súlyos áldozatokat követel a nemzettől, és ez csak egy olyan politika által lehet igazolható, mely a nemzetet képessé is akarja tenni az áldozatok elviselésére: tehát Széll Kálmán, a ki már a múltban tapasztalható, hogy Tisza Kálmán mily könnyelműen szereti acceptálni az insolid jelszavakat, és mily merész humbugra képes a pénzügyi politika terén,

melyen egészen járatlan és tapasztalatlan, tehát Széll Kálmán, hogy a kabinetbe belépjen pénzügyminiszternek, feltételül tűzte ki, hogy Tisza Kálmán eleve desavouálja azt a humbugpolitikát, melyet a Deákpárttal szemben hirdetett, és fogadja el azt a politikát, melyet deákpárti álláspontból Széll Kálmán védelmezett. Továbbá feltételül tűzte ki, hogy ő mint pénzügyminiszter a maga ressortjában teljesen független és önálló legyen, és hogy az ő pénzügyi politikájának circulusait Tisza Kálmán föl ne forgathassa.

Ezeket a garantiákat követelte Széll Kálmán, és ezekhez föltétlenül ragaszkodott. És hogy ezen garantiákat követelni mennyire indokolt vala, ezt Széll Kálmán tapasztalhatta már a kabinet-alakítási tárgyalások alatt, mikor is Széll Kálmán már aggódva sejthetné hogy mennyire nem lebeg Tisza Kálmán előtt más, mint csupán a hatalmi érdek és a kortestaktika, és hogy mennyire nincs Tiszának kellő érzéke az iránt, hogy az egyes miniszteri tárczák méltó kezekbe kerüljenek.

A kabinetalakítási tárgyalások két hétig tartottak, de ámbár a megalakulás főszerepe Széll Kálmánra esett, az összes nehézségek nem csupán ő benne culmináltak. A pénzügyi tárczán kívül a többi tárczák betöltése is akadályokra talált. Az egyezmény szerint az új kabinetben három balközépi foglalhatott helyet. Tisza mint belügyminiszter, báró Simonyi Lajos mint kereskedelmi miniszter már superált kérdések valának. Most még a közlekedési miniszteri szék volt balközépiből betöltendő, de erre a balközépiből már csak Szontagh Pált találták. Szontagh Pál azonban semmiképen sem akarta elvállalni. Báró Wenckheim Bélánál tartattak a conferenciák, és Szontagh Pál már annyiszor és oly meggyőzőleg indokolta vonakodását, hogy végre be kellett látni, hogy Szontagh Pált tovább kényszeríteni nem lehet.

Péchy Tamás tudvalevőleg belügyminiszteri államtitkárnak volt designálva, s mint ilyen, az egész Deákpárt által készséggel acceptáltatott. Mindenki odavaló embernek ítélte.

A Wenckheim Bélánál tartott conferenciákra Péchy Tamás is eljárt, és így történt, hogy mikor Szontagh Pált már tovább kényszeríteni nem lehetett, és Wenckheim Béla a legnagyobb zavarban sóhajtozott, hogy most már kit fogjanak meg közlekedési miniszternek, és az ott levők hamarjában nem tudtak megnevezni senkit, – így történt, hogy egyszerre csak Tisza Kálmán, ki szintén úgy vélekedett, hogy a helyzet a legválságosabb, megszólalt és a resignáció hangján említé, miszerint a dilemmából nem menekülhetnek ki, ha csak »Tamás nem segít rajtuk.« És természetesen Péchy Tamásra mutatott.

Péchy Tamás, a ki belügyminiszteri államtitkárnak volt designálva, szintén átérezte a helyzet kénvességét, és nem szabadkozott, hanem monda: »Ha parancsolnak velem, én kész vagyok rá.«

Tableaux.

Így lett Péchy Tamás külügyminiszteri államtitkár helyett közlekedési miniszter, és Széll Kálmán, a kit, mikor Tisza Lajos távozása után Szlávy József kért föl a közlekedési tárczára, s azt azért nem vállalta el, mivel nem tartotta magát közlekedési politikusnak, – tehát Széll Kálmán, mikor ezt látta, már fogalmat szerezhett magának Tisza Kálmán kormányzati érzékéről.

Sajátságos, sőt fátumszerű azonban, hogy Tisza Kálmánnal nemcsak Széll Kálmánnak, hanem még Péchy Tamásnak sem volt szerencséje.

Mert Péchy Tamásnak is, mikor már odajutott, hogy már ki tudott volna bontakozni comicumának ódiumából, vissza kellett lépnie, mielőtt keresztül vihette volna azt, a mi Péchy Tamásnak helyes és becsületes törekvése volt.

Péchy Tamás kedvetlenül hagyta el a közlekedési miniszterséget, mert mindenkinek fáj az, ha már megtanult és megkedvelt munkájának éppen közepén háborgatják s munkájától elzavarják.

És a milyen comicus volt Péchy Tamás miniszterségének első éveiben, olyannyira tiszteletreméltó törekvések mutatkoztak nála később, mikor helyzetét kiismerte, és

szakmájába némileg beletanult.

Ő mindenekelőtt meg akarta magyarosítani a vasutakat, és függetlenné tenni a magyar vasúti politikát, s ezzel egyidőben nagy személyváltásokat akart behozni a minisztériumba; vagyis ki akarta irtani a corruptiót.

És mikor ezeket a törekvéseket észrevették nála, conspiráltak ellene és megbuktatták.

Tisza Kálmán pedig sietett elejteni őt.

Hogy helyébe ültesse Ordódy Pált.

És ha Péchy Tamásnak eddigelé nem volt szerencséje Tisza Kálmánnal, hát ezután előre láthatólag még kevesebb lesz.

Mert a »nagyúr« ideges mozdulataiból nem egyszer lehetett észrevenni, hogy nincs nagyon megelégedve Péchy Tamás házelnöki magatartásával.

Péchy Tamás a házelnöki székén nem elég mameluk többé. És az idegesség fokozódik, és a képviselőház mandátuma lejár.

És Péchy Tamás ne higgye, hogy Tisza Kálmánnak eszébe jutna valaha, hogy komolyan kellene reformálni az adminisztrációt, és hogy ennek a reformnak egyik szükséges alkatrésze lenne a közigazgatási bírászkodás, és hogy egy közigazgatási bíróságot szervezvé, annak elnöki székére alig lehetne alkalmasabb férfiút találni Péchy Tamásnál, a ki mint volt alispán, alaposan ismeri a megyei kérdéseket, s a ki mint balközépi képviselő, éppen az által emelkedett tekintélylyé még a többség előtt is, hogy valahányszor a házszabályok fölött támadt vita, mindig Péchy Tamás volt az, a ki a helyes magyarázatot megadta, s véleményét mindenkor elfogadta a ház.

De ha Széll Kálmánnak a solid kormányzati érzék hiányát már a fusionális kabinet megalakulásakor aggódva kellett Tisza Kálmánban észrevenni; hát ezen agodalomra később még több okot talált.

Mert igaz, hogy a két heti kabinetalakítás vajúadásai alatt, (miközben Széll Kálmán két ízben is volt audientían a királynál, és Ő Felsége már akkor megismerhette Széll Kálmánt arról az oldalról, hogy a miről Széll Kálmán meg van győződve, abban Széll Kálmánt megingatni lehetetlen) – tehát ámbár a kétheti vajúadások alatt Tisza Kálmán lassankint mindent feladott, és minden concessiót megadott Szélinek, de a megállapodások természet szerint csak a pénzügyi politikára terjedhettek ki, mert Széll Kálmán csak ezen a téren lehetett a priori tisztában azzal, hogy mit akarhat és mit viliét keresztül, – s nem így a kiegyezési kérdésben, hol az, a mit Magyarország akarhatott, még nem jelenti egyszersmind annak kivihetőségét. De ebben Széll Kálmánnak annál kevésbé lehettek skrupulusai, mert Tisza Kálmántól, közvetlenül ellenzéki múltja után, nem várhatott egyebet, minthogy a lehető legerélyesebb lesz Ausztriával szemben, s volt oka hinnie Szélinek, hogy a kiegyezési tárgyalások alatt neki nem a sarkantyú, hanem a kantár szerepe fog kijutni.

De ebben mihamarább megcsalatkozott.

Csakhogy nem egyedül csalatkozott meg, mert volt társa a kabinetben. Báró Simonyi Lajos.

És nemcsak Széll, hanem Simonyi is, a megdöbbenéssel határos meglepetéssel vették észre, hogy Tisza Kálmán, miniszterségének mindjárt első hónapjaiban, a lehető legnagyobb szervilismust tanúsítja úgy az osztrák kormány, mint az udvarral szemben.

Úgy látszik, e részben gróf Andrassy Gyula ismerte legjobban Tisza Kálmánt, s ő csalatkozott meg benne legkevésbé.

Mert gróf Andrassy Gyula volt az, a ki, mikor a kabinetalakítási vajúadások már oda jutottak, hogy csaknem zátonyra kerültek, a következő sürgönyt menesztette Budapestről Bécsbe a királyhoz (persze német nyelven): »Felséges úr! azon esetben, ha a kabinet alakítási törekvések meghiúsulnának, ajánlom Felségednek, nevezze ki miniszterelnökül Tisza Kálmánt, és biztosítani merem Felségedet, hogy épp oly kellemes (angenehm) lesz

Felségednek, mint bármelyik elődje.«

De volt még egy magyar államférfi, a ki Tiszát még Andrásynál is jobban ismerte.

Mert az, mikor hírt vett az Andrássy fentebbi táviratáról, azt jegyezte meg: »Sokkal kellemesebb lesz!«

Tisza Kálmán servilismusát azonban azok, a kiket meglepett, miniszterségének első korszakában nem jellemének tulajdonították, hanem modorának.

Hisz régi tapasztalás, hogy azok a tigrisek, a kik az ellenzéken körmeiket fogaikkal összecsatoltatják, mikor kormányra jutnak, körmeiket behúzzák, és fogaikat csak alázatos mosolygás közben mutatják meg.

Aztán Tiszának az udvarral és az osztrák miniszterekkel szemben, szüksége is lehetett arra a modorra, hogy eloszlassa maga iránt azt a félelmet, a mit mint ellenzéki vezér kiérdemelt.

Az udvari komornyikok és ajtónállók, valahányszor Tisza Kálmán jött, az első időben mindig így szóltak egymáshoz: » Da kommt der Subri. «

Az udvarnál a komornyikok pedig tudvalevőleg sohasem a maguk feje szerint szoktak beszélni.

Ám miután a Tisza Kálmán servilismusát eleinte nem vették komolyan, hát sokat mulattak felette.

Valóságos lámpaláza, volt mindig Tiszának, valahányszor a király elé kellett mennie.

Mint a diák, a ki leczkáját nem tudja, hebegve és szemlesütve áll professora előtt, olyan alak volt Tisza Kálmán a királynál.

Később kisült, hogy ez Tisza Kálmánnál nem modor, sem taktika, hanem természet.

Mert ő Rabagas!

Minél tovább volt miniszter, annál szervilisebb lett

Így lett fölfelé rabszolga, lefelé pedig rabszolgatartó.

S ennek tulajdonítható mindaz a sok hiba, mely a kiegyezési tárgyalások alatt, a helyes egymásutánra nézve, elkövetetett.

Báró Simonyi Lajos eleve megelégette ezt, és kilépet a kabinetből.

De Széll Kálmán nem mehetett.

Ő már megkezdte pénzügyi reformjait és rendszabályait az egész vonalon. Ő neki positiv célja volt, melyet ha már belekezdett, mindenképen el akart érni. Bízott erejében, bízott szívósságában, s késznek érezte magát megküzdeni minden akadályllyal.

A kiegyezés anyagi eredményei iránt Széll Kálmánnak kezdettől fogva nem voltak vérmes reményei.

Ő mint pénzügyminiszter, minden oldalról rászorulva, ama factorokra, melyek a kiegyezési politikában szerepet játsztak, legjobban érezte Magyarország positiójának hátrányait. Ő a kiegyezés pénzügyi eredményeiből annyit vett számításba, a mennyit minimális calculussal elégnék hitt arra, hogy az, kapcsolatban a saját pénzügyi reformjaival, elősegíthesse az államháztartás rendezését, mert meg volt győződve arról, hogy rendezett államháztartással időközben is lehet concessiókat kieroszakolni Ausztriától. Széll Kálmán végcélja tehát, mindenek felett az államháztartás rendezése volt, mert solid és eredményes pénzügyi, valamint közgazdasági politika csak rendezett államháztartás mellett lehetséges.

Tisza Kálmán azonban a kiegyezési tárgyalások alatt csak kihasználta a Széll Kálmán segélyét, a helyett, hogy Széll Kálmánt segítette volna.

Mindenekelőtt megköté az egész kormány kezeit azzal, hogy feltétlenül a közös vámterület alapjára állt,

Nem lévén semmi érzéke a közgazdasági érdekekhez, a kiegyezést folyvást csak taktikai szempontból nézte, és másra nem ügyelt, mint arra, hogy a többséget el ne veszítse.

E mellett egyetlen ambíciója az volt, hogy ha már a balközépi programból semmit sem

válthatott be, legalább egyet válthasson be, s ez a magyar nemzeti bank.

És az az ambíciója, melyet azonban szintén csak kortes érdekből táplált, mert később erről is lemondott, – ez okozta, hogy egészen ferde sorrendben állította fel a kiegyezési kérdéseket, és indokolatlanul mérgesítette a situációt egészen a végmegoldásig.

A helyett, hogy a bankkérdésben eleve megtette volna ama concessiókat, melyeket végül megtett, a helyett minden más kérdésben túlságos concessiókat tett, és mindazokért a bankkérdésben akarta elérni a recompensatiót.

A bankkérdés pedig olyan körök kezében volt, a kik akkor disponáltak az osztrák többséggel, s a kik éppen a bankkérdésben kötötték meg magukat leginkább.

Szóval az egész kiegyezési tárgyalás elejétől kezdve, mesterségesen volt mérgesítve, s ezért egyedül Tisza Kálmánt érheti a felelősség.

Széll Kálmán két éven át folyvást küzdött Tisza Kálmán kiegyezési taktikája ellen, – éjszakákon át iparkodott kapacitálni Tisza Kálmánt, de hasztalanul.

Emellett alig lehetett olyan közös értekezés, melyen Széll ne a legnagyobb erélylyel és ne a legkitartóbb szívósággal védte volna a magyar érdekeket, – s melyekben Tisza Kálmán, a ki pedig alig vett részt a vitákban, végül ne tett volna olyan nyilatkozatot, a mi a Széll álláspontja alól kirántotta a gyékényt. Így tartottak a folytonos csatározások, visszavonulások és sikertelen capacitációk két egész évig. Széll Kálmán elmondhatja, hogy a mi az új kiegyezési műben Magyarországra nézve előnyös, azt mind ő vitte keresztül: s a mennyiben az új kiegyezés a maga egészében nem olyan, mint lehetett volna, annak nem ő az oka.

És Széll Kálmán e küzdelmes két év alatt, melyben sok teendője mellett még a kereskedelmi tárczát is ő vezette, mert Matlekovics mindenért Széll Kálmánhoz fordult, s mint ő maga emlegette, csak Széll Kálmánt tarthatá miniszterének; – már elég bizonyosságot szerezhettek arról, hogy Tisza Kálmán nem nyújthat garantiát arra, hogy meghízható támasz lehetne, ha oly conflictusok merülnek föl, melyeknél Magyarország pénzügyi vagy közgazdasági érdeke összeütköznek a bécsi politika érdekeivel.

És hogy ilyen tapasztalatok után, a kiegyezési campagne mindenre inkább alkalmas lehetett, mintsem arra, hogy a viszonyt Széll és Tisza Kálmán közt erősítse, az egészen természetes.

Az a mód, melylyel Széll Kálmán a kabinetbe belépett, az a függetlenség és önállóság, melyet magának kikötött, s melyet Tisza Kálmán minden belügyi actional respectait is, eleve úgy tournürozta a viszonyt Széll és Tisza közt, hogy az kezdettől fogva egy csendes és masquierozott hadilábhoz hasonlított. Voltak ugyan időszakok, melyekben Széll Kálmán méltán hihette, hogy együtt mehet Tisza Kálmánnal, és Széll Kálmán annál inkább óhajtotta ezt hinni, mert Tisza kormányzati és parlamentáris tulajdonaiban több oly értékes vonást fedezett fel, melyekért az elismerés méltán megilleti Tisza Kálmánt: de az őszinteség Tisza részéről a kiegyezési campagne óta folyvást halványodott, s e halványság több ízben a féltékenység halványságához hasonlított, és Tisza egyéni defectusai, melyek feneketlen önzésbe és hatalmi vágyba fojtanak nála minden értékes tulajdonságot, hova hamarabb föltámaszták Széll Kálmánban a kételyt az iránt, hogy ő a Tisza-kabinetben, mint a Tisza-kabinet pénzügyminisztere, betetőzhesse a nagy művet, melyet építeni kezdett.

Széll Kálmán háta mögött már három évi küzdelmes és fáradságos munka története állt.

Az államháztartás már jelentékeny javuláson ment át, a nemzetben, a kiegyezési hiányok daczára, már kezdett meggyökeredzni a remény, hogy Széll Kálmánnak az államháztartás rendezése sikerülni fog.

A rente már meg volt alapítva, és pedig a legválságosabb időben. A szerb-török háború már megindult, az orosz-török háború kikerülhetetlennek látszott. A börzéken mindenütt nyomott hangulat uralkodott, elannyira, hogy az osztrák kormány, mely ugyanakkor készült kibocsátani az osztrák rentét, nem volt képes azt fix áron elhelyezni.

És Széll Kálmán ki tudta vinni azt, hogy a magyar rentét fix áron helyezte el. Vagyis eladta

minekelőtte kibocsátotta volna.

Széll Kálmánnak sikerült érdektárrsá tenni a kölcsönadót.

Ez olyan fényes eredmény volt, melyre az összes pénzvillág elámult.

És mikor az akkori osztrák pénzügyminiszter De Pretis, egy reggel azt a hírt hallottá, hogy a magyar pénzügyminiszter fix áron helyezte el a magyar rentét, (holott De Pretis meg volt győződve arról, hogy Magyarországnak, a még mindig fennálló 153 milliós váltóadósság után, a rente-kölcsön egyáltalában nem fog sikerülni,) felkaczagott és összeszidta a hírhozót, hogy ilyen ostobaságnak felülhet. De a hírmondó nem tágított, és De Pretis nem tudva legyőzni izgatottságát, kocsiba ült és fölkereste Széllt. Mert miután ugyanakkor az osztrák kormány is rente-kölcsönt akart kötni, természetes, hogy nagyon érdekelte az osztrák pénzügyért, hogy milyen szerencsével járt hasonló ügyben a deficitese magyar miniszter? És udvariasan gratulált Szélinek, hogy a »fogadj Isten«-ből okoskodja ki Széll Kálmán lelkiállapotát. De Széll közönyösen fogadta a gratulációt, mintha a siker, a mit elért, egészen természetes volna, s mert az ilyen dolgot egészen az utolsó perzig célszerű eltitkolni, arra a kérdésre, hogy a rentét mikor bocsátják a piacra? – »Ha kedvező idő jön rá,« ezt felelte. Pedig ő rá már akkor nem tartozott, akármikor bocsátják is a rentét a piacra. De Pretis az interview után azzal a megnyugvással távozott el Szélltől, hogy a magyar renteüzlet még kudarczot vallhat. S e jóakarató reményeiben ringatódzva, csak néhány nap múlva tudta meg definitive, magától Rotschildtól, hogy már többé nem vallhat kudarczot. A bécsi pénzemberek akkor tájban e fölött sokat mulattak.

És a ki az első rente-tárgyalásokat részletesen ismeri, az igenis bátran kimondhatja, hogy a magyar rente sikere egyedül csak a Széll Kálmán személyének tulajdonítható.

A magyar kincstár helyzete akkor senkit sem lelkesíthetett arra, hogy Magyarország rentéjét megvegye.

És csakis a Széll Kálmán személyéhez kötött bizalom volt az, mely a sikert megvalósíthatta.

A bécsi Rothschild nem akart az üzletbe bocsátkozni a párizsi Rothschild nélkül, és a párizsi Rothschild (a ki a bécsinek apósa lett), Bécsbe jött, hogy találkozzék Széll Kálmánnal.

A találkozás eredménye az lett, hogy a párizsi Rothschild, ezt a tanácsot adta leendő vejének:

»Ha Magyarországnak a rente-üzletet nem akarod megcsinálni, Széll Kálmánnak csináld meg, mert megcsinálhatod.«

És maga a párizsi Rothschild is a szövetségbe lépett.

Így állította helyre Széll Kálmán, azzal a bizalommal, melyet jelleme és tehetsége mindenütt kivívott, Magyarország hitelét az európai pénzpiacz előtt, – és így állította volna helyre az államháztartás egyensúlyát is, ha a bosnyák occupatio közbe nem jön.

De közbe jött az occupatio, és Széll Kálmánnak éreznie kellett, hogy az a kő, melyet mint Sisiphus roppant erőfeszítéssel már majdnem a hegy tetejére tolt fel. újra visszagördült oda, a honnan kimozdította.

Széll Kálmán a hódítási politikát eleve nem helyeselte. De ő pénzügyminiszter volt, és neki külpolitikai kérdésben válságot provocálni nem lehetett.

Erre csak akkor jöhetett szükség vagy alkalom, ha a külpolitika belemarkol a pénzügyi politikába. Akkor igenis szava lehet a pénzügyminiszternek.

Mikor a delcgatiók a 60 milliót megszavazták, Széll Kálmán minden interpellatiójára, melyet a vezető államférfiakhoz intézett, azt a választ kapta, hogy: ezt az összeget sem azért kérték, hogy minden körülmény közt elköltsék, hanem arra, hogy non putarem esetén meg legyen, és hogy a monarchiának döntő súlya legyen a berlini congressuson. De ennél több, semmi körülmények közt, nem kell; még non putarem esetén sem. Mert hisz az occupatio sem pénzbe, sem vérbe nem fog kerülni. így hangzott a vezető államférfiak biztatása, s ezért

Andrássy felelősséget vállalt.

Az occupatio azonban nemcsak vérbe, hanem pénzbe is került. És a mint a katonaság megérezte a vérszagot, megbőszült, és el volt határozva, előre menni egészen Szalonikiig.

Senkinek sincs fogalma arról a hangulatról, mely akkor a, katonai pártban uralkodott. Csak annak lehet fogalma arról, a ki a saját szemeivel látta.

Pénzügyminiszterek, teremtetek pénzt!

Ez volt a jelszó és ez volt a parancs.

És pedig nem is megfelelő idő alatt, hanem máról holnapra kellett pénzt teremteni. Húsz, negyven, ötven milliót!

Tisza Kálmánnak nem volt szava az ellen: de Széll Kálmán határozott.

Valakinek meg kellett állítani ezt az áramlatot, valakinek vállalkozni kellett rá, hogy feláldozza magát az ország és a monarchia érdekében, mert világosan lehetett látni, hogy a mohó kalandvagy, e féktelen hódítási szenvedély a legborzasztóbb válságokba fog sodorni mindent.

És Széll Kálmán vállalkozott rá.

Mikor a hadügyminiszter másodízben követelt pénzt s nem ígérhette meg, hogy ez az utolsó követelés, mert különben tán seregeink éhen halnak Boszniában, és a pénzt h a r m a d n a p r a követelte, és meggyőzte a pénzügyminisztereket arról, hogy e követelés nagyon indokolt és humánus, – Pretis hideglelést kapott, Széll Kálmán pedig megköszönte a hadügyminiszternek, hogy nem 24 órán belül követeli a milliókat, hanem enged legalább 30 órát, és még az nap sürgönyözött Berlinbe, Frankfurtba.

Csak ennyit: » Kérek ennyi meg ennyi milliót. S z é 11.«

És táviratilag kért milliókra távirati utalványok érkeztek rögtön. És mikor a pénz 36 óra alatt együtt volt, és seregeink már biztosítva voltak az éhhalál elől, akkor Széll, a ki lemondását már szeptember elején – mikor sejteni kezdte a történeteket, – bejelenté, a leghatározottabb alakban megújította azt.

Öntudatosan tette. Tudta, mi vár rá, de tudta, mit akar kikerülni vele.

A Felső nem bocsátotta el őt haraggal. És az előteremben álló hadsegéd nem a Széll Kálmán dült arcából sejtette meg, hogy valami nagy esemény történt, mert Széll Kálmán nyugodt arccal vett búcsút a királytól, hanem abból, hogy a király egy negyed óráig hagyta várakozni azokat, a kik a rendes kihallgatási órára már megjelentek.

»Ő Felsőge elkésett. Ez még sohasem fordult elő. Valami nagy dolognak kellett történnie!«

Legszenvédélyesebb jelenete Széll Kálmánnak gróf Andrássy Gyulával volt.

Andrássy kíméletlen volt, – de Széll Kálmán annál őszintébb.

Megmondta Andrássynak, hogy ő nem a helyzet ura többé. Megmondta, hogy Andrássy nem képes többé megakadályozni azt, ami történni akar. Az az áramlat, mely megindult és óriási erővel tódult előre, csak akkor állhat meg, ha olyan akadályba ütközik, melyet le nem győzhet. Ez az akadály a Széll visszalépése lesz. Neki vissza kell lépni, hogy az emberek észre térjenek.

És az emberek észretértek.

És mégis Széll Kálmánt mondták – bolondnak.

Andrássy lángvörös lett a sértett hiúságtól, mikor Széll Kálmán így beszélt vele.

Másfél év múlva pedig maga vallotta be, hogy Széll Kálmánnak mindenben igaza volt.

Bevallotta, hogy ő maga sem tudta, hogy már 260 ezer ember volt központosítva Boszniában. S bizony nem azért, hogy ott maradjon. És ezzel maga Andrássy konstataálta, hogy az ő külpolitikája kilyukadt. De nem oda lyukadt ki, hova ő akarta,

És az emberek, a kik látták Széll Kálmán lemondását, mivel az megtörtént, nem látták azt, a mi megtörtént volna ha Széll Kálmán vissza nem lép.

És mert ezt nem látták, nem tudták helyesen és igazságosan megítélni Széll Kálmán

lemondását.

Innen volt, hogy a vélemények lassankint chaotikusak lettek a Széll Kálmán lemondása felől: de viszont innen van, hogy Széll Kálmán ma nagyobb factor, mint valaha volt. Mert nemcsak úgy járt el, mint igazi férfi és igazi hazafi, hanem politikája is a viszonyoknak megfelelő volt. És ezt még azok is ösztönszerűen megsejtették, a ki nem voltak tisztában vele.

Most pedig már tisztában lehet vele minden ember.

Széll Kálmán teljes bizonyosságot szerezhetett magának a felől, hogy ő a Tisza kabinetben a kitűzött célt nem érheti el.

Tisza Kálmán nem megbízható ember.

Tisza Kálmán képes és kész mindent feláldozni, csak hogy miniszter maradjon.

Ilyen emberrel nagy dolgokat keresztülvinni nem lehet.

Nagy dolgokat csak nemzeti politikus vihet keresztül Udvari politikus soha.

És az a Széll Kálmán, a ki teljes bizonyosságot szerzett a felől, hogy nem haladhat együtt Tisza Kálmánnal, teljes garantiát nyújt az iránt is, hogy Tiszával nem fog együtt haladni soha.

Széll Kálmán az ő visszalépésével elérte azt, a mit akart. Megállította a hódítási politikát. És visszatartotta a monarchiát attól, hogy catastrófába rohanjon. És ezzel az ő szerepe egy időre el volt végezve. Ennél többet nem tehetett: s talán nem is lett volna tanácsos. Félre kellett vonulnia egy időre, hogy utólag igazolva legyen. Félre kellett vonulnia, hogy az események megadják a természetes kapcsokat, melyek őt azokhoz fűzik, a kik vele nem rég is szemközt álltak, és hogy ugyanakkor a tények logicája helyezze őt szembe azokkal, a kiktől elszakadt.

Ki kellett világosodnia, hogy ha a pénzügyi politika tovább is azon az utón haladt volna tovább, a melyen Széll Kálmán vezette, akkor el lehetett volna érni a kitűzött célt.

Ki kellett világosodnia, hogy ezen útról letérve, Magyarország pénzügyeinek évről évre rosszabbodniok kell.

Ki kellett világosodnia, hogy azok a reformok és rendszabályok, melyeket Széll megalkotott, helyesek voltak, de nem elegendők. És hogy Széllnek akkor kellett visszalépnie, mikor művét ki akarta már egészíteni.

S ma mindez világos.

És ebből világos az a szerep is, mely a jövőben Széll Kálmánra vár.

Széll Kálmán nem elégedhetik meg azzal, hogy ő, mint a Tisza-kabinet pénzügyminisztere, feladatának csak egyik felét vihette keresztül.

Nem elégedhetik meg azzal, hogy ő, mint a Tisza-kabinet pénzügyminisztere, feladatának csak azt a felét oldhatta meg, mely a nemzet vállaira súlyos áldozatokat rakott, és már nem tudott gondoskodni arról, hogy e vállak erősíttessenek is, a terhek hordására. Széll Kálmán nem elégedhetik meg azzal, hogy a Tisza-kormány az ő adóbehajtási rendszerével visszaél, s mely jó és üdvös volt arra, hogy az adók befolyása biztosíttassék, most arra használtatik, hogy az embereket vele fosztogassák.

Széll Kálmánnak minden erejével törekednie kell arra, hogy megoldhassa félbeszakított feladatának másik részét is, és miután azt látja már, hogy ezt a Tisza-kabinettel végrehajtani nem lehet, tehát meg kell buktatni a Tisza-kabinetet.

Széll Kálmán tapasztalhatta, hogy erős elhatározással és férfias bátorsággal lehet imponálni fölfelé is.

És ha ezzel a factorral meg lehet akadályozni a rosszat, épen úgy keresztül lehet vinni a jót is.

Tisza Kálmán elkényeztette az udvart.

Ezáltal lejárt Magyarország tekintélyét, tönkretette a parlament befolyását. Szavazó gépe túlnyomó részben zsoldosokból és rabszolgákból áll. Széll Kálmánnak az a hivatása, hogy ő, a ki visszaállította Magyarország pénzügyi hitelét, – visszaállítsa Magyarország erkölcsi és

politikai hitelét is.

Széll Kálmán nem elégedhetik meg azzal, hogy ő kötelességét teljesítette, mikor megakadályozta az esztelen hódítási politikát.

Mert ez elég volt akkor, és akkorára, de nem elég mindenkorra.

Neki oda kell törekednie, hogy visszavezesse e politikát azon határok közé, melyeken belül gyökeres reformok és a belügyek üdvös rendezése által lehessen visszaszerezni azon erőt, mely eddig könnyelműen elpazaroltatok.

És Széll Kálmánnak ez annyival inkább kötelessége, mert neki megvan e kötelesség' teljesítéséhez a kellő ereje és positiója.

Sőt megvan hozzá a szükség, és megvan az alkalom is.

És az államférfiaknál, hogy a nemzet ne csalódjék bennük, nem elég, hogy megvan tehetségük, megvan jellemük, és megvannak jó intencióik: mert mindezek mellett meg kell lenni annak is, hogy meg tudják ragadni az alkalmakat.

Mert a nélkül az előbb elsorolt jelességek meddőkké válnak, és az országban a csalódás érzetét ébresztik fel.

Eddig a Széll Kálmán positiójának csak előnyeit fejtegettük, és ezek az előnyök ma dominálok, mert pozitívek; ezek az előnyök ma elég erősek arra, hogy hatálytalanokká tegyék mindama hátrányokat, melyek az állam férfiák positióit, ha még oly erősek is azok, állandóan fenyegetik.

Mert nincs annyi ellensége a repczének, mint a menyinyi ellensége van az államférfi positiójának.

És a repczéről, azt hogy sikerült, csak akkor lehet egész bizonyossággal elmondani, ha már el van adva: mert addig, akármilyen szépen áll, egy éjszaka tönkremehet. Épen ilyen az államférfiak positiója is.

És ha Széll Kálmán positiójának nem árhattak azok a félreértések és félremagyarázások, melyek eddigi eljárását illeték: ebből még nem következik az, hogy ez a positió a jövőben is minden veszélytől biztosítva legyen.

Mert üzhet valaki mintagazdaságot, bámulatra ragadhatja az embereket földművelésének művészete által, mely képes az időjárás viszonyaitól is dacolni: ámde ha az ilyen jeles gazda a termést idején nem aratja le, nincs olyan hatalom, és művészet, hogy azt megóvhassa az elromlástól. Elromlik az, és ezzel minden ráfordított munka és gond kárba megy.

Ha Széll Kálmánnak eddig nem árhattak a félremagyarázások, de annál többet árthatna neki ezután az, ha az emberek kezdenék nem érteni őt.

Annál többet árthatna neki az, ha az emberek elkezdenék őt is ama kényelmes politikusok közé sorolni, a kik csak akkor mennek sétálni, ha gyönyörű idő van, és máskülömben még egy kis náthától is óvják drága egészségüket.

Annál többet árthatna neki az, ha az emberek egyszerre csak azt kezdenék hinni felőle, hogy Széll Kálmán a sült galambot várja, és azt a szerepet játssza, a mit a válogatós leányzó, a ki abban tetszeleg magának, hogy minden kérését visszautasít, míg végre párta alatt vénül.

Annál többet árthatna Széll Kálmánnak az, ha ő, mint Deák Ferencz politikájának hivatott örököse, mindenekelőtt abban kezdené követni Deákot, hogy félrevonuljon úgy, mint Deák tette 1844-ben, a mit maga Deák keserűen megbánt és vádolta értté önmagát, mert ezáltal vesztette el a mérsékelt politika ügye a tért Magyarországon hosszú időre.

Mikor Széll Kálmán feljött Rátótól a múlt országgyűlésen, minden szem ő rá tekintett, minden várakozás ő benne központosult.

A pártok ő értté versengtek, és mindenki érezte, hogy a Széll Kálmán magatartásán fognak megfordulni a közel jövő eseményei.

A Tisza-kabinet mindent elkövetett, hogy Széll Kálmánt visszatérésre bírja; Tisza Kálmán, – a kabinet reconstructionának idejében, – megalázta magát, és Canossába ment Széll

Kálmánhoz, hogy személyesen udvarolja meg. De Széll kosarat adott Tiszának, mert más nem adhatott.

Kevésbé volt azonban határozott Falk Miksával szemben, a ki pedig sokkal álnokabb játékot folytatott Szélllel, mint maga Tisza Kálmán.

Falk Miksa positióját a kormánypártban az teszi erőssé, hogy tudják róla, miszerint intim viszonyban áll Szilávy Józseffel, és miután Szilávy az egyetlen államférfi, a ki Tisza Kálmánt még ma is megbuktathatná, tehát Falk maga is félelmes alak, és a kitől félnek, azt nemcsak gyűlölik, hanem respectálják is.

Innen van, hogy Falkot a kormánypártban is gyűlölik, és nagyobb megvetéssel senki sem nyilatkozik róla, mint nyilatkoznak a Tisza Kálmán intímusai, de azért respectálják.

És Falknak, ki az emberek megvetésével nem törődik, de a respectust jól tudja kihasználni, ez a legkényelmesebb positió.

Ebben a positióban megteheti, hogy játszhatja a függetlent, a Tisza-kabinettel szemben, elháríthatja magáról a Tisza-kabinet politikájának ódiúmat, és mégis hasznát veheti a kormánynak és többségnek épen úgy, mintha ő volna leghívebb támasza mindkettőnek.

Innen van, hogy Falknak, ha a Tisza-kabinet erősen áll, érdekében áll a Tisza-kabinetet gyöngíteni, hogy az minél jobban rászoruljon Falkra; ha pedig a Tisza-kabinet már annyira meggyengült, hogy alig áll, akkor meg ugyancsak Falknak áll érdekében a Tisza-kabinetet megerősíteni, nehogy helyébe olyan kormány üljön, mely Falkra nem szorul.

Ez a Falk politikája, és ebből következik minden taktikája.

E taktika a legravaszabb mindenki irányában, s csak Falk irányában őszinte és következetes.

Falk Miksa tehát első volt azok közt, a kik az intimitást keresték Széll Kálmánnal. És pedig azon az alapon, hogy már a múltban is intím barátok voltak.

Falk Miksa folyvást arra figyelmeztette Széllt, hogy ne tegyen oly lépést, mely által elveszthetné azon híveinek rokonszenvét és támogatását, a kik ma is a kormánypártban ülnek.

Falk Miksa arról igyekezett meggyőzni Széll Kálmánt, hogy ő a kormánypártban ülő híveire inkább számíthat, mint a mérsékelt ellenzékre, és hogy a Széll Kálmán gyökere ma is inkább van a kormánypártban, mint az ellenzéken.

Mi volt tehát a teendő?

Az, hogy Széll Kálmán, ha határozott állást akar is elfoglalni a Tisza-kabinettel szemben, ne foglaljon állást a kormány pártjával szemben.

És ez csak akkor lehetséges, ha Széll Kálmán nem csatlakozik az ellenzékhez, és nem áll az ellenzék élére.

És ez a legperfidébb conceptió volt, melynek, ha a jövőben is folytattatik, Széll Kálmán adhatja meg legjobban az árát.

Mert ez egy circulus vitiózus.

Széll hívei a kormánypártban folyvást támogatják Tiszát, sőt bemennek Tisza miniszterének is, és mikor Széll Kálmán bizalmatlanságot fejez ki a kormány ellen, ők mindannyian bizalmat szavaznak Tiszának.

Széll Kálmán nem csatlakozik az ellenzékhez, és a Széll Kálmán hívei a kormánypártban azt mondják, hogy ők nem hagyhatják el Tiszát, mert az ellenzék nem szervezkedik, nem képez egységes pártot, s tehát nem vehető combinatióba.

És min bukott meg az ellenzék tömörülése? főként azon, hogy Széll Kálmán nem állott az ellenzék élére.

Széll Kálmánnak a kormánypártban levő barátai gúnyosan kiáltják az egyesült és pártkivüli ellenzéknek, hogy micsoda párt vagytok ti, mikor ti hozzátok még Széll Kálmán sem akar csatlakozni? És ez ok nekik arra, hogy ők tovább is a Tisza-kabinetet támogassák.

Széll Kálmán pedig, habár nem állt eddig az ellenzék élére, múltjának és jellemének logikai kényszerűsége folytán nem tehet más, mint hogy együtt haladjon az ellenzékkel, – és

ez ismét ok a Széll Kálmán kormánypárti barátai előtt arra, hogy Széll Kálmánt ne támogassák.

És ebből a circulus vitiózusból származik az az anomália, hogy a Széll Kálmán hívei Tiszát támogatják, és hogy a mérsékelt ellenzék posíciója gyöngül, mert Széll Kálmán nem áll az élére.

Ez így nem mehet tovább, mert már eddig is ad absurdum ment. Ezen túl pedig nincs már stádium.

Természetes és tiszta helyzetet kell teremteni.

És ebben Széll Kálmánra vár a főfeladat.

A legnagyobb képtelenség az, hogy a mérsékelt ellenzék 120 emberből áll, s ezek közt van a nemzet intelligentiája, ezek közt vannak a nemzet legkiválóbb politikusai és kapacitásai; ezek közt vannak a vagyonos és független elemek, kiknek múltjuk tiszta és jellemük szeplőtelen; ezek közt van a hajdani Deákpárt színe java: és mégis tehetetlen és hatástalan.

Tartalmánál és helyzeténél fogva arra van hivatva, hogy a két szélsőség közt köz ép p árt legyen, mely a viszonyok szerint – mint a mérleg nyelve, – hol jobb, hol bal felé hajoljon, s így állítsa helyre az ingadozó serpenyők közt az egyensúlyt: és e helyett tehetetlen búzaszemként áll, mely két malomkő közé szorul.

És ez mind onnan van, mivel a mérsékelt ellenzéken központ nincsen. Mivel ott a centrifugális erő helyett a szétfutó erők uralkodnak, s ezeket szabályszerű keringésre, melyben az összeütközések lehetetlenné váltak, csak a központ adhatja meg.

Most erre itt van az alkalom.

A mérsékelt ellenzéken az eddigi keretek tarthatatlanná váltak: és ez főként azért történt, mivel Széll Kálmán kívül állt e kereteken.

Most meg kell találni a k ö z ö s keretet; és ez Széll Kálmán nélkül nem történhetik meg.

És ez a legfontosabb része a szerepnek, mely Széll Kálmánra vár.

Mert az országban még megvannak a független és mérsékelt elemek, csakhogy fáradt közönybe n és apáthiában.

Elszakadva egymástól, és elkülönözve egymagában mindenki csak a saját gyengeségét érzi.

Ki várhatja ezektől azt, hogy ők mozogjanak és ők lépjenek fel a kormányrendszer ellen, mikor ők azért választottak független és mérsékelt képviselőket, hogy azok után induljanak, és azoktól vegyenek példát?

Hát micsoda példát vehetnek az ország mérsékelt és független elemei az országgyűlési mérsékelt ellenzektől?

Hisz a mérsékelt ellenzék együtt véve éppen olyan helyzetben van, mint ők a vidéken egymástól elkülönözve.

Csoda-e, ha a mérsékelt ellenzéki elemek ugyanazt teszik a vidéken, a mit a mérsékelt ellenzék tesz az országgyűlésen?

És csoda-e akkor, hogy a Tisza-regime gaz eszközökkel képes fentartani magát, és csoda-e, ha a szélsőségek folyvást tért nyernek és szaporodnak?

Mert ne ámítsuk önmagunkat!

Az ország, habár benne a független és mérsékelt elemek ma is többségben vannak, olyan mérsékelt ellenzékét kíván, mely meg tudja védeni és ki tudja vívni a nemzet jogait és érdekeit Ausztriával és az udvarral szemben.

Olyan pártot kíván, melyben e r é l y van, s mely loyális ugyan, mint azt a Deák-politika kívánja, – de ne m udvaronc, és nem borul hasra a trónnak zsámolyával.

Olyan emberek kellene, a kik bár a kormányon vannak, nem felejtkeznek meg a nemzetről, hanem magának Ő császári és apostoli királyi Felségének is megmerik mondani az igazat.

És nemcsak »titkos tanácsosok,« hanem nyílt tanácsadók is.

Ilyen párt kell az országnak, és ilyennek kívánja látni a mérsékelt ellenzék.

Mert hogyan bízhassék másképp benne, hogy a kormányon erélyes lehet majd az udvarral szemben, mikor mint ellenzék sem erélyes.

És minél inkább kell az ilyen mérsékelt ellenzék az országnak, annál jobban odaülik Széll Kálmán, a ki már megmutatta a kormányon, hogy tud erélyes lenni lefelé is, fölfelé is.

Széll Kálmán posztója ma épp oly erős, mint a milyen tiszta. A szerep, mely reá vár, nagy és világos.

Politikája igazolva van a múltban.

Ma nagyobb factor, mint valaha volt.

Kiderült, hogy a mérsékelt ellenzék annyira egy alapon áll Széll Kálmánnal, hogy nélküle sem tömörülni, sem actióképessé lenni nem képes.

De minél inkább kiderült ez, annál nagyobb felelősség hárul Széll Kálmánra a mérsékelt ellenzék jövőjeért.

Azok a tradíciók, melyek a rátóti fehérházban ma is őrangyalok gyanánt lebegnek Széll feje fölött, s melyek az ő jellemét képezték és nagyszabású tehetségét kifejleszték, soha sem illettek jobban a helyzet követelményeibe, mint ma,

És Széll Kálmán mindeddig hű maradt e tradíciókhoz.

Báró Kaas Ivor joggal írhatta neki: Excellenciád erényes ember.

Ő nem kapott szent István-rendet azokért a szolgálatokért, melyeket a trónnak tett és a hazának.

Deák Ferenc sem kapott.

De Széll Kálmán, a mily méltó volt Deák Ferencz-hez eddig, olyannyira nem lenne méltó ezután, ha visszariadna bármitől, a mi azzal jár, hogy elkövessen mindent arra, hogy a szent István-rend legújabb nagykeresztése ne tehessen a jövőben »olyan hasznos szolgálatokat«, aminőket legmagasabb helyen remélnék tőle.

Mert ha a Tisza-regime szélsőségekbe kergeti a nemzetet, és ezt a korona nem akarja belátni, akkor a mérsékelt ellenzék az, melynek hivatása a nemzetet visszatartani a szélsőségektől.

És ez csak úgy érhető el, ha a nemzet azt a mit ma csak a szélbali álláspontban talál fel, noha ő maga nem osztozik a szélbal céljaiban és elveiben: ha ugyanazt feltalálhatja a mérsékelt ellenzék álláspontjában, melynek elveit és céljait egyaránt magáénak vallja,

És erre a mérsékelt ellenzéknek meg van adva az álláspont, csak el kell foglalnia azt.

Mert Deák Ferencz nem csak 1867 óta volt Deák Ferencz, hanem az volt 1861-ben, az volt 1848-ban. Hisz neki mondta Windischgrätz berezeg azt, hogy »rebellisekkel nem alkuszom.«

És gyáva vagy rossz magyar az, aki azt állítja, hogy a Deák-politika csak 1867 óta kezdődik el.

Nem ott kezdődik, hanem ott végződik k.

És hogy ott végződhessek, nem szabad kizárni azt, hogy ha kell, hát előről kell kezdeni azt.

És ettől legkevésbé szabad visszariadni azoknak, a kik épp oly loyálisak, mint hazafiak, de a kik se nem forradalmárok se nem udvaroncok.

Az országnak férfiak kellene, és nem anyámasszony-politikusok.

Leheltje ki tehát Széll Kálmán azt a prometheuszi szikrát, melytől életet nyerjen a zsibbadt tetem. És lépjen actióba,

Falk Miksát pedig csak bízza mi ránk! Falk Miksa okos ember, és ha tud azoknak hízelegni, a kik neki felülnek, de kétségtelenül többre becsüli azokat, a kik nem ülnek fel neki.

És be fogja ő látni nem sok idő alatt, hogy egyszerre és egy időben lenni Szlávy József

intimusának, Széll Kálmán őszinte hívének és Tisza Kálmán szövetségesének, nem lehet. Valamint azt is, hogy habár az embereknek vannak gyöngeségeik, melyeket kihasználni könnyű, ámde Falk Miksának is vannak gyöngeségei, melyeket megtalálni nem nehéz.

Egy szóval sohasem jó az olyan barátság, a melyben az ember mindkét kezét oda adja.

Mindig jó, ha az egyik szabadon marad.

Báró Sennyey Pál.

Báró Sennyey Pál nem minden időben mond valamit: de ő róla minden időben tudnak valamit mondani.

Azt mondják róla, hogy Sphynx; pedig ő mindig kimondja a mit gondol és a mit érez.

Azt mondják róla, hogy aulicus; pedig az udvar előtt soha sem állt – kegybe n.

Azt mondják róla, hogy ultramontán; pedig a katolikus főpapok nagy többsége legjobban fázik egy Sennyey-kormány gondolatától.

Azt mondják róla, hogy ó-conservatív; pedig eszménye a modern állam.

Azt mondják róla, hogy nem bátor politikus; pedig ő volt az egyetlen, a ki 1848-ban tiltakozni mert a forradalmi politika ellen.

Azt mondják róla, hogy nem parlamentáris ember; pedig egyike a parlament legelső szónokainak.

Mikor tárnokmester volt, ráfogták hogy az 1867-ki kiegyezés Sennyey ellenére létesült; pedig ő volt annak legbuzgóbb előharczósa.

Mikor mint pártvezér szerepelt, rámondták, hogy nem vezér, csak zászló.

Mikor mint egyszerű képviselő jelenik meg, rá fogják, hogy pártvezér.

Ha nem tagja a parlamentnek, hívják. Ha tagja, küldik.

Ha programot mond, azt mondják: nekünk Sennyey Pál kell Sennyey-politika nélkül.

Ha nem mond programot, azt mondják: nekünk Sennyey-programm kell Sennyey Pál nélkül.

Ha nemzeti conservatívnek vallja magát: ráfogják, hogy a conservatív politika a Parlamentarismus ellen irányul.

Ha nem mondja magát conservatívnek, kitalálják, hogy a Parlamentarismus Magyarországon nem lehet teljes, míg a pártok nem a liberális és conservatív elvek szerint tömörülnek.

Íme báró Sennyey Pál és az ő legújabb politikai szereplésének története.

És hogy a képtelenségeknek eme halmazából kibontakozzék a teljes és valódi kép, még csak azt kell hozzátennünk, hogy ámbár Sennyey Pál politikája többször nem sikerült, ő lejárva soha sem volt. Hogy habár Sennyey Pál báró kegyben sehol sem áll, mégis a legnagyobb tiszteletben részesül mindenütt. Hogy ámbár Sennyey Pálról meg van gyökeredzve az a nézet, hogy mivel ő sem ámítani, sem korteskedni nem tud, tehát ő neki Magvai-országban sikert elérni lehetetlen: mégis ezeknek daczára éppúgy meg van gyökeredzve az a nézet is, hogy az ő ideje még nem jött el, hanem el fog jönni.

Nos tehát a képtelenségeknek ilyen halmazba fűződik báró Sennyey Pál minden lépéséhez: és mivel őt eme képtelenségek még mindeddig nem teheték soha komikus alakká, természetes, hogy ezek által neki mystikus alakká kellett válnia.

Mert a képtelenségek fölött az ember vagy nevet, vagy bámul.

A kit a képtelenségek azonban a közönséges niveau alá süllyesztenek, az nevetség tárgya lesz.

A kit azonban a képtelenségek a közönséges niveau fölé emelnek, az bámulat tárgya marad.

És minél kevésbé áll előtérben, annál inkább foglalkoztatja az emberek fantáziáját.

Minél kevésbé arat sikert, annál jobban tud imponálni.

És daczára annak, hogy sikerében még barátai sem bíznak, ellenfelei mégis folyton félnek tőle.

Mindezek azonban nagyon érdekes dolgok lehetnek, sőt lehet azokban egy bizonyos pikáns romanticismus is de azoknak, a kik báró Sennyey Pál egyéniségével foglalkozni akarnak, nem elég ezeket pusztán constataálni, hanem szükséges, hogy, a mennyire lehet, oldhatóvá tegyék a

kuszált csomót s járhatóvá tegyék a képtelenségek ez útvesztő labirintusát.

Mert a nemzetről, mely annak daczára, hogy a legképtelenebb magyarázatok közt tévelyeg báró Sennyey Pál felől, mégis folyvást figyelemmel és várakozással kíséri báró Sennyey Pál lépteit: tehát a nemzetről nem leli et föltenni azt, hogy báró Sennyey Pált ne úgy nézze, mint a kitől elvégre is vár valamit, a mi könnyíteni fog: a nemzet bajain.

És viszont báró Sennyey Pálról, a kit eddigi sikertelenségei daczára kísérleteinek többszöri megújulása és nemes törekvéseinek folytonossága jellemez: tehát báró Sennyey Pálról sem lehet föltenni azt, hogy az ő nyilvános szereplésének végcélja ne más, csak az legyen, hogy élte fogytáig érdekes és mysticus alak maradjon.

És ha ezeket sem a nemzetről, sem báró Sennyey Pálról föltenni nem lehet, akkor ő róluk a természetes okoskodás szerint alig lehet föltenni mást, mint azt, hogy sem a nemzetnek nem szolgál valami nagy öröme az, hogy Sennyeyről ily képtelenségek tömkelegében tévelyeg, sem báró Sennyey Pál nem érzi magát nagyon boldognak abban, hogy az ország még mindig nem úgy ítéli meg őt, mint a hogyan szívének lelkének belsője mutatja.

S ebből mindjárt egy következtetés áll elénk, melynek ki nem térhetünk.

S ez az, hogy: ha sem a nemzetnek nem czélja az, hogy Sennyeyt meg ne értse; sem Sennyey Pálnak nem czélja az, hogy folyvást csak érdekes és mysticus alak maradjon: mi az oka, vagy mennyiben oka az egyik vagy a másik, vagy mindkettő annak, hogy a dolog mégis úgy áll, a mint ők nem akarják? és mi az esetleges útja vagy módja annak, hogy a dolog akként fejlődjék ki, a mint ők mindketten óhajtanák?

Mert ha annak, hogy báró Sennyey Pálról még ma is a legképtelenebb paradoxok szolgálnak rágalmozó jellemzésül, – mindenben a nemzet volna az oka, vájjon föltehető-e báró Sennyey Pálról, mint okos emberről, hogy az első sikertelen kísérlet után minden további actiót örökre abba ne hagyott volna?

És ha mindannak, a mi Sennyeyt illeti, csak maga Sennyey Pál volna az oka, vájjon föltehető-e a nemzetről hogy még mindig oly sok várakozással és érdeklődéssel tekintsen báró Sennyey Pálra?

Nem tehető fel!

És ha ez az okoskodás helyes, akkor kétségtelen miszerint abban, hogy a nemzet mindeddig nem tudta érteni Sennyey Pált, kell részének lenni annak is, hogy báró Sennyey sem értette meg a nemzetet mindabban, a miben értenie kellett volna.

És kétségtelen az is, hogy e hosszú és sokszoros félreértésnek megfelelő és kölcsönös tévedéseken kell alapulni.

És valószínű az is, hogy e tévedéseknek nemcsak igen fontos politikai okai vannak: hanem e mellett igen fontos lélektani okai is lehetnek.

Lássuk e kölcsönös tévedéseket a maguk politikai és lélektani okaival, először külön-külön, aztán együtt véve, hogy híven rajzolhassuk azoknak kölcsönös hatását, hogy a mennyire lehet, oldhatóvá tegyük a kuszált csomót és járhatóvá a képtelenségek út vezető labirintusát.

És itt előre kell bocsátanunk és constatálnunk azt, hogy mindenütt, a hol báró Sennyey Pálról vagy a felfogásnak, vagy az eljárásnak tévedését kell feljegyeznünk, ugyanakkor mindenütt a legszebb jellemek és leghazafiasabb erények mozgató erejét kell föltalálnunk az elhatározások rugói közt.

És most menjünk bele in medias res.

Mióta Magyarországon az osztrák ház uralkodik, azóta a magyar nemzetben állandó a félelem és bizalmatlanság Ausztriától. E félelem koronkint a legádázabb gyűlöletté fajult, mely nemzedékről nemzedékre átment s fokozódott. Ebből kifolyólag forradalmi és elnyomatási kísérletek váltakozva követték egymást. A százados harczok tanulsága azonban mindig az volt, hogy Ausztria nem képes állandóan elnyomni Magyarországot s ha megkísérlte, mindig ő bánta meg; sem Magyarország nem volt képes végkép elszakadni

Ausztriától, s ha megkísértette, ő bánta meg. És ebből a tanúsból más következtetést levonni nem lehetett, csak azt, hogy ha Ausztria nem képes elnyomni Magyarországot, Magyarország pedig nem képes elszakadni Ausztriától: akkor úgy Ausztria mint Magyarország egymásra vannak utalva és nekik egymással ki kell egyezniük.

De az ily tanulságok, bármily igazak legyenek is, erős gyökeret csak úgy verhetnek, ha a régiebb érzések gyökerei el nem szívják tőlük a földnek nedveit. És éppen azért, azoknak, a kik a tanulságok ezen politikájának gyökereit akarják erősíteni, nem elég pusztán ezeket a gyökereket ápolni és öntözni: hanem ugyanakkor tudniok kell irtani a régi érzések gyökereit is, nehogy azok a föld alatt elrontsák azt, a mit mások munkálnak a földön.

Csakhogy ezeknek az irtásoknak párhuzamosan kell történniük. Nem elég csak az egyiket irtani, mert ez csak a másikat erősíti: hanem egyszerre és egyformán kell irtani mindakettőt.

Míg Magyarországon a kiegyezési politika nem emelkedett odáig, hogy nemcsak kényszerűség, mely Saturnusként nemzi gyermekeit, hogy azokat föl is falja, hanem önkéntes elhatározás is segített létrehozni: mindaddig Magyarországon csak két érzelm küzdött egymással, melyek történelmi pártokat teremtettek.

Az egyik udvari, a másik nemzeti párt volt. Emez el akarta szakítani Magyarországot Ausztriától, amaz Ausztria segélyével nem engedte elszakadni. E két párt gyakran úgy gyűlölte egymást, mint Magyarország gyűlölte Ausztriát. E gyűlölségnek nyomai ma is fennmaradtak.

Ez az oka, hogy Magyarországon nemzeti conservatív párt mindez ideig nem képződhetett. Ez az oka, hogy hiába állítják föl az elméletet, miszerint Magyarországon a pártoknak elvek szerint kell alakulniok, ez a gyakorlatban nem valósítható meg. Nem valósítható meg mindaddig, míg a conservatív elemek conservatív jelleg nélkül kormányra nem kerülnek, s míg csak a kormányon és udvarral szemben meg nem mutatják és be nem bizonyítják, hogy Magyarország érdekeit és jogait férfias erélylyel és bátorsággal meg tudják védelmezni Ausztria és az udvar ellen. Ha ezt megtették, és ha ők, a kik még eddig mindig a nemzet által buktak, csak egyetlen egyszer is a nemzet miatt buknak meg, avagy nem buknak meg, hanem a nemzet érdekeivel és jogaival együtt győznek, – azonnal lehetővé válik Magyarországon e g y nemzeti c Ő n s e r v a t i v párt és ezzel beállhatnak az egészséges parlamenti viszonyok, melyekben a pártok a közjogi alapon is, elvek szerint tudnak tömörülni.

Mindaddig azonban ez pium desiderium marad. És ebből magyarázható meg báró Sennyey eddigi sikertelensége. És hogy ez iránt magának báró Sennyey Pálnak is mennyi érzéke volt akkor, mikor külön párt élén ment a választásokra, bizonyítja az, hogy ő maga sem adta pártjának a conservatív nevet, noha önmagáról nyíltan bevallá, hogy ő nevelésénél és véralkatánál fogva conservatív; és viszont, hogy a magyar nemzetnek mily alapos oka volt bizalmatlankodni a conservatívok egy része iránt, bizonyítja az, hogy mióta Tisza Kálmán egyenesen a trónnak zsámolya elé vetette magát és az u d v a r i párt élére állott, azóta az ő reactionarius politikájának leghívebb támaszai az ultramontán főpapok és a muszkavezető főurak, valamint az úgynevezett nem muszkavezető ó-conservatívok is.

És talán báró Sennyey Pál csodálkozik azon, hogy az emberek, a kik tudják, hogy közte és gróf Andrássy Gyula közt már gyermekkoruk óta tartó feszültség, hogy ne mondjuk animosítás uralkodik, hogy tehát az emberek, sőt még azok is, a kik Andrássynak nem párthívei, sőt Andrássy ellenfelei és Andrássynak eddigi hibáit kíméletlen nyíltsággal lobbantják Andrássy szemére és küzdenek Andrássy ellen: tehát még ezek is kíváncsiak arra és tudni akarják, hogy vájjon minden eshetőségre ki van-e zárva az, hogy báró Sennyey Pál együtt haladjon gróf Andrássy Gyulával? és hogy báró Sennyeyvel közös politikát folytatni annyi-e mint egyszer-mindenkorra aláírni a politikai halálos ítéletet gróf Andrássy Gyulára?

Pedig ennek, az első tekintetre indiscretiónak látszó kíváncsiságnak nagyon érthető alapja van.

Mert az, hogy báró Sennyey Pál nem csatlakozott Tisza Kálmánhoz akkor, mikor a muszkavezetők, ultra-montánok és ó-conservatívek mind odacsatlakoztak, ennek lehet oka az, és nézetünk szerint ez a valódi ok, mivel Sennyey bár dynasticus, de nem aulikus, hanem jó magyar és jó hazafi, ámde a gyanakodó természetű emberek előtt nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy báró Sennyey Pál ez idő szerint úgy mint eddig is, csak azért foglalt állást Tisza politikája ellen, mivel gróf Andrassy a múltban egészen Tisza Kálmánnal liirozott és még most sem szakadt el tőle.

És az ilyen gyanakodás nem áll meg a kiindulási pontnál, hanem levon abból minden consequentiát. És ha végül akként állítja fel a képletet, hogy ha báró Sennyey Pálban olyan erős a személyes animositás Andrassy ellen, hogy soha semmi körülmények közt nem akar ott lenni, a hol Andrassy van: akkor ez lehet üdvös, míg Andrassy hibás politikát folytat, de lehet üdvtelen is, ha Andrassy úgy akarná expiálni eddigi hibáit, hogy újra egész hévvel a nemzeti törekvések bajnoka lenne az udvari politika ellen. És ha az el nem fojtható gyanakodás ilyen képletet állít fel és kérdést intéz báró Sennyey Pálhoz, hogy vájjon mindenesetre ki van-e zárva az, hogy Sennyey együtt haladjon Andrassy Gyulával, ez a kérdés nem azt jelenti, hogy az emberek bele akarnak avatkozni báró Sennyey Pálnak privát érzelmeibe, hanem azt jelenti, hogy egészen tisztában legyenek és tisztában legyen a nemzet is az iránt, hogy báró Sennyey Pált nem személyes, hanem komoly politikai motívumok vezérlik, és hogy báró Sennyey Pál nem azért perhorreseálja Tisza Kálmán nemzetellenes politikáját, mivel azt gróf Andrassy Gyula perhorreseálja, hanem perhorrescálna akkor is, ha azt gróf Andrassy Gyula is perhorrescálna.

És ezen indiscretiónak látszó kíváncsiság is egyik tényezője annak, a mi indokolja azt, hogy Magyarországon a liberális politika banquerottja nem okozta a liberális politika bukását, – és nem a nemzeti conservatív pártot erősítette, hanem egyrészt az udvari reactionariusokat, másrészt a forradalmi szélsőségeket.

És miért?

Azért, mert Magyarországon a liberális szónak nem az az értelme van, a mi Franciaországban.

Magyarországon a liberális szónak speciális magyar jelentősége van.

Magyarországon a liberális szó épp olyan politikai traditiót jelent, mint a református vallás, mely pedig máshol csak felekezeti jelentőséggel bírhat.

A református vallás Magyarországon politikai oppositio volt Ausztria ellen. Épp így a liberális szónak traditiói is Ausztria ellen irányulnak. Innen van, hogy az ósdi megyei politika nálunk liberális politika; a modern és radicális állami adinistratio pedig nem liberális. Innen van, hogy nálunk a kálvinista ultramontánság liberális politika, a katolikus ultramontánság pedig reactionarius.

Ezek előrebocsátása után foglaljuk össze röviden báró Sennyey Pál eddigi politikai szereplését s tekintsünk bele báró Sennyey Pál egyéniségébe.

Báró Sennyey Pál Zemplén megye szülötte. Ugyanazé, mely a hazát Kossuth Lajossal és gróf Andrassy Gyulával ajándékozta meg. A Sennyey család fidei comissuma, mely egyebek közt ama feltételhez is volt kötve, hogy azt a család legkiválóbb tehetségű tagja kapja, báró Sennyey Pálnak jutott; így ő már gyermekkorában nagy vagyon tulajdonosa lett. Aristocraticus, de tiszta magyar nevelésben részesült. A közpályát nem Bécsben kezdte meg, hanem Zemplén megyében. A negyvenes évek közepén aljegyző volt, épen mint Andrassy Gyula. A versenygés köztük már itt kezdődik, s annál érezhetőbben, mert Andrassy Gyulának, kevesebb készültséggel és tanultsággal, már akkor több befolyása, nagyobb népszerűsége volt mint báró Sennyey Pálnak. Sőt Andrassy már akkor is, mint nagyon fiatal ember,

demonstratio tárgya lett. Mert gróf Pechy Manó, Zemplén megye akkori adminisztrátora, nem akarta gróf Andrassy Gyulát aljegyzőnek candidálni. Ebből nagy lárma támadt, s Andrassy jelölését kieroszakolták. Tehát gróf Andrassy Gyula, ki nem sokat tanult, s nem nagyon képezte magát, de meg volt áldva genialitással, és brillians külső tulajdonságokkal, már akkor is szerencsésebb volt, mint báró Sennyey Pál. És a nyilvános élet első benyomásai mély nyomokat szoktak hagyni a fejlődő egyéniségben. Andrassy a saját szerencsés temperamentuma által a népszerű politikába sodortatott: báré) Sennyey Pál, a ki nem sodortatott el a népszerű áramlat által, kivid maradt és csak contemplative követte azt. Ez később, nagyobb dimenziókban ugyan, de szintén így volt. Andrassy mindig a szerencse karjain haladt, – Sennyey kívül maradt minden népszerű áramlaton. Andrassy, látva hogy mily kevés kell arra, hogy valaki népszerű legyen, egészen a népszerű politika híve lett; Sennyey szintén látva, hogy mily kevés kritikát gyakorol, s mily kevés qualificatiót követel a népszerűség, nem tudott a népszerűség bámulói és imádói közé tartozni, s meggyőződéseinek, s elveinek formálásánál nem gondolt arra, hogy azok népszerűk legyenek. Így lett Andrassy túlságos hajlékonyyá, és Sennyey a kellőnél merevebbé. Így mutatkoztak később Andrassy-nál a népszerűség politikusának előnyei mellett annak hátrányai is: a könnyelműség, felületesség, és a szélesség. Ép így mutatkoztak Sennyey-nél is a contemplativ politika előnyei mellett annak hátrányai is: a habozás, a túlságos óvatosság, és az aggályoskodás. Andrassy a népszerűséget a maga egészében acceptálva, megbarátkozott annak salakjával is: Sennyey mindig kívül maradván, nem engedett önmagához félni semmi salakost soha. Andrassy a népszerűség consequentiaitól nem borzadt vissza akkor sem, ha azok bizonyos frivolitást, és a szédelgések pártfogolását követelték tőle: báró Sennyey Pál soha semmikép nem állván a népszerűség obligójában, cultusszá tehetta, és tette is a politikai soliditást, és minden humbug és szédelgés megvetését. E két különböző irány, másképp is megtalálta bennük kifejezését. A népszerűségi politika merész és vakmerő: de erkölcsi bátorsága vagy nincs vagy nagyon kevés van. Mert ez erkölcsi bátorság gyakran a népszerűségbe kerül. A szolid és népszerűséget nem hajhászó politikus ellenben nem merész, nem vakmerő, de annál több és nagyobb erkölcsi bátorsága van. Amaz az ambítiót hiúsággal vesztegeti meg: emez a hiúságot a népszerűség közönyös szemlélete által kifagyasztja.

Báró Sennyey Pál aristocraticus nevelésben nőtt fel, s mint ilyen harmonicusabb egyéniséggé lett, mint gróf Andrassy Gyula,

Mert gróf Andrassy Gyula szintén aristocrata, de az ő aristocraticus érzése a democratic us nizus forrása lett. Mert míg Sennyeyt soha sem vonzotta, Andrassyt mindig befolyásolta a divatos politika. Andrassy jobban érzé magát a democraták körében, mint az aristocraták közt, mivel a democratia már ifjú korában ünnepelte őt. És így Andrassy-ban nem fejlődtek ki teljesen sem az aristocratia, sem a democratia erényei, hanem mindkettőnek hibái gyakran találtak az ő egyéniségében búvó helyet. A magyar faj szeretete mindkettejükben erős volt mindig, – de báró Sennyey Pál, bár nem áldozott ezért annyit, mint gróf Andrassy, de kevesebbet is vétett ellene. Sennyey fajösztöne és faj szeretete az aristocraticus érületnél fogva tisztán a történelmi alapon nyugszik, mert az aristocratia maga is ezen nyugszik. Innen van, hogy míg egyrészt Sennyey dynasticus érzelmei soha kísértetbe nem jöhetnek, mert ez a fajézés és történelmi bázis szükségszerű folyománya: de másrészt éppen mert azok soha kísértetbe nem jöhetnek, nem is veszthetik el az egyensúlyt soha. És valamint ezen érzelmek nem képesek a nemzet pártjára állni, ha az a dynastia ellen forradalmat üt, ép úgy nem képesek a dynastia pártjára kelni, ha az a nemzetet el nem ismeri vagy elnyomni akarja, E rendíthetlen hűség a dynastia iránt, teszi Sennyeyt egyszersmind méltóságossá és erélyessé a, dynastiával szemben. A hódolat tisztasága és önzetlensége kizárja a hízelgést és a szolgaságot. Innen van, hogy a dynastiák időnkint jobban szeretik a renegátokat és Babagasokat, mint az igazi aristocratákat. Innen van, hogy a dynastiák gyakran inkább

szövetkeznek a parvenukkal, a kik nem rég barrikádokon harcoltak ellenük, mint a conservatívekkel, a kik mindig a történelmi jogok álláspontján állnak. Innen volt, hogy mikor 1849-ben herceg Windischgrätz, a ki a dynastia mellett harcolt, de a ki azt követelte, hogy a legyőzött Magyarországnak történelmi jogai elismertessenek, megbukott és kegyvesztetté lett, mert Bach, a ki a barrikádokon küzdött a dynastia ellen, azt tanácsolta, hogy Magyarország ne tekintessék létezőnek. És Bach mindenható miniszter leve. Végre pedig innen van, hogy Andrassy Gyula, a kit in effigie felakasztottak, kegyencze lehetett az udvarnak; báró Sennyey Pál pedig, a kit aulicusnak mondanak, nem bírta az udvar kegyét soha,

Báró Sennyey Pál tehát már kora ifjúságában összeütődött gróf Andrassy Gyulával, és a versenygés, mely egyéniségeik ellentétei által is támogattatott, összes eddigi szereplésükön keresztül húzódik. És valljuk be, hogy nemcsak a saját rovásukra, hanem a haza kárára is.

Mert bármennyire értsük is ezt a versenygést a múltban, bármiként meg tudjuk is azt magyarázni, de nem tarthatjuk szükségesnek egyikőjükre nézve sem, hogy ez a rivalitás tovább tartson. Mert érdekesebb alakká már egyikőjük sem lehet, mint a milyenné lett. Azon, hogy subjectif motívumok alatt álljanak, már túl vannak mind a ketten, mert hisz ha. gróf Andrassy Gyula nem ragaszkodnék olyannyira az ifjúsághoz, hát akkor már mindkettőjük haja – fehér lenne.

És ha a múltra nézve értjük, hogy gróf Andrassy Gyula, a ki már mint Zemplén megye aljegyzője keveset törődött a megyei adminisztrációval, hanem csak pajtáskodott és politizált, – nem tudta kellőleg becsülni Sennyeyt, a ki már akkor kis ujjában hordta az egész megyei administration de nem pajtáskodott; – s hogy viszont Sennyey Pál, a kiben a sport iránt sohasem volt hajlam, hanem míg Andrassy vadászott, lovagolt és kalandokat űzött, azalatt Sennyey olvasott, tanult és folyton képezte magát, – ha tehát Sennyey nem sokra tudta becsülni ama sikereket, melyeket ő vele szemben gróf Andrassy Gyula elérni tudott. És ha a múltra nézve értjük, hogy Andrassy, a ki folyvást népszerű, tehát possibilis politikáján úszva, folytonos actióban volt, és megtanulta a kortestudomány minden finessét, nem tartotta Sennyeyt gyakorlati politikusnak; és ha viszont Sennyey, a ki folyvást tanult és gondolkozott, érezte alaposságának túlsúlyát Andrassyé fölött, nem tartotta Andrassyt szolid politikusnak. Mindezt a niultra nézve értjük, s meg tudjuk magyarázni; de a jövőre nézve éppen nem tudnók érteni, ha e két férfiú tovább is igazságtalanul Ítélné meg egymást, és tovább is ellentétben állana; holott ők éppen a múltnak ellentétei következtében lehetnének leginkább ama helyzetben, hogy kiegészítsék egymást.

Ők, a kik egyszerre lettek aljegyzők Zemplén megyében, egyszerre lettek Zemplén megye követei is az 1847. országgyűlésen. Andrassy Gyula itt is az uralkodó irányzathoz tartozván, jobban feltűnt, mint báró Sennyey Pál. Következett az 1848-ki törvényhozás. Ebben Sennyey részt vett és hozzájárult az 1848-ki törvényhozás vívmányaihoz. De azokat már akkor veszélyeztetve látta az 1848-ki politika által. És aggodalmai igazolva lettek. A conflictus már kitört a korona és a felelős minisztérium között. Gróf Batthyányi Lajos már nem volt a helyzet ura többé. Hadaink már Kossuth befolyása alatt álltak, a ki mint pénzügyminiszter, a kabinet tudta nélkül szervezte a magyar hadsereget. Báró Eötvös József látnoki szemekkel már látta és mutatta az új épület háta megett azt a helyet, a hol kivégezni fogják a haza legjobbait, és hozzá tette: »én megyek! én nem akarok a catastrófának tanúja lenni! – az én idegeim nem bírják el.« – És elutazott külföldre családjával. Gróf Széchenyi István elborult lelke pedig már a csillagokból olvasott. »Vér és vér mindenütt! – kiáltá. – A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örülten. Keresztet rajzolnak a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van! Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, a mit építünk. Ah! az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig Kossuth neve. – Flagellum dei!«

És jött egy momentum, melyben az 1848-ki országgyűlésen Sennyey Pál nagyon

kiemelkedett.

Gróf Lamberget meggyilkolták a lánchídon. Összeroncsolták testét, és karókra húzva hurczolták az utcákon végig. A képviselőház ülései permanensek voltak. Kossuth indítványozta, hogy ne fogadják el az uralkodó-változást. Világos volt mindenki előtt, hogy a nemzet a forradalomba rohan. És akkor, mikor a conservatívek már szökdöstek, és részben vagy az osztrákkal conspiráltak, vagy petitiót írtak alá a muszka czárhoz, és akkor, mikor a liberálisok is elvesztették fejüket, s ők is szerettek volna elillanni, sőt többen közülök el is illantak; akkor, mikor az utcákon dobok peregtek, és véres testeket hurczolták, és senki sem volt bizonyos a felől, hogy nem kerül-e Lamberg sorsára, ha nem úszik az árral: akkor akadt egy fiatal conservatív férfi, a ki sem fejét, sem szívét, sem alkotmányos érzékét nem vesztette el. Mert bárha neki is lett volna alkalma hír nélkül elszökni, mint a többinek, – de ő nem tette meg. Ő neki mandátuma volt, és míg e mandátumot le nem tette, illetékes helyen és illetékes alakban, mindaddig e mandátum kötelességeit teljesíteni akarta. És teljesítette is.

E fiatal conservatív férfin volt báró Sennyey Pál.

A képviselőházban viharosak voltak a viták, a forradalmi tűz lobogott az arcokon, mikor egyszerre csak fölállott báró Sennyey Pál, és nem is rendes helyéről szólt, hanem lassú, de biztos lépésekkel a szószékre ment fel. Halavány volt, mint a halál, de ünnepélyes mint a temetés. És érczes, határozott hangon szemébe mondta az egész képviselőháznak, hogy az ő hazafias, de dynasticus érzelmei nem engedik meg neki, hogy ő a most folyó politikával tovább is együtt mehessen. Ez a politika forradalomra vezet, s ő nem akar forradalmár lenni. És miután már a történendőknek útját nem állhatja, de azoknak részese lenni nem akar, leteszi mandátumát.« S végzé, s lejött. Síri csend követte szavait. Barátai aggódtak felette, hogy e síri csend nem válik-e majd végzetes kitöréssé. De nem vált. Mindenki tiszteletben tartá meggyőződésének bátorságát. És Sennyey összeszedte irományait, kezet szorított barátaival és eltávozott. A teremből Lónyay Menyhért és Kazinczy Gábor kísérték ki.

És elment. De nem ment sem külföldre, sem a haza ellenségei közé. Hanem itthon maradt, és a forradalom után házába fogadta a menekülteket, elrejté őket, és mindennel segítette. És mikor a nagy catastrofa után Ausztria mindenható minisztere csak geográfiai fogalomnak tekinté Magyarországot, báró S e n n y e y P á l, a ki a dynastia elleni forradalmat nyíltan perhorrescálta, első volt, a ki épp oly nyíltan perhorrescálta a dynastia forradalmát a magyar nemzet történelmi jogai ellen. És élére állt azon mozgalomnak, mely követelte Magyarország létezésének elismerését, – noha megmondták nekik, hogy »az urak fejükkal játszanak.«

Senki sem mondhatja, hogy báró Sennyey Pál ez eljárásában nem volt meg a legtisztább és legönfeláldozóbb hazafiság. És talán kivételképen, báró Sennyey Pálnak ez az eljárása népszerű is lehetett volna, ha ugyan lett volna akkor nép. De nem volt! – Hát nem keserű fátum ez?

Alig az országban nem volt n é p, addig lám nem valának itthon a népszerű férfiak sem. De itthon valának a népszerűtlenek, és ezek hosszá, de szívós harcz után lassankint életre és öntudatra ébreszték a népet. És mikor a nép újra megjelent, akkor megjelentek a népszerű férfiak is, és azok, a kik népszerűkké lehettek volna, mikor nem volt nép, íme rögtön népszerűtlenné lettek, mihelytt újra – volt nép.

Innen van tán, hogy sok ember, ezúttal is akkorára látja prédestinai va báró Sennyey Pál idejét, mikor megint egy nagy catastrofa után leszünk.

Tisztelnünk kell tehát a motívumokat, melyek báró Sennyey eljárását az absolutismus éveiben irányozták, s nem tagadhatjuk, hogy ez eljárás nagy szolgálatokat tett a korona és nemzet közti kibékülés későbbi lehetőségének. És ugyanekkor megérthetjük ezekből, hogy báró Sennyey Pál, a ki ahhoz képest, hogy Magyarország csak egy geográfia fogalomnak tekintetett, elegendőnek tartá egyelőre Magyarország történelmi létezésének elismerését; később, mikor Deák Ferencz bölcs politikája kivívta Magyarország teljes alkotmányát, sokkal jobban becsülte Deák Ferencz kiegyezését, mint azok, a kik mindig Deák hívei közé

tartozának; s viszont innen van, hogy a Deákpárt a legnagyobb örömmel fogadta Sennyeyt, mikor 1872-ben, mint képviselő a Deákpártba belépett.

Báró Sennyey Pál a kiegyezési tárgyalások alatt érezte már, hogy gróf Andrassy Gyula ifjúkori ellenszenve még mindig nem enyészett el irányában. Andrassy nem ismert más programot, mint azt, hogy Sennyeynek mennie kell. És Sennyey, a ki eleinte azt hitte, hogy ő fogja megalakítani az első felelős minisztériumot, e missiót kénytelen volt átengedni gróf Andrassy Gyulának.

Innen kezdve 5 évig báró Sennyey Pál félrevonultan élt. A szerencse napjának édes melegét, és kápráztató fényét mások élvezték ki. Ámde mivel nem bírták Józsuá hatalmát, tehát a szerencse napját ők nem állíthaták meg. És ez a nap is alkonyodni kezdett. A nagyhatalmi ábrándok költekező politikája, kezdett összeütközni a rideg valóval. A nemzet ideális érdekei mellett mindig erősebben léptek föl a reális érdekek követelményei. Az emberek, a kik addig elégnék tárták, hogy sikerült kivívni az alkotmányt és a parlamentarismust, kezdték észrevenni, hogy ez magában még nem elég, mert gondoskodni kell arról is, hogy ezek megerősödjenek, és a tovább fejlődés minden kellékével fölruháztassanak. Szóval föllépett a komoly munka és a szolid politika szüksége. É közben – mert az eddig folytatott politikának káros hatásai már érezhetőek voltak, – kezdtek zavarodni a pártviszonyok is. Új tényezőnek kellett megjelenni, hogy ez üdvös fordulat lehetővé váljék. És báró Sennyey Pál elérkezettnek látta az időt, hogy a hazának hasznos szolgálatokat tehessen, és 5 évi félrevonultság után megjelent újra a képviselőházban.

Első fellépése teljesen igazolta megjelenését, és teljesen megnyerte nemcsak a Deákpártot, hanem még a közjogi ellenzéket is.

Báró Sennyey rámutatott az ország nyílt sebére, az ázsiai állapotokra, és ez mindenkiben élénk viszhangra talált, – s ugyanakkor kijelenté, hogy minden utógondolat nélkül lép be a Deákpártba.

Gróf Lónyay Menyhért, akkori miniszterelnök, azonnal megkínálta a belügyminiszteri tárczával báró Sennyey Pált: de Sennyey korainak tartá, hogy mielőtt a párttal gyakori érintkezés által benső viszonyba nem lépett, mára kormányba belépjen.

És ha ebben báró Sennyey részéről nem volt tévedés, – később nem ügyelt eléggé arra, hogy a benső viszony, mely közte és a Deákpárt közt oly szépen kezdődött, minden veszélytől biztosítva legyen.

Semmi sem természetesebb, mint az, hogy mindazok, a kik a múltban, még a kiegyezés előtt, közös politikát folytattak báró Sennyeyvel, most, mikor báró Sennyey Pál újból actióba lépett s actiója a Deákpárt által oly látható rokonszenvvel fogadtatott, siettek valamennyien báró Sennyey körül seregleni.

De báró Sennyey Páltól mindenesetre taktikai hiba volt akkor az, hogy megengedte, miszerint az ő személyes barátai, kiknek közeledését vissza nem utasíthatta, az ő nevét egy külön nuence számára occupálják.

Mert ez adta meg az első lökést arra, hogy a rágalmak és gyanúsítások szárnyra keljenek s megkezdjék denevér-röpdöseiket.

A Deák-párt báró Sennyey Páltól nem a Deák-párt felbontását, hanem a Deák-párt regenerálását várta.

A Deák-párt megbukott és utána megbukott a Sennyey-párt is.

Sennyey kénytelen lett meggyőződni arról, hogy neki csak a Deák-párttal és csak annak élén lehetett volna s lehetne a jövőben missiója.

De hol volt már akkor a Deák-párt?

Fusionált és fölvette a szabadelvű nevet.

Ez által akarta magából kizárni és népszerűtleníteni Sennyeyt.

Sennyey látta már akkor, hogy a parthie elveszett, de végleges ítéletet nem alkothatott, míg nem látta az 1875-ki választások eredményét.

Rövid idő múlva azt is meglátta.

Ezután még csak egy kártyája lehetett.

Bevágni, míg a volt Deákpárt elszakad Tiszától és báró Sennyey Pál a deákpárti elemekkel – okulva a múltak tévedésein – újból fölveheti az elejtett fonalat.

Mik voltak e kilátásra nézve báró Sennyey Pál támpontjai?

Mindenekelőtt az a föltevés, hogy Tisza Kálmán a kormányon a balközépi szellemet akarja megvalósítani.

Ez esetben Sennyey készen állt megvédeni a Deákpolitikát.

De ezek a támpontok csakhamar összedőltek. Tisza Kálmán nemcsak a balközépi szellemet nem akarta megtestesíteni, de később még a Deákpolitika szellemét is meghamisította,

Sennyey megkínáltatott ugyan a kormányalakítással 1877-ben, de már akkor a kiegyezésen változtatni nem lehetett; Ő Felsége nem engedte meg, hogy a kiegyezési tárgyalások újra kezdessenek – s különben is a Tisza Kálmán akkori lemondása csak taktika volt.

Ezután Sennyey hosszú és aggasztó betegségbe esett. Betegsége visszatartá őt a parlamenti tevékenységtől; betegsége alatt a jobboldali ellenzék vezére gr. Apponvi Albert lett. Eközben a mérsékelt ellenzéki árnyalatok koalíciója acut kérdéssé vált, s miután ez sokkal könnyebben megtörténhetett báró Sennyey nélkül, mint báró Sennyeyvel, – Sennyey letette mandátumát s újra vissza vonult.

Báró Sennyey Pálra ez újabb visszavonulás kigyógyító hatással volt.

Nemcsak gyöngéledéséből gyógyult ki teljesen, hanem kigyógyult előbbi posztójának gyöngeségeiből is.

Ellenben Tisza Kálmán politikája nemcsak a nemzetet rontotta meg, hanem az udvart is elrontotta.

És eközben báró Sennyey Pál arról is értesülhetett, hogy gróf Andrassy Gyula azzal hálálta meg a népszerűségnek azt, hogy tenyerén hordozta és a legfőbb hatalomra emelte őt, hogy dogmául állítá fel, miszerint: jó politika csak a népszerűtlen politika lehet!

Hát hitte volna-e Sennyey, hogy az ő eddigi politikáját éppen gróf Andrassy Gyula fogja igazolni?

Íme megtörtént.

Szerencsére azonban egyéb is történt.

Az történt, hogy azok a dispositiók, melyek egykor kínálkoztak báró Sennyeynek a Deákpárt körében, melyek azonban elromlottak, – most újra mutatkozni kezdtek.

A kormánypártból mind nagyobb mértékben váltak ki a volt deákpárti elemek, a kik pedig bentmaradtak, azok nem titkolták elégtelenségüket.

A kormánypártból kilépett elemek nem csatlakoztak egyik párthoz sem, hanem párton kívüliek maradtak.

Köztük volt Széll Kálmán és Horváth Lajos.

Ugyanazok, a kik egykoron a legbensőbb viszonyban álltak Sennyeyvel s a kiknek Sennyey az ő befolyásának rohamos emelkedését köszönhette a Deákpártban.

És ugyanakkor azok az eleinek, kiknek csatlakozása báró Sennyey törekvéseit a régi Deákpárt előtt compromittálta, siettek csatlakozni Tiszához.

Gróf Cziráky János ma nem ismer nagyobb államférfit, mint Tisza Kálmán.

Et consortes et etiam.

És báró Sennyey utólag abban sem csalódott, hogy a Tisza-kormány a szélsőségek politikáját fogja erősíteni.

Mert ez is beteljesült.

És az a Sennyey, a ki 1848-ban szemébe mondta az akkori kormánynak, hogy a kormány politikája forradalomba viszi a nemzetet: az a Sennyey újra fel van jogosítva szemébe mondani a jelenlegi kormánynak, hogy a kormány politikája forradalomba kergeti a nemzetet.

A különbség a két situáció közt az, hogy akkor Sennyey e kijelentés után eltávozott: most pedig e kijelentéssel lép be.

Lehet e okunk hinni, hogy báró Sennyey Pál okult a múltak tapasztalatain és hogy már nemcsak a nemzet situációját látja tisztán, hanem felismeri a saját situációját is?

Lehet.

Báró Sennyey már a múlt évben gondolt arra, hogy újra actióba lép, de actióját már akkor is ahhoz a feltételhez kötötte, hogy együtt mehessen Széll Kálmánnal.

Egy félreértés miatt azonban a múlt évben nem jöhetett létre Széll és Sennyey közt a találkozás, – de bár személyesen nem találkoztak, már minden egyébben találkoztak.

Széll Kálmán kijelenté a bizalmatlanságot a Tisza-kormány ellen és visszautasított minden kísértést, mely őt a kormánypártba vissza akarta csábítani.

Ez volt a múlt évi budget-vita kiemelkedő és pozitív eredménye,

És mikor báró Sennyey a pozsonyi mandátumot elfogadta, ugyanolyan állást foglalt el a parlamentben, mint Széll Kálmán.

Sennyey belépését a parlamentbe a legnagyobb lelkesedéssel a pártokívüliek fogadták, a kik tudvalevőleg egytől egyig a volt Deák-párt tagjai voltak.

És a lefolyt nyáron a személyes érintkezések egészen bensővé fűzték a viszonyt Sennyey Pál és a pártokívüliek közt.

Horváth Lajos, Bittó István, Hodossy Imre, Ernuszt Kelemen, mindannyian hajtják a közös actiót báró Sennyey Pállal.

És az; »Egyesült ellenzékéből« Szilágyi Dezső az, a ki báró Sennyeyvel, mióta újra mandátumot vállalt, legtöbbet érintkezett.

És az egyesült ellenzéken azok, a kik a múltban Sennyeyesták voltak, nem siettek manifestálni, hogy jelenleg is azok.

Valószínű azonban, hogy nem fognak actióba lépni Sennyey ellen, s nem fogják aprehendálni, hogy báró Sennyey Pál mindenekelőtt arra gondol, hogy a volt Deák-pártban találja meg azt a fonalat, melyet egykor elejtett.

Egy szóval onstatálnunk lehet azt, hogy báró Sennyey Pál valódi államférfiúi objectivitást tanúsít, mikor a helyzet súlypontját ma is a volt deákpárti elemekben látja, s az actió sikerét csak Széll Kálmán közös actiójától reméli.

Mindezekből van okunk hinni, hogy báró Sennyey Pál teljesen okult a múltak tapasztalataiból, és hogy tisztán látja a saját situációját, – s ha ezt a resultátumot constatólhatjuk, talán nem fogunk csalódní abban sem, ha azt hisszük, hogy báró Sennyey Pál a nemzet situációját is éppen ilyen tiszta látással fogja contemplálni.

És ha báró Sennyey Pál ennek tanújelét adja, legyen meggyőződve arról, hogy mindama képtelenségek, melyeknek halmaza közt a nemzet véleménye báró Sennyey felől tévelyeg, egy nap alatt el fognak enyészni a föld színéről.

Mert annak, hogy báró Sennyeyt megértse a nemzet, conditio sine qua nonja, hogy a nemzetet is megértse báró Sennyey Pál.

És most figyeljenek uraim, mert ez merész szó, de igaz.

A magyar nemzetben akár joggal, akár nem, de tényleg mindinkább gyökeret ver a Tisza-regime alatt az a gyanú, hogy a császári és királyi udvar meglehet a fejedelem tudta és beleegyezése nélkül, tervszerű játékot üz Magyarország alkotmánya ellen, és Tisza Kálmánt,

a ki megmutatta, hogy anyagilag és erkölcsileg egyaránt tönkre tudja tenni a nemzetet, és az országot, e terv alkalmas eszközének tekinti.

A magyar nemzetben mindig erősebb gyökeret ver az a gyanú, hogy az udvar politikája nemcsak Magyarország érdekei, de Magyarország alkotmánya ellen is irányul, és hogy a kormánypártnak az a része, mely nem elvetemült haszonlesésből támogatja Tisza Kálmánt, csak azért nem hagyja ott, mert azt látja, hogy az alkotmányos parlamentarizmusnak, akár ott legyenek ők, akár másutt, már úgy is vége!

A magyar nemzetben ez a gyanú kezd meggyökeredzni, és a gyökerek mindig nagyobb tért foglalnak el.

És ez a legfőbb oka annak, hogy az emberek vagy a szélsőbalra mennek, vagy oda készülnek, vagy oda fognak menni készületlenül.

Ez az oka annak, hogy az emberek a szélsőbalra mennek, s nem pedig a mérsékelt ellenzékre.

Mert a nemzet elismeri ugyan, hogy a mérsékelt ellenzéken vannak az ország legnagyobb tehetségei, legelső kapacitásai, de az iránt nincs biztosítva, sőt biztatva sem, hogy a mérsékelt ellenzék, ha kormányra kerülne is, nem hunyázkodnék-e meg Tisza Kálmán módjára a trónnak zsámolyánál?

A nemzet érzi, hogy Magyarország pénzügyi és gazdasági helyzetén már szentelt vízzel nem lehet segíteni.

A nemzet érzi, hogy magukban véve sem az administratio reformja, sem a parlament reformja nem elegendők arra, hogy Magyarország önálló fejlődése biztosítva legyen.

Magyarország mindenekelőtt magyar ország akar maradni, csak aztán gondol arra, hogy modern állam legyen.

És a nemzet tudja, hogy mindazon concessiókat, melyek az országon még segíthetnek, csak az udvartól és Ausztriától lehet kicsikarni.

Mert az udvar és Ausztria kicsikartak már Magyarországtól mindent.

A nemzet tudja, hogy a megtakarításokat már csak a hadseregnél lehet eszközölni; a nemzet tudja, hogy a pénzügyi politikát már csak a fogyasztási adók és a vámpolitika terén lehet megkezdeni.

Ezek ma már köztudomású dolgok, és közérzésbe mentek.

És ha Tisza Kálmán kormányzata folyvást a királyt tolja előtérbe, és mikor a bankkérdést elejti, a királylyal takarózik, és mikor Törökországot felosztja, akkor is a királylyal takarózik, és mikor a parlamentben már bukó félben áll, akkor is a királyt rántja elő, hogy a legmagasabb kitüntetés indokolásával arcul csapja a nemzet közvéleményét, és demonstrálja a kormány positiójának hozzáférhetlenségét; és midőn ugyanekkor a mérsékelt ellenzék nem képes önmagával megegyezni, mert ólomsúly gyanánt nehezedik érzületére a felülről érzett nyomás, és mert forduló pontra érven nemzeti érzése és loyaltása, habozóvá lesz, hogy a megdöböntő jelenségek után miként egyeztesse ki és miként hozza harmóniába ezt a kettőt? – tehát mikor mindez logikai rendben így történik, és a nemzet nem látja czáfolatát annak, a mit a Tisza-regim és a szélbal együtt hirdetnek, hogy t. i. mindennek a közjogi alap az oka: ítélje meg akárki nyugodt észszel, hogy nincs-e indokolva az a gondolat, mely a nemzet nagy részében feltámad, hogy csak egy út van még hátra! és ez az út a szélsőbalra vezet.

Mert semhogy elrothadjunk, inkább megyünk tűzbe!

És ha az ilyen áramlat egyszer megindul, és ha ama kötelékek, melyek azt még lekötik, sorra elszakadnak, akkor ezt az áramlatot nem lehet feltartóztatni többé.

És azután azok, a kik dynastikusok akarnak maradni még akkor is, ha kénytelenek lennének a korona és a nemzet közti viszályban a koronával szemközt foglalni állást; azok, a kik a szent István koronáját az egyedüli hatalomnak tartják, mely e polyglot monarchiát együtt tartani képes: azok már aztán hiába mondják, hiába kérik majd a nemzetet, hogy ne

vonja kétségbe a király jóakarátát, ne vonja kétségbe a király alkotmányos érzelmeit, hanem képzelje magát bárki a király helyzetébe, és úgy ítélje meg, hogy lehet-e hibázatni a királynál azt, ha nem látja tisztán sem a trón, sem a monarchia situációját, mikor olyan államférfiak tanácsolnak neki nemzetellenes politikát, a kik hazájukban l e g n é p s z e r ü b fér fiak volt a k, akiket a n e m-zet bálványozott? – hiába beszélnek majd akkor így a mérséklő politikusok, nem lesz, a ki meghallgassa, nem lesz, a ki megértse.

És a nemzetben terjedni kezdő gyanút még inkább fokozza az, hogy maga a Tisza-kormány állandón protegálja a szélsőbalt a mérsékelt ellenzék ellen, és a korona semmi aggodalmast nem lát a szélsőbal terjedésében, mert hisz Tisza Kálmántól a jövőben is olyan szolgálatokat remél, melyek a nemzetet a szélsőbalra űzik.

Fokozza ez a gyanút azért, mert azt mindenki elég buta belátni, hogy ha a korona az 1867-iki alkotmány talaján áll, akkor ő rá nézve a szélsőségek szaporodása nem lehet kívánatos.

A szélsőségek szaporodása a koronára nézve csak akkor lehet kívánatos, ha ürügyet keres arra, hogy az alkotmányt föl lehessen függeszteni.

Így okoskodik a nemzet nagy része és ezen okoskodással szemben nem tartja plausibilisnak azt, hogy a korona azért nem fél a szélsőségek terjedésétől, mert tudja, hogy mihelyt a szélsőbal nagyon elszaporodik, egy része azonnal szegre akasztja elveit.

Meglehet, hogy ez igaz lesz; de az is igaz lesz, hogy ezeket a szélsőbali nemzet akkor le fogja köpni. És a szélsőségek még erősebbek lesznek nélkülük, mint voltak velük.

De tegyük föl, hogy a megszorodott szélsőbal, ha fel is függeszti elveit, azt nem teszi ingyen, mint Tisza Kálmán, hanem olyan concessiókat követel a nemzet részére, melyeket Ausztria és az udvar kénytelen megadni.

Hát képzelheti-e valaki azt, hogy ezen concessiók által már akkor a szélsőbali nemzet ki legyen elégítve, mikor evidens lesz, hogy ezeket a concessiókat az udvar és Ausztria csak kényszerűségből fogják megadni?

Kérdjük, 1867-bei mi adott erőt Magyarországon a közjogi oppositiónak? Mi volt oka annak, hogy a nemzet egy nagy része nem volt megelégedve a Deák Ferencz kiegyezésével?

Az volt az oka, mert tudta, hogy Ausztria és az udvar az 1866-ki háború után kénytelenek voltak kiegyezni Magyarországgal.

Nos, és ha ez a tudat elég volt arra, hogy a nemzet nagy része perhorrescálja a kiegyezést, mennyivel inkább elég lesz majd a jövőbeni szélsőbali politika erősítésére az, majd ha a korona a – s z é l s ő b a l n a k lesz kénytelen concessiókat tenni.

Tessék csak jól meggondolni ezt!

Mert ha a szélsőbali politika, melynek végcélja a Habsburg-ház detronizálása, már odáig erősödik, hogy a korona kénytelen pactálni vele, – akkor a szélsőbali politika már feltűzte a koronára a k o k á r d á t, – s a többi a históriából ismeretes!

És ha azok, a kik a Deák-politika talaján állnak, a szél bal szaporodásának veszélyeit vizsgálják, hát akkor ők ne a tehén tőgye alatt keressék a szarvát. Mert nem ott van.

Nem abban van a szélsőbal szaporodásának főveszélye? (ámbar ezek a veszélyek is elég nagyok), hogy elvadítja a közéletet, fölizgatja a szenvedélyeket, lehetetlenné teszi a parlamentáris kormányzást és törvényhozást: hanem abban, hogy a szélső ellenzék, és állam jogi oppositio mindenütt nem csupán b e l ü g y i, hanem egyszersmind külügyi kérdés.

Meglehet, hogy azon államférfiak, a kik csak a népszerűtlen politikát tartják jó politikának, nem tartják a magyar nemzetet forradalmi nemzetnek, és nem tartják képesnek forradalomra,

Csakhogy ezek azt felejtik, hogy a mai világban már a forradalmakat nem az agit a t Ő r Ő k, hanem a d i p l o m a t á k szokták megcsinálni.

Gondoljon csak vissza gróf Andrássy Gyula, hogy miként szerveztette ő a forradalmat – Bosniában és Hercegovinában?

És azt se felejtse, hogy a forradalmakat sohasem az országgyűlési képviselő-választásokon szokták elsűtni.

Sem olyankor, mikor a katonaság mind itthon van, s pihen a kaszárnyákban.

Egy szóval a forradalmak sohasem olyankor támadnak, a mikor a felső hatalmak epedve várják és el vannak készülve rá.

Hanem mindig olyankor, mikor se epedve nem várják, sem elkészülve nincsenek reá.

És ha valaki a szélsőségek veszélyeit vagy veszélytelenségét mérlegeli, az ne azt vizsgálja, hogy miket beszél a szélbal néhány vezére? – Hanem vizsgálja azt, hogy mi fekszik a szélbali politika lényegében?

Mert a tisztelt vezér urak megtagadhatják annak idején a szélbali elveket, de a nemzet az a része, mely már addig a szélbali politikát bevette, nem a szélbali politikát, hanem a tisztelt vezér urakat fogja megtagadni.

Mert Tisza Kálmán nem azért követhette el az áru-1 á s t, mivel azt ő előtte már mások is megtették: hanem azért, mert még ugyanazt senki sem tette meg ő előtte.

Próbálja meg valaki még egyszer megtenni ugyanazt, miután Tisza már megtette. És tapasztalni fogja, hogy jobb lett volna neki vakon születnie!

A szélsőségek terjedése tehát a mai situációban a lehető legkomolyabb jelenség, melylyel államférfiainknak a legbehatóbban kell foglalkozniuk.

Csakhogy erre sem a szélsőbal parlamenti szereplése, sem a különböző pártsajtó fejtegetései kellő támpontokat nem nyújtanak.

Mert ezek közül egyik sem mondja ki, hogy akármerre menjünk is az országban, azt kell tapasztalnunk, hogy a nemzetben a korona iránti kegyelet és a dynastia iránti ragaszkodás megdőböntőleg apad.

Pedig a magyar nemzet természete dynasticus és tradíciói a monarchiára utalják.

Ez az a szomorú tény, mely a Tisza regime uralmának dicső eredménye!

Ez az az érzés, mely kitepi a nemzet szívéből a hitet és bizalmat ama államférfiak iránt, a kik a mérsékelt politikát hangoztatják.

Ez az az érzés, mely nem remél szabadulást mástól, csak az erőszaktól.

Ezért gravitál a szélső balra.

És ha a mérsékelt politika államférfiai a szélbal rohamos terjedésének symptomáját minden oldalról megvizsgálják, és ha netalán arról kénytelenek meggyőződni, hogy az udvar még ez idő szerint nem akar lemondani arról a kényelemről, hogy olyan miniszterelnököt tartson, a ki lakáj szerepet végez, és olyan többségre támaszkodjék, melynek fölfelé nincs akarata; és ha az udvar netalán nem akarna kibékülni azzal, hogy Magyarország kormánya folyvást a nemzet érdekeinek szempontjából mérlegelte a korona érdekeit s a korona érdekeinek szolgálatában sohase feledkezzék meg a nemzet érdekeiről; és ha a mérsékelt államférfiak folyvást azt az üzenetet kapják, hogy a korona nem avatkozhatik bele a parlament dolgaiba, noha Tisza Kálmán mindenütt a koronát állítja előtérbe, és ha a mérsékelt ellenzék azt akarja, hogy Tisza Kálmán megbukjék, hát buktassa meg alulról; egy szóval ha a mérsékelt ellenzék pirulva kénytelen bevallani, hogy az udvar sokkal parlamentárisabb, mint a mérsékelt ellenzék, – akkor a mérsékelt ellenzék államférfiai nem tehetnek mást, mint hogy mélyen meghajtják magukat az udvar előtt, s aztán szépen szót fogadván, egészen a nemzet felé fordulnak.

És kimondják nyíltan, hogy arra, miszerint a nemzet concessiókat tudjon kivívni a saját érdekében, nem szükséges a nemzetnek a szélbalra menni, mert erre a célra elég erős a Deák politika is.

És ezt annál inkább meg kell tenniük, mert másképen nem is képesek összeegyeztetni dynasticus érzelmeiket és a hazafiságot.

Mert ha a nemzet csak azért megy a szélsőbalra, mert az udvarral szemben nem lát más possibilis politikát, és a mérsékelt államférfiak nem mutatják meg a nemzetnek, hogy ők is első sorban nemzeti politikusok: ez által ők maguk is előmozdítják azt, hogy a nemzet a

szélsőbal felé gravitáljon, és így vétenek leginkább nemcsak a haza, hanem dynasticus érzelmeik ellen is.

Bizonyosra vehetjük, és bizonyosra vesszük is, hogy a mérsékelt politika államférfiai egytől-egyig meg vannak győződve arról, hogy az a gyanú, mely a Tisza-regime alatt a nemzetben gyökeret kezd verni, nem alapos: bizonyosra vesszük, hogy a mérsékelt politika államférfiai egytől-egyig meg vannak győződve a korona alkotmányos érzelmeiről és jóakarataról, mert ha nem volnának meggyőződve, akkor ők maguk is a szélsőbalra mennének azonnal.

De minél inkább meg vannak győződve erről, annál inkább el kell követniük mindent, hogy a szélsőségek terjedésének gátat vessenek.

És ezt nem érhetik el másképp, csak úgy, ha félreteszik a loyaltás álszemérmét, és férfias y i nyíltsággal lépnek a sorompóba.

Fájdalom! a nemzet nagy része szegény, és nagy része corrupálva van. De a szegények közt is lehetnek becsületes hazafiak, a kik a mai kormány és többség udvaronc politikájával szemben, nemzeti politikát követelnek, és ezek épen úgy, mint az ország független és intelligens elemei, valamennyien lelkesen sorakoznának a mérsékelt politika zászlaja alá, ha bizonyosra nyernének arról, hogy ez a politika nem az elposványosodás politikája, s ha biztos reményük lehetne, hogy a mérsékelt politika államférfiai el vannak tökéltve visszaállítani a Deák politikát minden consequentiájával együtt, és ennek érvényt akarnak szerezni lefelé is, fölfelé is.

Ezt várja az ország a mérsékelt politika államférfiaitól, és e várakozás alól senki sem vonhatja ki magát.

Legkevésbbé pedig báró S e n n y e y P á l.

És ha báró Sennyey Pál a nemzet e várakozásának eleget tesz, akkor a nemzet abban a pillanatban megszűnt a báró Sennyeyről forgalomba hozott képtelenségek útvesztőjében tévelyegni.

És ha minden eddigi politikai és lélektani momentum odamódosította báró Sennyey Pált, hogy elfogadva utógondolat nélkül a Deák politikát, lépésről lépésre a nemzeti álláspont felé közeledjék, akkor neki az utolsó consequentiából, mely annak kijelentéséből áll, hogy a Deák politika a Tisza-regime által meghamisított, és hogy Magyarországnak úgy közgazdasági mint közjogi érdekei nem engedik, hogy e politika tovább folyjon, és hogy a nemzet már elég áldozatot hozott arra., hogy végre ő is megérdemeljen egy kis áldozatot, – vissza lépnie nem szabad!

Mert nem egy valódi államférfiúnak igazán ápolt dynasticus érzelme volna ez, hanem egy, az aristocraticus etiquett által előidézett álszemérme a loyaltásnak.

Mert egy valódi államférfi nem azt nézi, hogy mi tetszik a dynastiának, hanem azt, hogy mi használ a dynastiának.

És minden valódi államférfiúnak tudnia kell, hogy a dynastiáknak csak az használhat, a, mi a nemzetnek nem árt.

Mert a mai világban az a meglepőbb jelensége a politikai bölcsészetnek, hogy ma már nem az idealisták hirdetik a respublicát, hanem a – materialista k

És ezek az idealistáknál sokkal veszedelmesebbek.

A valódi államférfiúnak, különösen a magyar és osztrák monarchiákban, ismernie kell a történelmet, és tudnia kell, hogy Magyarország támogatása nélkül Ausztria nem képes egyensúlyt tartani a maga nemzetiségei közt, hacsak a katonai absolutismussal nem, mely azonban a monarchia felbomlását vonná maga után.

És ha Magyarország egységére és támaszára szüksége van a monarchiának, akkor Magyarországon nem szabad olyan politikai iránynak túlsúlyra kerülni, melynek lényege és természetes végcélja forradalom. És akkor minden komoly államférfiúnak olyan álláspontra

kell állni, mely fölfelé ne csak a nemzet elévülhetetlenségét tolmácsolja, hanem képviselje a nemzet erejét is.

És ilyen álláspont csak az eredeti Deák-politika lehet.

Mert ez a politika törvényes biztosítékokat nyújt mindazon dolgok kivívására, melyeket a szélbal csak forradalmi agitációval vihet keresztül.

Báró Sennyey Pál a forradalom után határozott ellentétben állt a legitim, bár meg nem koronázott uralkodóval.

Az uralkodó azt mondta: nincs Magyarország!

Báró Sennyey Pál azt állította: van Magyarország!

És nem lehet nagyobb ellentétet képzelní, mint a nincs – és a van közt.

Ilyen ellentétbe sem báró Sennyey, sem más nem jöhet soha az alkotmányos és megkoronázott magyar királlyal!

És ha a nemzetnek, már 1872-ben, mikor báró Sennyey Pál először lépett actióba, már szüksége volt a báró Sennyey Pál szolid és mély belátású politikai egyéniségére, – mennyivel nagyobb szüksége van arra most!

A nemzet politikai institúciói meg vannak hamisítva.

A kormányból kiveszett az őszinteség és a politikai erkölcs.

A nemzet társadalmi élete átalakulóban van.

A gentry nagy része elpusztult, s helyüket és befolyásukat új elemeknek kell elfoglalni.

A polgári elem még mindig nem tud kellőleg érvényesülni az állam életében.

Az adminisztráció terén még mindig ázsiai állapotok uralkodnak.

Az igazságszolgáltatás lutri. És oly drága, hogy Magyarországon a szegény ember nem kaphat igazságot.

A közjogi viszony Ausztriával egyensúlyt veszített, a dualismus fenyegetve, a paritás üres szó.

Az adózási viszonyok végletekig feszítve, – az állam az adófizetők vagyonának 30%-át confiscálja.

Minden jóra való tehetség tétlenségre kárhozzatva.

A kortespolitika mellőzi a qualification és csak pajtáskodásra és nepotismusra tekint.

Az árvapénzek elsikkasztatnak.

A közmunka-pénzek elpocsékolatnak.

A corruptio a kormányban pártfogóra talál.

A parlament iránti bizalom veszendőben.

A kormány tekintélye elveszett.

A nemzeti elkeseredés és a megsértett nemzeti önérték, mely nem tudja lerázni a Tisza-kormányt, mivel az úgy csontjához sült árulásai által, mint egy Dénaira ing, – a nemzet immár csakhogy ez inget ledobhassa testéről már nem bánja, ha saját húsa is utána szakad, s ezért rohan a szélsőségek karjaiba.

Mert a magyar nemzet olyan, mint a mesebeli oroszlán.

Ha testét meglepik a férgek, és hatalmas körmeivel, és hatalmas fogaival nem képes hozzájuk férni, sem lerázni nem tudja őket, beleveti magát a tengerije, hogy inkább a tenger hullámai közt lelje halálát, mintsem nyomorult férgek által!

És azért van ma nagyobb szüksége a nemzetnek báró Sennyey Pál politikai egyéniségére és államférfiúi jellemére, mint bármikor, mert mindazok a bajok, melyek már 1872-ben mutatkoztak, ma sokszoros mértékben növekedtek.

És ha báró Sennyey Pál meggyőződött arról, hogy az ő posztíója csak a Deák politika talaján lehet erős, akkor ezt a politikát báró Sennyey Pálnak, mindazokkal együtt, a kikkel kezét akar fogni, mindenekelőtt rehabilitálnia kell.

Nem azt kívánja a nemzet báró Sennyey Páltól, hogy mellét verje, mondván: becsületes ember vagyok!

Mert azt mindenki tudja.

A nemzet tudja, hogy Sennyey az udvarnál nem áll kegyben, mert nem alázza meg magát, és senki sem beszél a királylyal nyíltabban, mint báró Sennyey Pál, sőt ő volt az egyedüli, a ki megtakarításokat mert sürgetni a hadsereg keretén belül, – és nem adta fel álláspontját, noha a király neheztelését kelle éreznie.

De a nemzet nem tudja, hogy vajjon nem a büszke aristocrata-e az, a ki az udvar előtt nem áll kegyben? – avagy a bár conservativ, de nemzeti érzelmű államférfi, a ki nem tudja külön választani a trón érdekeit a nemzet érdekeitől.

És ezt a nemzet csak akkor döntheti el, ha báró Sennyey a nemzetnek is elmondja azt, a mit négy szem közt mond el a királynak.

Mert nem azt kívánja a nemzet, hogy báró Sennyey Pál kiálljon és elsorolja mind az ellene intézett rágalmakat, s azok ellen védekezzék.

Ezt a nemzet, nemcsak hogy nem kívánja, de nem is óhajtja látni.

A nemzet csak azt kívánja meg báró Sennyeytől, hogy tudjon érezni nemzetével, és hogy a nemzet is érezhesse, hogy mikor igazságos jogairól és jogos érdekeiről van szó, tehát ezeknek védelmében és kivívásában minden égi és földi hatalommal szemben számíthat báró Sennyey Pálra.

És a magyar nemzet mindaddig nem tér le a törvényes alapról, és sokan azok közül is, a kik ma már a szélbal felé gravitálnak, megállanak és visszafordulnak, [mihelyt oly férfiakra számíthatnak, mint báró Sennyey Pál.

És csak akkor rohannak a szélbalra valamennyien, ha elhagyatnak azok által is, a kiket követni akarnának.

Még mind meg vannak az országban azok az elemek, melyek egykor Deák táborában voltak.

Tudtak várni Deákkal, tudtak dacolni Deákkal, és tudtak engedni Deákkal.

És a dynastia, mely 15 évig nem akart szóba állani Deákkal, Deák Ferencznek köszönhető a magyar nemzet szeretetét, és Magyarország koronáját,

Ma pedig maguk az udvari emberek bizonyos lenézéssel szólnak KSennyey Pálról, inert azt mondják róla, nincs a nemzetben positiója!

És most végezhetjük azon, a min kezdtük.

Valamint a nemzetnek nem lehet célja, hogy ő folyvást tévesen ítélje meg báró Sennyey Pált, úgy báró Sennyey Pálnak sem lehet az a célja, hogy ő folyvást csak érdekes és mysticus alak maradjon.

Elsoroltuk, a mennyire tudtuk, a politikai és lélektani motívumokat, melyek eddig a kölcsönös félreértések okai voltak, – s rámutattunk a módra, mely által a kölcsönös félreértéseknek egy szer-mindenkorra véget lehet vetni.

És akkor nem fog beszélni többé se conservativ politikáról, se ultramontánságról, se aulicus érzelmekről, se centralizációról senki, s a ki beszélni akarna, kinevetik!

És ha gróf Andrassy Gyula még eddig mindig útjában állhatott báró Sennyey Pálnak, – most, ha báró Sennyey Pál akarja, nem állhat útjában többé.

Mert Andrassy Gyula, a ki a népszerűségnek köszönhetett mindent, ma azt a tant állítja fel, hogy csak a népszerűtlen politika lehet jó politika.

Báró Sennyey Pál pedig, pozsonyi választása alatt tapasztalható, és talán először érző életében, hogy mily becses, drága és édes az a férfias, szolid, és hosszú évek küzdelmei által kivívott népszerűség!

És talán érezte, hogy a ki a népszerűséget nem a kártyán nyert pénz gyanánt kapja, hanem faradul inas munkával szerzi meg, az jobban is tud arra vigyázni!

Mert nincs, és nem lehet fölemelőbb semmi sem a földön, mint egy nemzet szeretete; egy nemzet bizalma!

Rang, méltóság, udvari kegy, – eltörpülnek ezekhez képest.

Most mind a kettő fel van ajánlva báró Sennyey Pálnak!

Fogadja el!

Gróf Szapáry Gyula.

Kívülről nézni a Tisza-kormányt és pártját, annak a ki nem bihari mameluk, – szörnyű látvány.

De mennyivel borzasztóbb látvány ugyanezt nézni – belülről.

Gróf Szapáry Gyula nézi, látja kívülről, belülről.

És irigylí Paulert, a ki folyvást poroltatja magát, s nem lát, mert folyvást hintik a port a szemébe.

Irigylí Kemény Gábort, a kinek mindig az volt a tulajdonsága, hogy az erdőtől sohasem látta a fát.

Irigylí Szende Bélát, a ki látta Krassó- és Szörény megyét, és ehhez a látványhoz képest minden más látvány sífli.

Irigylí Trefort Ágostont, a ki csak a láthatatlan kezekkel törődven, nem törődik semmi láthatóval.

Irigylí Ordódyt, a kit azzal a jelígevel tettek ministerré, hogy– vakulj magyar!

Irigylí mindezeket, mert ezektől nem kérnek pénzt, hanem ezeknek adnak.

De mit tegyen gróf Szapáry Gyula, a kitől mindenki pénzt kér, s a kinek látni kell, hogy mire és hova megy a pénz! Látni a deficit szemüvegén keresztül, mely tudvalevőleg borzasztón józanító, és nem tűr meg semmiféle rózsa színt, hanem csak ridegen a rideg valót mutatja.

Hát bizony ilyen posztíóban legkevésbé sem leket csodálni, ha gróf Szapáry Gyula koronként olyan lelánczolt Prometheusnak érzi magát, a kit egyfelől Czerberus ugat, másfelől a kétfejű sas rág.

És ha megvillan lelkében a vágy: aussí niöcht!

Mert mind szép beszéd az, hogy a kormány szilárdan áll, hogy a szabadelvű párt erős és hatalmas, hogy a habarék nem képes megbuktatni Tiszát, és hogy a szélbal, akárhogy erősödik, nem árthat a Tisza kabinetnek!

Mind szép beszéd ez, és talán az ís igaz, hogy az udvar nem akarja elejteni Tisza Kálmánt, mert Tisza Kálmán egészen az udvar kedvéért áldozta fel népszerűségét, a mi pedig egy szelíd hazugság, inert Tisza Kálmán nem az udvar kedvéért, hanem a saját becses énje érdekében adta el a hívő nemzettől csalárdul aquirált népszerűségét. És nem áldozat volt az Tisza Kálmán részéről, hanem vásár, a miért Tisza Kálmánt az udvar már – kifizette.

De bár mind nagyon szép beszéd ez, mégis csak olyan ez a szépség, mint a szép alma, mely kividről ragyog az egészségtől, belseje pedig férgekkel van tele. És ezek a férgek mindig jobban szaporodnak, mindig többet esznek, s végre az almából – habár kívülről még mindig frisnek és épnek látszik, – nem marad más, csak a héjja. És ha egyszer ez ís keresztül lyukad, – akkor a kutyának sem kell.

Mert igaz, hogy a kormány erős, mert – többsége van. De milyen ez a többség? – Nincs abban két ember, a ki meg volna elégedve a kormánynyal. Még maguk a bihari mamelukok ís desperátus pofákkal biztatják egymást, hogy »csak szorítsuk, az angyalát! mert ha a kormány megbukik, nekünk ís végünk van.« És csak az a szerencse, hogy mindenkinek van egy kis ügyeस्कéje, bajocskája, perecskéje, adócskája, és mindenekfelett – adóssága, és így csak lehet velük beszélni, ámbátor desperátus pofiival. Az egyedüli, a mi a bihariakat még lelkesíteni képes, az a szélbal terjedése. Mert alig várják, hogy odamehessenek. De azért nem bánnák, ha egy kis absolutismus alatt ís a Tisza-kormán v támaszai lehetnének. Így Csernátony, a ki folyton a respublicáról ábrándozik most ís, ő ís csak zsebrevágja a kormány udvaronc talpnyalásának politikai hasznocskáját és ámbár csak a carambólban találja minden szabadelvű multságát, mégis csak ott szeret ő settenkedni a hatalom körül, miközben Jókai

már nem tudja, mit csináljon és éppen azért mindenre kész. Osztráknak közös hazafiságot, magyarnak szélbali politikát hirdet, – és Tiszától engedi támogatatni magát. Miközben a kormánypárton Falk Miksa a legnagyobb potentát, habár a bihariak senkit sem gyűlölnék úgy? mint Falkot, és nincs olyan nap, a hol össze ne szidják Krisztusát, Jehova ját a »bitang zsidónak.« És hiába igyekezik György Endre, szövetségben Péchy Tamással, bosszút állni Falkon, és leleplezni a »Pester Lloyd« csodás magatartását a pénzügyi és vasúti politika terén, – nincs megengedve, mert akkor meg Falk tehetne olyan leleplezéseket, melyektől a bihari mamelukok fogai vaczognának. És hiába támad, émelygés az intelligentia bizonyos fokán álló kormánypártiakban, mikor Baross Gábor emészthetetlen ostobaságait kénytelenek hallgatni a conferenciákon mégis kénytelenek elfogadni Baross propositióit. És ha az öregebb urak látják grassálni a fiatal óriásokat, hiába nézik gúnymosolylyal az egész delegatiót, a pénzügyi bizottságot, – mert akárhogyan nézik is, ezeknek így kell lenni. És holnapig folytathatók ezt a rajzot a dicső kormánypártról, melyben csupa áskálódás, gyűlölség, irigység, és személfelvétség uralkodik, s melyet csak az tart össze, hogy: ha Tisza bukik, nekünk is végünk! – íme ilyen az erős kormány-párt, – és ezt legjobban kell látnia a pénzügyminiszternek. Mert ő neki kell gondoskodni a pénzről. A pénz pedig minden. – Ez a hatalom, ez a többség, ez a tudomány, ez a politika! – Pénz, pénz, pénz! – És van 40 millió – deficit.

És az is igaz, hogy a habaréknak nem tudja megbuktatni Tisza Kálmánt, mert szegény habaréknak sem pénze nincs, sem népbolondító jelszavai nincsenek. De azért az is igaz, hogy mégis csak a habaréknak az, mely az ő soraiban látja az ország legtöbb nagy tehetségét, független és szolid jellemét és kapacitását. És bizony akármilyen szomorúnak találja is a mameluk a habaréknak helyzetét, mégis lehetnek olyan pillanatok, a mikor megszállja valami leküzdhetetlen ábrándozás, és elgondolja, hogy mi is lenne csak akkor, ha véletlenül az a mindenki által gúnyolt és üldözött habaréknak kerülne a kormányhatalomra, az ő nagy tehetségeivel, kapacitásaival és szép jellemeivel. Hej! és ilyenkor a mameluk maga is beleképzelvén magát az új situációjába, látni kezdi a különbséget az akkori és a mostani situáció közt. Akkor bezzeg nem Beöthy Aldzsi volna az, a ki a klub életet összetartaná, hanem nagy tervek, lelkesítő törekvések. Akkor a többség nem pirulva nézne minisztereire, hanem büszkeséggel, – és volna a többség egyes tagjainak is becsülete a nemzet előtt, és nem volna szükséges főispán, kormánypénz és rendőri fedezet, hogy a választók előtt megjelenni merészelhessenek. – De csitt! – ez mind csak ábránd! – Ha Tisza Kálmán megtudná!

– És a mameluk ijedten riad fel a szép álomból. De hát hiába! – mert az ilyen szép álmok keresik ám az ismételtetést, és talán gróf Szapáry Gyula maga is érzi, hogy az álmok sokkal szebbek a rideg valónál!

És ámbár az is igaz lehet, hogy ez idő szerint az udvar még nem akarja elejteni Tisza Kálmánt, – de hát ki tudja, meddig fog tartani ez? Most a szélbal még hasznos szolgálatokat tesz Tiszának, mert sem elég erős, sem elég gyenge. Lehet vele taktikázni. De történnék csak valami non putarem, és üsse meg az emberek orrát egy kis forradalmi szag, – bizony megtörténhetik, hogy az udvar nem az abszolutizmus, hanem az alkotmányos politikában keres segítséget és akkor mi lesz a Tisza-kabinetből?

Mindezek a gondolatok tehát, cumulálva a 40 millió deficittel, elég alkalmasok arra, hogy gondolkozóba ejtsék gróf Szapáry Gyula pénzügyminisztert, a kiből három főtulajdonság dominál: hogy szeret miniszter lenni; van merészsége a conspiratiókra; és hogy bízik a szerencsében.

És hogy gróf Szapáry Gyula byzni mer a szerencsében, ennek oka talán az, hogy abból az ágból, melyhez tartozik, ő az egyedüli szerencsés Szapáry, noha talán nem is hallotta azt a regét, mely a nép száján erről a Szapáry ágról kereng Heves megyében. A mi különben egészen természetes.

Mert hogy a nép száján a nagycsaládokról mindig kering valami rege, – az nemcsak Magyarországon, hanem másutt is szokás.

És különösen ott, ahol a nagy családok elpusztulnak és tönkremennek.

Ilyenkor mindig az a monda támad, hogy azon a családon átok ül valamelyik ősüknek bűne miatt, és az átok nemzedékről nemzedékre száll.

Ilyen monda él a nép száján a Szapáry családról is.

E szerint a Szapáryak egyik őse nagy dynasta volt. És volt neki egy testvér-öccse, aki olmtüzi kanonok lett. Ez a kanonok adós volt sok ezer forinttal egy pozsonyi zsidónak, a kinek kilencz gyermeke volt. A kanonok egyszer hazajött, és a zsidó megtudta, ezt. Elment hozzá és kérte a pénzét. Ebből szóváltás támadt, és a kanonok bátyja, a büszke mágnás, aki nem tűrte, hogy neki visszafeleljenek, lelőtte a zsidót. A zsidó meghalt. És temetésén a kilencz árvával maradt özvegy a levegőbe szórta, a hamut és átkot mondott a Szapáry családra.

Így regéli a nép, – és persze az egész rege a népköltészet birodalmához tartozik, és hogy mégis folyvást tartja magát, talán az okozza, hogy gyászos véletlenségekből csakugyan fordultak elő megdöbbenő szerencsétlenségek a Szapáry családban.

Így a gróf Szapáry Gyula testvére, aki Auersperg hercegné volt, – ruha meggyulás következtében megégett.

Fiát, berezeg Auersperg Vilmost, Kolowrat gróf párbajban agyonlőtte Prágában.

Gróf Szapáry Gyula egyik bátyja, Imre, Jászberényben egyik tisztje (Tóth Ferencz) által orozva lövetett agyon, – és ennek neje: báró Rudics Nella, Kis-Kígyóson beleesett egy nyitott pinczébe, ennek következtében halt meg.

És mikor magán gróf Szapáry Gyuláin a múlt évben az a kellemetlenség esett meg, hogy egy pár földteher-mentesítési kötvénynek éppen rossz időben történt eladása, miatt kényes situációba került, sok embernek eszébe jutott a nép száján keringő néprege.

De gróf Szapáry Gyula nemcsak ama. eset kellemetlenségeit heverte ki, hanem kiheverte még egy nagy és veszélyes idegbetegségét, és így neki semmi oka sincs kételkedni abban, hogy neki szerencséje van, és hogy ő bátran bízhatik a szerencséjében.

Bízhatik a szerencséjében mert íme, ő, aki Tisza Kálmán nemcsak kidobott a belügy miniszterségből, (ámbátor gróf Szapáry Gyula, már 1874-ben, a választási reform tárgyalása alatt contactust tartott Tisza, Kálmánnal és izeneteket váltottak egymással.) hanem még azután is három éven át hallani sem akart arról, hogy bevegye őt kabinetjébe, – s íme ő, anélkül, hogy valami nagy dolgot tett volna értté, odajutott, hogy Tisza Kálmán ő rá szorult, s kérve kérte, hogy lépjen be kabinetjébe pénzügyminiszternek.

És azt is csak a szerencséjének lehet betudni, hogy habár Tisza Kálmán a múlt esztendőben egymásután hagyta bukni a gróf Szapáry pénzügyi javaslatait, és még a kis ujját sem mozdította meg azok érdekében, gróf Szapáry Gyula még sem bukott meg javaslataival, sőt állásában még inkább megerősödött.

És az plane már a legnagyobb szerencse, hogy a rente éppen gróf Szapáry Gyula pénzügyminisztersége alatt érte el legmagasabb emelkedését, és ezt a mamelukok lelkesen tulajdonították a gróf Szapáry Gyula érdemének, s annál jobban lelkesültek értté, mert akármennyi pénzt kértek tőle, ő sohasem panaszkodott, sohasem jajgatott mint Széll Kálmán, hanem ha pénz kellett, tudott adósságot csinálni, – s mondák: íme ez a valódi pénzügyminiszter! – Ilyen kell nekünk!

Gróf Szapáry Gyula tehát bátran bízhatik a szerencséjében, és pedig annál inkább, mert úgy látszik, nem bolondul bízik benne, hanem kellő észszel és mérséklettel.

Mert íme, annak daczára, hogy a szabadelvű párt minden eddigi pénzügyminiszternél jobban ünnepli őt, – ő mégis mindent elkövetett, hogy átengedhesse helyét – Széll Kálmánnak, maga pedig megelégedjék a közlekedési , miniszterséggel, melyhez – mint egykori közlekedési államtitkai, – kétségkívül többet ért, mint Ordódy Pál.

És mivel gróf Szapáry Gyula nem bolondul bízik a szerencsében, hát nagyon természetes, hogy igyekszik az orránál tovább látni, és van benne annyi előrelátás, a mennyi elegendő annak megítélésére, hogy azt a honmentő politikát, mehet a Tisza-regim folytat, nem lehet csinálni sokáig.

És ha gróf Szapáry Gyula elég okos ezt előre látni, akkor viszont semmi sem természetesebb, mint az, hogy egy csöpp kedvet sem érez magában arra, hogy ő is végképen lejárja magát a Tisza-kabinettel, hanem gondoskodik arról, hogy ha már a Tisza-kabinetnek okvetlenül le kell járnia magát, (s ezen gróf Szapáry Gyula nem segíthet,) hát akkor nem vele, hanem nélküle járja le magát végképen.

És így történt, hogy mikor a Tisza-kormány officiózusai, összhangban a szélbali lapokkal, valóságos kannibáli dühvel és gyűlölettel támadták, rágalmazták és piszkolták a habarékot, ugyanakkor gróf Szapáry Gyula váratlanul csak kimondja az országgyűlésen, hogy a pénzügyi helyzet komoly, azon a kormány és a többség a habarék támogatása nélkül nem segíthet, – emellett a külügyi helyzet is aggasztó, és a szélsőségek terjedése is fenyegető.

Egy szóval gróf Szapáry Gyula csupa olyan dolgot jelentett ki, melyek a legélesebb támadást képezik a kor many és a többség ellen, és egy miniszter szájából adnak igazat a habarékpárt politikájának.

Persze volt e kijelentés után meglepetés és ijedelem. A taktika nagy mestere mindent elkövetett, hogy parírozza.

De eleinte nehéz volt.

Mert a desperátus pofájú mamelukok szidták Szapáryt mindenfelé és vádolták árulással és perfidiával.

Másrészt azonban erőltetett jó kedvvel hirdették, hogy gróf Szapáry csak azt mondta, a mit Tisza akart, hogy mondjon.

És ők maguk kiabálták, hogy Szapáry felhívása csak t ő r a habarék számára! – És csaknem ők figyelmeztették a habarékot, hogy valahogy ebbe a törbe bele ne lépjen.

Soha komikusabb situáció nem volt, mint ez.

A beavatottak közül mindenki tudta, hogy Szapáry közölte ugyan azt a szándékot Tisza Kálmánnal, hogy fel fogja hívni a mérsékelt ellenzékét az egyesülésre, de mivel Szapáry megtette már ezt a múlt évben is, nem tartotta szükségesnek még az alakot is közölni Tiszával, amelyben e felhívást ujjal megakarja tenni.

És a felhívásnak nem lényege, hanem alakja és indokolása volt az, a mi a kormány intimusait felbőszíté, mert a nagy szervezkedési humbug után ez az alak és ez az indokolás semmi egyebet nem jelentett, mint desavouálását a kormány és a szabadelvű párt létjogának és ebben kimondatott az az ítélet, hogy a helyzet feladataival ez a kormány és ez a párt nem tud megküzdeni.

És ha ez kemény Ítélet, még keményebbé válik a pénzügyminister szájából, a ki nemcsak a kormány, hanem a többség politikájának is competens byrája.

Érezte is ezt a kormánypártban mindenki, és csak azt nem tudta, hogy van-e conspiratio Szapáry Grvula gróf és a habarék közt, vagy nincsen?

És szaglászta napokon át, mint a vizslák, mialatt Tisza Kálmán demonstrative kereste a barátságot Szapáry val, (a kit pedig inkább szeretett volna megfojtani egy kanál vízben), csakhogy a megrémült mamelukok azt lássák, hogy Tisza és Szapáry közt semmi feszültség nincs, hanem ellenkezőleg a legnagyobb egyetértés uralkodik.

És mikor lassankint meggyőződtek arról is, hogy Szapáry gróf és a mérsékelt ellenzék közt semmiféle conspiratio nincs, és így gróf Szapáry Gyula ezúttal, ha akarná sem lehetne abban a helyzetben, hogy valamint egykor őt lökte ki Tisza, akként lökje ma ő ki Tiszát a kabinetből, szép csendesen megnyugovának, és nem törték a fejüket többé azon, hogy hát tulajdonképen miért is tette meg gróf Szapáry Gyula azt, a míg megtett?

Pedig hát ez nem olyan érdektelen dolog, hogy egy kis fejtörést meg nem érdemelne, – s különösen akkor, ha nem is nagyon sok fejtörés kell hozzá, hogy valaki a nyitjára akadjon.

Az egész dolognak a nyitja pedig az, hogy gróf Szapáry Gyula nemcsak nagyon jól érzi, hanem nagyon jól is tudja azt, hogy a jelenlegi kormányban és kormánypártban nélkülözhetetlen.

És ha gróf Szapáry Gyula ezt érzi és tudja, akkor épp így érzi és tudja azt is, hogy ha valaki, hát ő van hivatva arra, hogy legyen bátorsága a maga feje szerint is o·ondóik ózni és cselekedni.

Különösen akkor, ha ő ezáltal nem veszthet, hanem csak nyerhet.

És azt is éreznie kell, hogy ő nem veszthet, hanem csak nyerhet azáltal, ha ugyanakkor, mikor a kormány és a többség kénytelenek támogatni őt, ha ugyanakkor ő nem identificálja magát a kormánynyal sem a jelenlegi többséggel, hanem kinyújtja kezét az ellenzék felé is.

Ennek természetes következménye az, hogy ezáltal gróf Szapáry Gyula nemcsak a jelenlegi helyzetben possibilis, hanem possibilissé válik esetleg egy új combinatioban is.

És okos ember az ilyen chanceokat sohasem szokta eldobni magától.

»Was kann mir g'sche'n?« kérdi Szapáry, – és ha a budgetben is oly nyugodtan zárhatná le a mérleget, mint a hogy ő e kérdésre megfelelhet magának, akkor Magyarországon nem lenne deficit.

És mikor Szapáry Gyula gróf, fölhasználván mindenben a kormány és a többség támogatását, elég ügyes és eszély és kijelenteni, hogy ő nem bízik sein a kormányban, sem a többségben, – ez által gróf Szapáry nemcsak hogy semmit nem koczkáztat, hanem ellenkezőleg nagyon kitűnő mulatságot szerez magának.

Mert kaczagva szemlélheti, hogy a mamelukok és officiózusok, fogcsikorgatva ugyan, de azért mégis kézzel-lábbal miként igyekeznek bebizonyítani azt, hogy gróf Szapáry Gyula milyen helyesen és milyen bölcsen cselekedett, és hogy mennyire correct és tapintatos az Tisza Kálmán és az ő kormánya irányában!

És a pénzügyminiszter, a kitől mindig csak pénzt kérnek, sohase mulasson?

Kivált ha ebből nem ő rá, hanem csak Tiszára nézve lehet – ne mulass!

Samassa József,

Az egri érseki széknek nemcsak az a külön privilégiuma van meg, hogy közjog szerint az egri püspök a király negyedik fiának a nevelője; hanem úgy látszik, van egy külön tradíciója,

Dobó István fészkeiben könnyen sasokká válnak azok is, a kiket csak pápista várják gyanánt tesznek oda.

És ezek a sasok nem kétszínűek, sem kétféjűek.

Volt egy egri püspök. – T e l e k e s i. Ez, mikor Rákóczy elfoglalta Egert, Rákóczy Ferenczhez csatlakozott.

Mikor aztán Rákóczy Ferenczet levették és Rákóczy Ferencz bujdosó lett, akkor a bécsi udvar Telekesit fölfüggeszté és hűtlenségi pörbe fogta.

Telekesi nem mondta önvédelmében azt, hogy a papnak is lehet meggyőződése és a püspök is lehet nemzeti főpap, – hanem azzal védte magát, hogy a püspöknek mindenekelőtt kánoni kötelességei vannak. A püspök mindenekelőtt pásztora a nyájnak. És a hol a nyáj van, a pásztornak is ott kell lenni. Mert a pásztor a nyáját nem hagyhatja el.

Így védte magát Telekesi az ő hűtlenségi pörében, és e pör, mint legfőbb fórumhoz, áttétetett a római curiához.

A római curia az egri püspöknek adott igazat és a bécsi udvar, mely két évig húzta-halasztotta a pör elintézését, kénytelen volt Telekesit visszahelyezni püspöki székébe.

Míg a hűtlenségi pör folyt, addig Telekesi Szarvaskő várába volt internálva.

Eger közelében Fel-Német mellett fekszik Szarvaskő vára. Rengeteg erdők sziklás bérczetűjén; benézve Borsodba, és a szomszéd vármegyékbe. Egykor hatalmas lovagvár. Ma már csak dűledék rom.

Innen vonult be Telekesi Égerbe, hogy elfoglalja püspöki székét. És bevonulása diadalmenet volt. Az emberek eléje mentek Szarvaskőig, – kifogták lovait, virágokat szórtak útjába, és sírva csókolták ruháit.

Azóta nagyon vigyáztak, hogy kit ültetnek az egri püspöki székbe, mely a múlt század végén érseki székké emeltetett.

De ez a szék meg van babonázva.

Még mindnyájan emlékezhetünk a jó Bartakovics Bélára. Ártatlanabb embert képzelni alig lehetett ő nála. Csaknem ráillett az a szó, hogy: jámbor!

Ki hitte volna, ki tette volna fel ő róla, hogy kis hijja, hogy neki is hűtlenségi port nem akasztottak az érseki keresztjére?

És mégis úgy volt.

Mikor Szcitovszky primas arany miséjét tartotta, akkor még Magyarországon abszolút uralom volt.

Az esztergomi új bazilika nem rég épült fel; a réginek helyébe épült, mely összeomlott.

Az összeomlott régi bazilika homlokzatára egy latin distichont írtak fel, melynek értelme az volt, hogy: habár romokban vagyok, mégis feltámadok.

Tarnen resurgam!

És mikor a primas aranymiséjét tartották, nagy ünnepély volt Esztergom városában.

Ott volt maga a fiatal császár képviselője is, és vele a főherczegek és udvari méltóságok.

És ott voltak az ország főpapjai is, köztük az egri érsek.

A. nagy ebéd a primásnál volt, és jelen volt a császár képviselője is a főherczegekkel.

Ki hallott valaha toasztot olyan ebédnél, melyen a császár is jelen van?

Nem hallott még ilyet senki soha!

Mert a kit olyan ebédre hívnak, a hol az uralkodó is jelen van, az olyan vagy tudja már,

vagy ha nem tudná, megmondják neki, hogy mit követel az udvari etikette.

És a hideg majd kilelte az esztergomi prímást, meg a főpapokat, meg a főhercegeket, mikor egyszerre csak az ebéd közepén poharat vesz kezébe az egri érsek, aztán feláll és toasztírozni kezd.

Hát még a toaszt!

A jó öreg érsek eldeklamálta mindenekelőtt azt az esztergomi régi bazilika homlokzatának feliratát, s aztán igaz hűséggel, de lángoló hazafisággal kerekítette ki azzal hogy most Magyarország régi alkotmánya is romokban hever, hanem erre is el fog érkezni a feltámadás! – És kérve az uralkodót, hogy támaszsa fel, lelkesen éltette őt.

Kriptai csönd támadt az egri érsek toasztja után. Mindenki a tányérjába bámult, és senki sem mert egymás szemébe nézni.

Csak az egri érsek volt nyugodt, – mert érezte, hogy igazat mondott, és nagy kötelességet teljesített.

Aztán pecsétetes levelet kapott Bécsből, s Rechberg miniszter kérte tőle a toaszt hiteles szövegét.

Bartakovits leírta és hódolattal elküldte Bécsbe.

Néhány hét múlva azt kapta válaszul, hogy most az egyszer nem kap választ, csak annyit, hogy az uralkodóház tagjainak jelenlétében nem szabad toasztírozni senkinek.

Ha nem tudta, tanulja meg.

A jó pap holtig tanul.

És mikor egy császári főherceg, a ki Magyarország katonai kormányzója volt, nemsokára ez eset után Hevesmegyében utazott, és tiszteletére kirukkolt a papság, élén az egri érsekkel: a főherceg minden kanonokot megszólított, csak az érsekhez nem szólt.

Csakhogyan vannak helyzetek, mikor az ilyen dolog nem megalázás, hanem a legnagyobb kitüntetés.

És mikor a hatvanas években erőszakkal szedték és hajtották be az adót, az egri érsek odavágta a végrehajtónak érseki arany keresztjét, s azt mondta neki: »vidd el és add el, és fizesd adóba!«

És a végrehajtó nem mert hozzányúlni az érseki keresztnek.

És mikor Bartakovics Héla meghalt, és Magyarország már alkotmányos uralom alatt állt, mindenki kíváncsi volt, hogy kit nevez ki egri érseknek a magyar kormány?

Nemsokára megjött a kinevezés. És az egész ország meglepve olvasta e nevet: – Samassa József.

Még 1869-ben egyszerű egyetemi tanár, 2000 forint fizetéssel. Ugyanazon évben orsz. képviselő. Majd osztálytanácsos a kultus-minisztterban. 1871-ben már szepesi püspök, – és 1873-ban egri érsek!

Ehhez hasonló emelkedést még nem láttak az emberek soha! – Ilyen szédítő gyorsasággal csak Bonaparte Napoleon emelkedett.

Hogy lehet valakinek ekkora szerencséje? Ezen tűnődtek papok és világiak.

És nem tudták, hogy Samassa Józsefet ez a nagy szerencse jobban megilleti, mint akárkit.

És mert ezt nem tudták, megnyugodtak abban, hogy Deák Ferencz és Horváth Mihály protectiója okozta azt.

Azóta hat év múlt el, s ez idő alatt az egri érseket a nemzet csak egyszer látta nyilvános alkalommal szerepelni.

Szomorú szerep volt. Deák Ferenczet kellett eltemetni.

Igaz, hogy ezelőtt és ezután gyakran olvashatták az egri érsek nevét nagy adományok és bőkezű adakozások után, – de hát egy katolikus főpapnál a közönség az ilyet nem igen tartja evidentiában. Van elég pénze! azt mondják, – hát mire költsön, ha még ilyenre sem ad? –

Vannak ugyan, a kik noha katolikus főpapok, és talán kevesebbet is áldoznak humánus és

közcélokra, mint Samassa József, és mégis minden egyes adakozásnál országos elismerésben részesülnek, – persze csak a hírlapok által. Hanem hát Samassa József sohase értett ahhoz, hogy a hírlapok az ő dolgaival foglalkozzanak. Ő sohasem értett sem a kis események kizsákmányolásához, sem a kicsinyes emberek megnyeréséhez. Ő, mint később kitűnt, csak a nagy események közt tud tényezővé válni, és csak a nagyobb szabású jellemeket tudja magához kötni. Hízlegéssel és udvarlással sem őt nem lehet meghódítani, sem ő nem tud meghódítani senkit. És innen volt, hogy mikor érsek lett, tulajdon papsága sokáig nem tudott rokonszenvezni vele. Sok malitiát követtek el az érsek ellen, – de végre beleuntak. És valószínűleg bele fognak unni a malitiákba ama főpapok is, a kiket sokáig bántott, hogy Samassa József parlamenti úton emelkedett az érseki székbe, s mikor érsekké lett, parlamentáris múltját nem felejtette el.

Ama hat év alatt azonban, mely alatt a nemzet csak a Deák Ferencz temetésén látta az egri érseket, a ki Deák Ferencz barátságának köszönheti az érseki széket, – ama hat év alatt Magyarországon nemcsak Deák Ferencz holttestét temették el, hanem temetni kezdték szellemét is!

*»Mert szellemét hajh! he nem balzsamozták,
És ezzel íme romlását okozták!«*

*»A férgek, kik holttestét nem rághatják,
Ím megtámadták művét, szellemét.
Rút lakoma! s még fogukat mutatják,
S rá vigyorognak, – van belőle még!*

*Mátyás király múltával így levének
A fekete seregből gyászvitézek,
Kik a hazát, kit védtek hősíleg,
Rabolni kezdték szolgalelkűleg.«*

És hol voltak azok, a kik sírva és lehajtott tóvel mentek az országos gyász sötét órájában Deák Ferencz koporsója után? Hol voltak azok, hogy tiltakozzanak Deák szellemének eltemése ellen? Hány nagynevű főpap volt, a ki Deák életében erős oszlopa volt a Deák politikának, és hány volt ezek közt, a ki nem sietett hódolni a renegátnak?

És így történt, hogy a főrendiházban a kath. püspökök már csaknem egy kategóriába estek a főispánokkal. Kivételt csak maga az esztergomi érsek képezett, a ki nemcsak Ő Felsége előtt mondta ki minden alkalommal a maga véleményét, hanem a kormánynyal szemben sem titkolta el. De jött egy váratlan esemény, és az esztergomi érsek nem állt többé egyedül. Mert melléje állt az egri érsek is.

Samassa József, a kit hat év alatt már szinte elfelejtettek, egyszerre macára vonta a nemzet figyelmét.

Mert ő, a ki eltemette Deák Ferencz holttestét, tiltakozott az ellen, hogy Deák szellemét is eltemessék.

És fölállt a főrendiházban, mely már nem tekintetett másnak, mint a főispánok kaszinójának, felállt a főrendi házban, hogy mint templomban az oltári szentséget, úgy mutassa fel Deák szellemét.

És az emberek, a kik addig nem tudták megérteni^ hogy miért emelte Deák Ferencz Samassa Józsefet az egri érseki székbe, – most kezdték egyszerre csak megérteni azt.

És mondták: mi nem tudtuk, hanem Deák Ferencz tudta, hogy kit tesz meg érsekké!

Mert az egri érsek nemcsak jó hazafi; – hanem egyszersmind férfi.

Az egri érsek bátor fellépése, melyben nemcsak bátorság, hanem mély államférfiúi felfogás

és concepció is nyilatkozott, mert a legékesebb szónoki formákban ő állította először a nemzet és a korona elé azt, hogy a Deákpolitika megszegése szükségképpen a szélsőségek karjaiba kergeti az országot, és megújulnak a múlt századok küzdelmes és fáradalmas korszakai, – tehát az egri érsek fellépése nemcsak a nemzetre volt nagy hatással, hanem meglepte az udvart, is mert Bécsben ilyen dologra nincsenek elkészülve soha.

A nemzet tapsolt, – de bizonyos körök pisszegtek.

És a kik a pisszegők közé álltak, azokat siettek kitüntetésekkel halmozni el.

Szerencse, hogy nem volt minden püspök valóságos belső titkos tanácsos!

De Samassa József nem olyan anyagból van gyúrva, hogy őt » l e c z k é k k e l « oktatni lehessen.

És alig telt el egy félév és a nemzet megismerte az egri érsek levelét, melyet Treforthoz intézett.

E levél hetekig tartó országos hatást tett, az egri érsek a magyar klérus egyik legkimagaslóbb alakja lett. Sőt népszerűsége túlszárnyalta minden magyar főpap népszerűségét. Sújtóbb vádiratot még nem kapott a Tisza-regim, az egri érsek levelénél. És az ország formailag alig olvasott szebb irodalmi alkotást, mint milyen e levél volt

A komoly érvek, mély bölcsészeti eszmék, pozitív politikai igazságok, lapidáris tömörséggel egyesültek benne. És mindezeknek keretét szolgált egy igazi aristophanesi satyra. mely a polémiában szegény Trefortot örökre nevetségessé tette.

És a kormánypárti lapok, melyek először tomboltak az egri érsek ellen, utóbb a tehetetlen dühben nem tehetvén egyebet, szokásuk szerint az egri érseket is rágalmazni kezdték.

Ráfogták, hogy hálátlan volt Trefort irányában.

És ezzel arra czéloztak, hogy Samassa Józsefet Trefort nevezte ki egri érsekké,

Pedig abban, hogy Samassát Trefort nevezte ki egri érsekké, Samassa József nem Trefortnak tartozik hálával. Ellenben Trefort Ágoston abban, hogy miniszterré lehetett, egyenesen Samassa Józsefnek lehet lekötelezve.

És ma már, mikor az egri érsek a legnépszerűbb magyar főpap, és mikor a nemzet Eger főpapjának nemcsak férfias jellemét, hanem lánglelkét is megismerte, – ma talán nem lesz érdektelen megismertetni ama momentumokat, melyek ép oly jellemzők Samassa Józsefre, mint a mily jellemzővé teszik páratlanul gyors emelkedését, Samassa József bars megyei vagyonos családból származik, – s bár a család eredete olasz, de már nagyon régen magyarrá lett, és ma már minden csepp vér, mely e család ereiben kereng, magyar. Erős és tartós faj. Az érsek atyja még ma is él, és az érsek gazdasági ügyeit vezeti. Testileg teljesen rugékony, kedélye fris. És energiája páratlan.

Az érsek életének legnagyobb részét tanársággal tölte. Sok kedves tanítványa volt, – és már számos derék magyar papot nevelt. De mindegyik közt legkedvesebb volt a nagytehetségű és minden előnyökkel megáldott Szmrecsányi Pál, a kit, mikor egri érsek lett, titkáruul vett maga mellé, s a ki azóta is állandón kedvence maradt.

Samassa József eleinte Szombathelyen, később a pesti egyetemen volt a theologia tanára. Mint tanár általános sensatiót keltett egy latin röpiratával, melynek czíme volt: »De stultitia quorundam quae se Ciceronianos vocant.«

E röpirat sikerében már akkor az a szerep jutott neki, hogy – rehabilitáljon.

E röpirat története az, hogy Bécsben az 50-és évek közepén összeálltak a német latinisták, s tudományos lapot alapítva, abban lenéző gúnnyal támadták meg a magyarok latinságát. Henczegő pöffeszkedéssel hirdették, hogy Magyarországon az emberek nem tudnak latinul, s csak a konyhanyelvet írják és beszélik. Szóval, a magyar deák nyelve nem latin nyelv.

Ezek a támadások kínos hatást gyakoroltak Magyarországra, s föllazították a nemzet önérzetét.

És a nemzet föllázadt önérzetének nevében ragadott tollat Samassa József, és megírta latin

röpiratát a bécsi tudósok ellen. E röpirat agyonvágta a henczegő tudósokat, és oly roppant hatást tett, hogy bár semmi politika nem volt benne, csak ékes latinság és szikrázó szellem, az akkori viszonyok közt politikai eseménynyé lett, és a kormány elkobozta.

A könyvet igen, ámde annak hatását már elkobozni nem lehetett.

Tudomást vett arról a külföld is, és kaczagott a bécsi Cicerók felett.

Így lón Samassa József első ízben »Cicero pro patria sua.«

És sajtóságos véletlenség, hogy Deák Ferencz későbbi barátja, és Deák szellemének későbbi bajnoka, – először is a deák nyelvet és a deák szellemet védelmezte meg.

1865-ben voltak Magyarországon a képviselőválasztások. Bars megye székhelye Aranyos-Maroth Samassa Józsefet, az akkor egyetemi tanárt léptette fel képviselőjelöltül. De a conservatív párt ellenjelöltet támasztott, és mindent elkövetett, hogy Samassát visszalépésre bírja.

De Samassa nem tekinté soha polgártársainak bizalmát árucikknek, és nem engedett semmiféle pressiónak.

Végre az ügy maga báró Sennyey Pál elé került, a ki akkor tárnokmester volt Budán.

Ő azelőtt Samassa Józsefnek nevét is alig ismerte tán. És miután előtte Samassát bevádolták, fölhívatta Samassát magához.

Samassa fölment Sennyeyhez és Sennyey előadta a vádakat, melyek egy részének, úgy látszik, hitelt adott, és ő is azt tanácsolta Samassának, hogy lépjen vissza.

De Samassa – az egyszerű egyetemi tanár a hatalmas tárnokkal szemben, – oly önérzettel, oly erélylyel és oly meggyőző igazsággal lépett fel, hogy Sennyey – s éppen ez teszi az ő jellemét tiszteletre méltóvá, – nem habozott azonnal bocsánatot kérni Samassától, és onnan kezdve, a legbensőbb viszony fűződött közöttük.

Samassa József 1865-ben nem lett képviselővé. Gróf Keglevich István buktatta meg. De 1869-ben egyhangúlag választott országos képviselővé.

Belépvén a parlamentbe, Deák pártjába ment, – és hogy őt Deák Ferencz azonnal bizalmas körébe fogadta, ebben az igaz, hogy sok része van Horváth Mihálynak, a ki Samassának közel rokona volt, – ámde abban, hogy Deák Ferencz nemcsak megszerette, hanem igazán becsülni is kezdte Samassát, ez annyira nem a Horváth Mihály műve volt, hogy csaknem épen a Horváth Mihály akarata ellenére történt.

Mert Samassa József, miután két parlamenti fellépése által fényes sikereket aratott, és nemcsak a Deákpárt, hanem még az ellenzék notabilitásai is siettek neki gratulálni, az éppen akkor megüresedett kultuszminiszteri osztálytanácsosi állás candidatusa lett.

Ezt az állást már akkor úgy tekintették, mint bizonyos grádust a püspökséghez, s éppen azért mindig nagy volt erre a concurrentia.

Báró Eötvös József, az akkori közoktatási miniszter, (Magyarország legnemesebb szelleme,) olyan osztálytanácsost keresett, a kinek nézetei összhangban álljanak az övével. És ilyet ő eleget találhatott, mert azért az állásért mindenki szívesen rendelte volna alá a maga egyéniségét.

De nem így Samassa József.

Mikor Eötvös József felszólította Samassát, hogy írja le nézeteit az éppen akkor actualisokká vált egyház-politikai ügyekben, – Samassa sietett eleget tenni a miniszter felhívásának, és összefoglalta egy emlékiratban egyéni nézeteit.

Az emlékiratot elküldte, és néhány nap múlva Eötvös József consternai va kereste fel Horváth Mihályt, és elpanaszolta neki, hogy Samassa az egyetemi kérdésben egészen más nézeten van, mint ő. Hát hogyan nevezze ki ő Samassát osztálytanácsosának?

Horváth Mihály szaladt Samassához: »Szerencsétlen! mit tettél? módosítsd azonnal egyéni nézetedet!«

Módosítani? – nem! – De ha kell, megerősíteni, azt igen.

És újra irt egy levelet Eötvösnek, melyben még nyomósabb érvekkel és adatokkal bizonyította be a maga álláspontjának – nézete szerinti – helyességét, mint első levelében.

Horváth Mihály már lemondott arról, hogy Samassából valaha püspök lehessen.

Samassa pedig erre azt felelte, hogy ha ő csak meggyőződése árán lehet püspökké, akkor ő nem akar püspökké lenni soha.

Báró Eötvös József nem titkolta el ezt az esetet, és annak természetesen hamar híre ment a Deákpártban, a hol már akkor nagyon divatos lett a hivatalvadászat és a konczlesés; és így az esetet természetesen megtudta Deák is.

Nem szólt senkinek felőle, hanem az első alkalommal, a mint az országház folyosóján Samassa Józseffel találkozott, megveregette a vállát, s így szólt hozzá:

»Te Józsi! – eddig csak szerettelek, de most már becsüllek is.«

És aztán Eötvös József mégis csak Samassát nevezte ki osztálytanácsosának.

Még akkor nem volt incompatibilitási törvény, és így Samassa, miután újra megválasztották képviselőnek, mint osztálytanácsos és egy szermind képviselő is volt. És Deák Ferencz állandón megtartotta őt úgy szeretetében mint becsülésében.

Ezt maga a párt is annyira tudta, hogy mikor Deák Ferencz, az állami számvevőszék elnökének választásakor leszavaztatott pártja által és meghasonlott azzal, mert bejárta ugyan a körbe, de nem szólt senkihez, hanem félre ült egyedül, mint egy haragos oroszán, és nem mert hozzá közelíteni senki, – a párt, mely mikor ez már 10 napon át így ismétlődött, belátta, hogy ez a helyzet tarthatatlan, és valahogyan ki kell engesztelni Deák Ferenczet, tehát a párt bizalmasan Samassa Józsefet kérte fel, hogy ő legyen az első, a ki meg merje szólítani Deák Ferenczet, és kitegye magát annak, hogy az öreg úr ő rajta töltse ki prima furiáját.

Samassa elvállalta a missiót, s habár nagy trémák közt történt, mégis csak megtörtént az első megszólítás.

Az öreg úr felelt Samassának.

Samassa beszélgetni kezdett az öreg úrral.

Mikor ezt látták, egyenkint sompolyogtak a beszélőkhöz, és lassankint megképződött az öreg úr körül a rendes kör. Deák Ferencz belejött a beszélgetésbe és e közben elenyésztek neheztelésének komor vonásai.

Samassa szerencsésen oldotta meg feladatát.

Mint a kultusminiszterium osztálytanácsosa, Samassa báró Eötvöst is egészen megnyerte magának.

Eötvös kiismerte Samassa eszét és jellemét, és még oly kérdésekben is Samassával tanácskozott, melyek nem tartoztak a Samassa ügy köréhez.

Az az osztály, melyet akkor Samassa vezetett, nagyon fontos osztály.

Ott fordul meg minden egyházi kinevezés és kitüntetés.

És Samassa annyira szigorú volt, annyira lelkiismeretes, hogy utóbb a legfel elméssé alakká lett.

Sohasem utasítottak vissza annyi felterjesztést a minisztériumtól, mint Samassa idejében.

Sőt volt egy eset, hogy Samassa, az egyházi törvények és jogok alapján, még egy olyan javadalmazásnak is ellenszegült, melyet az udvari körök protegáltak.

És mikor Eötvös mégis kénytelen volt megadni e javadalmazást, Samassa kijelentette neki, hogy csináltassa meg a felterjesztést mással, mert ő nem csinálhatja meg.

Már szepesi püspök volt Samassa József, és még soká nem foglalhatta el püspöki székét, mert a kultusminiszteriumban – éppen Eötvös halála után – nem tudtak boldogulni Samassa nélkül.

Néhány püspök csak azért örült annak, hogy Samassa püspökké neveztetett ki, hogy elpusztul a kultusminiszteriumból. És mikor ezek közül egy, Samassát már mint püspököt,

mégis a minisztériumban találta, ijedten kiáltott fel: »Hát még most is itt vagy?«

Alig volt egy éven át szepesi püspök Samassa József, mikor Bíró, a szatmári püspök meghalt.

A szatmári püspökség tudvalevőleg jobb mint a szepesi, és Samassának följánlták a szatmári püspökséget, – hogy az új püspököt ne szatmári, hanem szepesi püspökké nevezzék ki.

De Samassa nem fogadta el az ajánlatot.

Pedig abban, hogy egy püspököt áthelyeznek egy jövedelmezőbb püspökségbe, semmi olyan nincs, a min fönn lehetne akadni.

És Samassa mégsem fogadta el. Mert minden püspök egyforma, jogaiban és kötelességeiben. És a püspököt nem a jövedelemért, hanem a jogokért és kötelességekért nevezik ki.

És midőn 1872-ben Paulert a közoktatási miniszteri székből át akarták helyezni az igazságügyibe, és Zichy Antalt készültek kinevezni közoktatási miniszternek, – Samassa volt az, a ki Deák Ferencz és a kormány figyelmét felhívta Trefortra. Mert Trefort Eötvös József sógora volt, és a közpályán is együtt működött Eötvössel. És Samassa maga járt legtöbbet a Trefort kineveztetése érdekében, a mi meg is történt.

Hálátlanságról tehát, melyet Samassa követett volna el Trefort ellen, nem lehet beszélni.

Mert Samassát Trefort nélkül is kinevezték volna egri érsekké; de Trefortot Samassa nélkül nem igen nevezték volna ki már 1872-ben közoktatási miniszterré.

Mikor Bartakovits Béla meghalt és az egri érseki szék megüresedett, akkor az egri egyházmegyéről nem a legjobb hírek jártak.

Bartakovics Béla el volt az utóbbi időben öregedve, és sok mindent elhanyagolt.

Olyan érsekre volt szükség, a ki az egri érsekségben rendet csináljon.

Deák Ferencz már eleve Samassára gondolt, – és mikor egy egri kanonok, a ki Deák Ferencznek képviselőtársa volt már az 1848-ki országgyűlésen, ellátogatott Deákhöz, puliatolódzni, hogy ki lesz az új érsek, – Deák Ferencz az ő kedélyes modorával végigment az egész püspöki karon, és mindegyiket úgy bírálta, hogy nem találta alkalmasnak az egri székre.

Csak a szepesi püspökről nem szólt semmit.

A kanonoknak jó orra volt, s a mint visszautazott Egerbe, így szólt társaihoz: »tudjátok ki Jesz az egri érsek? – Samassa József.«

És úgy is történt.

És mikor Samassa József érseki kinevezése megjelent, meglepve olvasta az egész ország.

Négy év előtt még egyetemi tanár, – s ma már egri érsek!

Páratlan szerencse és protectió!

Pedig hát láthattuk, hogyan kereste Samassa József egész életén át a hatalmasok protectióját!

Ő soha semmiféle körülmény közt nem tagadta meg önmagát. Még kevésbbé meggyőződését.

Ő mint érsek is ugyanaz maradt, a ki volt.

Semper idem.

És most Ő a legnépszerűbb főpap. És ő benne még a katolikus főpapság is rokonszenvet ébresztett maga iránt.

Újra föltámadt az a hit, mely már-már veszendőbe ment, hogy a főpapi székekből a történelmi alakok nem tűnedeznek el. És hogy nem haltak ki még a magyar főpapság hazafiúi erényei. És hogy kath. főpapnak lenni még nem jelenti szükségképen a szolgálai csúszást és hízélgést fölfelé, és a gondatlan epicureizmust lefelé. És hogy a kath. főpapnak is lehetnek politikai meggyőződései és meggyőződésének lehet bátorsága. És erre a hitre szükség van. Mert semminek sem szabad hiányozni ahhoz, hogy erős és állandó maradjon az emberekben a hit.

Hit az istenben, hit a nemzetben, és hit a királyban!

És a szolgálattelkek nem arra valók, hogy az emberekben a hitet ébresszék, hanem arra, hogy kiöljék.

És kérdik talán, hogy mi okból soroljuk mi az egri érseket is a lelánczolt Prométheuszok közé?

Nagyon egyszerű okból!

Ő mindent megtett, a mit a korona és a nemzet érdekében, az ő magas egyházi állásában megtehetett. És bizonyos, hogy a jövőben is meg fog tenni mindent. És a mit ő tett, az nagyon sok. De az egri érsek kezei mégis kötve vannak!

Ő minden alkalmat megragadhat, hogy fölemelje szavát, de csak az adott alkalmakat ragadhatja meg, s ő maga nem avatkozhatik bele a napi politikába,

És sokszor, sok ideig, tétlenül kell néznie, hogyan pusztítja el a kormány mindazt, a mi a nemzet és korona közti viszonyban becses és drága, Látnia kell a politikai corruptió bachanálját, a politikai erkölcsök hanyatlását, a proletariátus ijesztő szaporodását, és látni napról-napra a nemzet erejének elzsibbadását.

Prometheuszi kín ez, olyan embernek, a ki látnoki szemekkel néz a jövőbe, s a kiben férfias bátorság serkenti tevékenységre az erélyt és a hazafiságot.

És nem nyújthat vigasztaló balzsamirt az, hogy: ő mindezt előre megmondta, előre látta!

Mert az elégtétel nem mindig megnyugtató!

És az érseki hatalom, érseki méltóság, és a komoly tudományok folytonos művelése közti szórakozás, mind nem elég arra, hogy elföldjék a haza rongyait és a nemzet sebeit. És mikor a nemzeten már az imádság nem segíthet többé, ott az imádság sem töltheti be annyira a szívet, hogy ne gondoljon másra.

Az egri érsek az egyedüli főpap, a ki nyíltan az ellenzékhez számítja magát a jelen kormány ellenében.

Már mikor a fusió megtörtént, az egri érsek lelke ko-mor sejtelmekkel tölt el. És mikor a Deák-kör átalakult szabadelvű körré, és Tisza Kálmán lett benne az úr, – Samassa József búcsút vett a körtől örökre.

És nem is tette be a lábát oda soha többé.

Régi baráti viszonyait folyvást gyöngéden ápolva, új barátságot nem keresve, maga körül Egerben a legtehetségesebb papokat gyűjtve érseki udvarába, folyton adakozva és áldozva, olvasva és az ország sorsával foglalkozva, és egyházmegyéjének ügyeit a legnagyobb pontossággal és részrehajlatlansággal vezetve, koronkint a fővárost rövid időre meglátogatva, így tölti idejét az egri érsek.

És ha lelke megnehezül komor gondoktól és sötét aggályoktól, és ki kell mennie a szabad levegőre, – négy fehér lova röpíti hintáját az élenyt árasztó erdők közé, és míg a természetnek fris és szabad levegőjét szívja, szemébe tűnik Szarvaskő várának dűledéke.

Az ut, mely Szarvaskőbe vezet, ugyanaz, melyen Telekesi Szarvaskőbe ment. És az ut, mely Szarvaskőből Egerbe visz, ugyanaz, melyen Telekesi ment Szarvaskőből Egerbe.

Mert:

Justum ac tenacem propositi virum,

Nec civium ardor prava jubentium

Nec vultus instantis Tyranni;

Mente quatit solida; atque Auster

Dux inquietis turbidus Adriae.

Nec fulminantis magna Jovis manus:

Si fractus illabatur orbis

Impavidum ferient ruinae!

TARTALOM.

Gróf Andrássy Gyula

Szlávy József

Szell Kálmán

Báró Sennyey Pál

Gróf Szapáry Gyula

Dr. Samassa József